

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی:

**ارزیابی رویکردهای سازمان ملل متحد نسبت به مواد مخدر از سال ۱۹۴۵ تا ۲۰۱۶ و
تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران**

استاد راهنما:

دکتر محمدحسن شیخ‌الاسلامی

استاد مشاور:

دکتر اسماعیل بقایی هامانه

دانشجو:

علی قاسمی فرد

خردادماه ۱۳۹۶

این پایان نامه توسط دفتر تحقیقات و آموزش ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری

حمایت مالی شده است.

پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته دیپلماسی و سازمان‌های بین‌المللی آقای علی
قاسمی فرد تحت عنوان

**ارزیابی رویکردهای سازمان ملل متحد نسبت به مواد مخدر از سال ۱۹۴۵ تا ۲۰۱۶ و
تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران**

در تاریخ ۱۳۹۶/۳/۲۲ توسط هیئت‌داوران زیر بررسی و با درجه عالی به تصویب نهایی رسید.

۱. استاد راهنمای پایان‌نامه	آقای دکتر محمدحسن شیخ‌الاسلامی
۲. استاد مشاور پایان‌نامه	آقای دکتر اسماعیل بقایی هامانه
۳. استاد داور	آقای دکتر رضا موسی زاده
۴. استاد داور	آقای دکتر مهدی پیری

امضای مدیر گروه

این پایان نامه را در کمال افتخار و امتنان تقدیم می نمایم به

محضر ارزشمند پدر و مادر عزیزم به خاطر همه تلاش های محبت آمیزی که در دوران مختلف

زندگی ام انجام داده اند و با مهربانی چگونه زیستن را به من آموخته اند.

بانشکر و سپاس بیکران از استاد محترم راهبنا جناب آقای دکتر شیخ الاسلامی و استاد محترم

مشاور جناب آقای دکتر بقایی که در طول نگارش این پایان نامه زحمات فراوانی را متحمل

شدند و همچنین ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری که حامی این پایان نامه بودند.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل اول: کلیات پژوهش
۲	۱-۱- عنوان پژوهش
۲	۲-۱- بیان مسئله
۴	۳-۱- هدف از نگارش پژوهش
۵	۴-۱- دلایل گزینش موضوع
۵	۵-۱- ادبیات علمی پیرامون موضوع پژوهش
۹	۶-۱- نوآوری پژوهش
۹	۷-۱- پرسش‌های اصلی
۹	۸-۱- پرسش‌های فرعی
۹	۹-۱- فرضیه
۱۰	۱۰-۱- تعریف مفاهیم
۱۰	۱-۱۰-۱- مواد مخدر
۱۰	۲-۱۰-۱- مواد مخدر قانونی و غیرقانونی
۱۱	۳-۱۰-۱- مواد روان‌گردان
۱۱	۴-۱۰-۱- پیش سازهای مواد مخدر
۱۱	۵-۱۰-۱- قاچاق مواد مخدر
۱۲	۱۱-۱- متغیرها و تعریف آن‌ها
۱۲	۱۲-۱- روش پژوهش
۱۲	۱۳-۱- سازمان‌دهی پژوهش
۱۴	فهرست منابع فصل اول
۱۵	فصل دوم: رویکرد مقابله با عرضه در سازمان ملل متحد در حوزه مقابله با مواد مخدر و روان‌گردان‌ها
۱۶	۱-۲- مقدمه
۱۶	۲-۲- تاریخچه تولید و مصرف مواد مخدر در جهان
۱۸	۳-۲- وضعیت کنونی مواد مخدر در جهان
۱۹	۴-۲- آغاز همکاری‌های بین‌المللی در زمینه مقابله با مواد مخدر تا قبل از تشکیل سازمان ملل متحد
۲۲	۵-۲- شکل‌گیری سازمان ملل متحد؛ آغاز تلاشی دوباره در جهت مبارزه با مواد مخدر
۲۳	۶-۲- اولین گام سازمان ملل متحد در جهت مبارزه با مواد مخدر
۲۴	۷-۲- نخستین چالش کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد در جهت مبارزه با مواد مخدر
۲۵	۸-۲- جلوگیری از تشدد در قوانین و معاهدات بین‌المللی
۲۶	۹-۲- کنوانسیون واحد در خصوص مواد مخدر ۱۹۶۱، نقاط ضعف و قوت

- ۲۸-۱۰- نهادسازی سازمان ملل متحد در راستای نظارت بر اجرای کنوانسیون‌ها، اصلاح آن‌ها و ارتقای همکاری‌های بین دولتی
- ۲-۱۱- مواد روان‌گردان، معضلی جدید در دهه ۱۹۶۰
- ۲-۱۲- برنامه سازمان ملل متحد در جهت اصلاح کنوانسیون واحد ۱۹۶۱
- ۲-۱۳- افزایش سطح همکاری دولت‌ها، استراتژی جدید سازمان ملل متحد در جهت مقابله با مواد مخدر
- ۲-۱۴- تأکید مکرر سازمان ملل متحد بر ضرورت مقابله با مواد مخدر
- ۲-۱۵- کنفرانس بین‌المللی در مورد سوءمصرف و قاچاق مواد مخدر در سال ۱۹۸۵
- ۲-۱۶- نتیجه‌گیری
- فهرست منابع فصل دوم
- فصل سوم: رویکرد مقابله با تقاضا در سازمان ملل متحد در حوزه مقابله با مواد مخدر و روان‌گردان‌ها
- ۳-۱- مقدمه
- ۳-۲- توجه هم‌زمان به کنترل عرضه و تقاضا؛ اتخاذ رویکرد متعادل توسط سازمان ملل متحد
- ۳-۳-۱- توجه به ابعاد گسترده جهانی معضل مواد مخدر در ۱۹۸۸
- ۳-۳-۲- بررسی اهداف و ویژگی‌های این کنوانسیون
- ۳-۳-۳- کنترل پیش‌سازها یکی از نوآوری‌های کنوانسیون ۱۹۸۸
- ۳-۳-۴- اهمیت مقابله با پول‌شویی به‌عنوان ابزاری برای مقابله با مواد مخدر
- ۳-۳-۵- توجه به رویکرد مقابله با عرضه در کنوانسیون ۱۹۸۸ و لزوم کشورها بر رعایت حقوق بشر
- ۳-۳-۶- توجه به رویکرد کاهش تقاضا توسط کنوانسیون ۱۹۸۸
- ۳-۳-۷- حمل و تحویل تحت نظارت، ابتکاری دیگر از کنوانسیون ۱۹۸۸
- ۳-۴- تأکید بر مقابله با تطهیر درآمدهای نامشروع حاصل از مواد مخدر
- ۳-۵- تقویت نظام‌های حقوقی و قضایی
- ۳-۶- ایجاد انسجام در برنامه‌های سازمان ملل متحد
- ۳-۷- شکل‌گیری دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ اهداف و وظایف
- ۳-۸- مجمع عمومی سازمان ملل متحد و مقابله با مواد مخدر؛ برنامه‌ها و رویکردها
- ۳-۹- مجازات اعدام مدخل ورود مباحث حقوق بشری به عرصه مقابله با مواد مخدر
- ۳-۱۰- کاهش تقاضا، راه‌حلی برای مقابله با مواد مخدر
- ۳-۱۱- کمک به کشاورزان، ابتکاری جدید در کاهش عرضه
- ۳-۱۲- ضربه به شبکه‌های قاچاق مواد مخدر با شناسایی جرائم سازمان‌یافته فراملی توسط سازمان ملل متحد
- ۳-۱۳- یک قرن تلاش بین‌المللی در مقابله با مواد مخدر
- ۳-۱۴- در جستجوی راهکارهایی برای مقابله با تقاضا و عرضه
- ۳-۱۵- وضعیت مواد مخدر در جهان پیش از برگزاری اجلاس ویژه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۶
- ۳-۱۶- تغییر در نگرش سازمان ملل متحد در خصوص جرم‌زدایی از مواد مخدر
- ۳-۱۷- حقوق بشر چالش جدی نظام فعلی مقابله با مواد مخدر
- ۳-۱۸- امنیت انسانی و توسعه انسانی شاخص عمل در مسیر مقابله با مواد مخدر

۷۳	۳-۱۹- جهان‌شمول بودن مباحث حقوق بشر
۷۳	۳-۲۰- انتقادهای حقوق بشری به نظام فعلی مقابله با مواد مخدر
۷۵	۳-۲۱- تبیین چرایی ناموفق بودن رویکرد مقابله‌ای
۷۶	۳-۲۲- نتیجه‌گیری
۷۹	فهرست منابع فصل سوم
۸۴	فصل چهارم: سیر تحول رویکردهای قانون‌گذاری ایران در زمینه مقابله با مواد مخدر و اثرات رویکردهای سازمان ملل متحد بر آن‌ها
۸۵	۴-۱- مقدمه
۸۵	۴-۲- نمایی از وضعیت کنونی مشکل مواد مخدر در ایران
۸۵	۴-۳- آغاز روند قانون‌گذاری در ایران در حوزه مواد مخدر
۸۶	۴-۴-۱- ابتدا تا سال ۱۳۳۴ (سیاست کنترل؛ نظارت دولت بر کاشت و خرید و فروش مواد مخدر)
۸۷	۴-۴-۲- نظارت مستقیم دولت در امر خرید و فروش مواد مخدر
۸۸	۴-۵-۱- از سال ۱۳۳۴ تا انقلاب (سیاست تولید و توزیع دولتی به همراه اعمال مجازات شدید)
۸۹	۴-۵-۲- تشدید رویکرد مقابله‌ای با تعیین مجازات اعدام برای مرتکبان اصلی
۸۹	۴-۶- مجازات اعدام، موافقان و مخالفان
۹۲	۴-۷- راهبردها و سیاست‌های ایران پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷
۹۳	۴-۷-۱- راهبرد نخست: از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷: ممنوعیت کشت خشخاش، جرم انگاری اعتیاد و اعمال قوانین شدید کیفری
۹۵	۴-۷-۲- راهبرد دوم: از ۱۳۶۷ تا ۱۳۸۱: نگرش سیستمی برای تأثیرگذاری بیشتر رویکرد مقابله‌ای
۹۶	۴-۷-۲-۱- تأکید بر کاهش آسیب در دهه ۱۳۷۰
۹۷	۴-۷-۳- راهبرد سوم: از سال ۱۳۸۱ به بعد: تغییر نگرش از مقابله با عرضه به سمت کاهش تقاضا
۹۸	۴-۸- تأثیر معاهدات بین‌المللی بر جرم انگاری مواد مخدر در ایران
۹۹	۴-۹- قانون فعلی ایران در قبال معتادان
۱۰۱	۴-۱۰- نتیجه رویکرد مقابله‌ای ایران
۱۰۳	۴-۱۱- حمل و تحویل تحت نظارت، ابتکار سازمان ملل متحد و تأثیر آن بر ایران
۱۰۴	۴-۱۲- عدم حمایت جامعه بین‌المللی از تلاش‌های ایران در جهت مقابله با مواد مخدر
۱۰۶	۴-۱۳- واکنش ایران نسبت به رویکرد سازمان ملل متحد در قبال لغو مجازات اعدام
۱۰۷	۴-۱۴- تلاش برای تحول در سیاست‌گذاری‌های مخدری ایران
۱۰۸	۴-۱۵- نتیجه‌گیری
۱۱۰	فهرست منابع فصل چهارم
۱۱۵	نتیجه‌گیری پایانی: تبیین رابطه «رویکردهای سازمان ملل متحد» و «سیاست‌گذاری مقابله با مواد مخدر ایران»
۱۲۰	فهرست منابع

چکیده:

مسئله مواد مخدر در اوایل قرن بیست میلادی تبدیل به معضلی جهانی شد. کشورها همکاری‌های خود را برای مقابله با این معضل از سال ۱۹۰۹ میلادی آغاز نمودند و تا سال ۱۹۴۵ این همکاری‌ها ادامه داشت. پس از تشکیل سازمان ملل متحد، روند مقابله با مواد مخدر وارد مرحله جدیدی شد که نهادسازی بین‌المللی زیر نظر سازمان ملل متحد و تصویب چندین کنوانسیون در ارتباط با مقابله با مواد مخدر از مشخصه‌های اصلی آن بود. رویکردی که این سازمان در قبال مقابله با مواد مخدر از بدو تأسیس تا دهه ۱۹۹۰ میلادی در پیش گرفت رویکرد مقابله با عرضه و پس از آن مقابله با تقاضا بود. ایران نیز در دوره حکومت محمدرضا پهلوی و اوایل انقلاب ۱۳۵۷، رویکردی سخت‌گیرانه اتخاذ و از اوایل دهه ۸۰ شمسی به بعد این رویکرد را تا حدودی تعدیل نمود. در این مقاله با رویکرد توصیفی تحلیلی و با استفاده از روش مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی، ضمن ارزیابی برنامه‌های سازمان ملل متحد، به این پرسش پاسخ داده خواهد شد که رویکرد سازمان ملل متحد در قبال مقابله با مواد مخدر از بدو تأسیس تا سال ۲۰۱۶ چه تأثیری بر جهت‌گیری‌های ایران و به‌خصوص رویکردهای جمهوری اسلامی ایران نسبت به نحوه برخورد با معضل مواد مخدر گذاشته است. تا دهه ۸۰ شمسی رویکرد جمهوری اسلامی ایران متأثر از فضای داخلی کشور و از دهه ۸۰ شمسی به بعد، متأثر از مباحث حقوق بشری سازمان ملل متحد به‌خصوص در حوزه مجازات اعدام بوده است.

کلمات کلیدی: سازمان ملل متحد، مواد مخدر، مقابله با مواد مخدر، مقابله با عرضه، مقابله با تقاضا.

فصل اول

کلیات پژوهش

۱-۱- عنوان پژوهش

ارزیابی رویکردهای سازمان ملل متحد نسبت به مواد مخدر از سال ۱۹۴۵ تا ۲۰۱۶ و تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران

۱-۲- بیان مسئله

اعتیاد به مواد مخدر یکی از مهم‌ترین مشکلات اجتماعی، اقتصادی و بهداشتی است که عوارض ناشی از آن تهدیدی جدی برای جامعه بشری محسوب شده و موجب رکود اجتماعی در زمینه‌های مختلف می‌شود. امروزه کم‌تر کشوری را در جهان می‌توان یافت که پدیده مواد مخدر و اعتیاد، مهم‌ترین دغدغه یا یکی از مهم‌ترین مشکلات اجتماعی‌اش نباشد. هر ساله، مبالغ هنگفتی برای مقابله با معضل اعتیاد و مواد مخدر هزینه می‌شود، ولی هم‌چنان رقم باندهای قاچاق مواد مخدر و شمار معتادان رو به افزایش است.

مبارزه جدی با مواد مخدر در قالب دیپلماسی چندجانبه از ابتدای قرن بیستم شروع شد. در سال ۱۹۱۲ یک کنفرانس بین‌المللی در لاهه با حضور یازده کشور در خصوص مسئله تریاک و تجارت آن برگزار شد. پس از آن کنفرانس‌های دیگری برگزار و کنوانسیون‌های مختلفی در این زمینه منعقد شدند که می‌توان به کنوانسیون‌های ۱۹۲۵، ۱۹۳۱، ۱۹۳۶ اشاره کرد. کنوانسیون ۱۹۳۶ در خصوص مبارزه با «قاچاق مواد مخدر» منعقد شد. در این راستا و در جهت مبارزه با قاچاق بین‌المللی مواد مخدر، جامعه ملل اقدامات زیادی را انجام داد که به علت آغاز جنگ جهانی دوم این اقدامات ناتمام ماند.

پس از جنگ جهانی دوم به دنبال تشکیل سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵، وظایف جامعه ملل به این سازمان منتقل شد که یکی از این وظایف، مبارزه با مواد مخدر و بالأخص قاچاق بین‌المللی مواد مخدر بود. به این ترتیب سازمان ملل متحد به فعالیت‌های مختلفی در ارتباط با این معضل دست‌زده است که می‌توان به تأسیس نهادهای تخصصی مرتبط با موضوع مواد مخدر، صدور قطعنامه‌ها و بیانیه‌های مختلف و تدوین کنوانسیون‌های بین‌المللی در این رابطه اشاره کرد. سازمان ملل متحد در هر برهه تاریخی تصمیماتی را اتخاذ کرده که در پاسخ به مشکلی خاص بوده‌اند؛ لذا در طول زمان، همواره شاهد تغییراتی در این تصمیمات هستیم که در جهت بهبود شرایط و در تناسب با وضعیت‌های خاص هر مقطع تاریخی بوده است.

از مهم‌ترین این اقدامات سازمان ملل متحد، انعقاد «کنوانسیون سازمان ملل متحد درباره قاچاق غیرقانونی مواد مخدر و داروهای روان‌گردان» در سال ۱۹۸۸ است. در این کنوانسیون که بزرگ‌ترین دستاورد سازمان ملل متحد در زمینه مبارزه با قاچاق بین‌المللی مواد مخدر محسوب می‌شود، مقررات جامع و کاملی تدوین و سیاست‌های هماهنگی اتخاذ شده است.

از آنجا که حجم عمده‌ای از فعالیت‌های مربوط به قاچاق مواد مخدر (ملی و بین‌المللی) به‌صورت سازمان‌یافته و از طریق گروه‌های تبهکاری صورت می‌گیرد که دارای تشکیلات منظم و منسجمی هستند لذا سازمان ملل متحد لازم دید تا مسئله قاچاق بین‌المللی مواد مخدر به‌عنوان یک پدیده تبهکارانه و سازمان‌یافته موردتوجه قرار گیرد. در این راستا می‌توان به برگزاری کنگره‌های پنج‌ساله پیشگیری از جرم و اصلاح بزه‌کاران توسط این سازمان اشاره کرد که محور اصلی آن‌ها، مبارزه با جرائم سازمان‌یافته و در رأس آن، قاچاق بین‌المللی مواد مخدر بود. این اقدامات در نهایت منجر به صدور اعلامیه ناپل در سال ۱۹۹۴ شد. در این اعلامیه، مبارزه با قاچاق بین‌المللی سازمان‌یافته مواد مخدر و داروهای روان‌گردان، در رأس مبارزات جامعه بین‌المللی قرار گرفت.^۱ در سال ۲۰۰۰ میلادی بود که اقدامات سازمان ملل متحد باعث شکل‌گیری کنوانسیونی به نام «کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرائم سازمان‌یافته فراملی» شد.

گذشت زمان، این امکان را فراهم می‌آورد که نتایج حاصل از اقدامات و قانون‌گذاری‌های صورت گرفته را مورد ارزیابی قرار دهیم. از زمان تشکیل سازمان ملل متحد چندین کنوانسیون و اعلامیه و سند مهم بین‌المللی به‌منظور تحت کنترل درآوردن معضل قاچاق مواد مخدر در سطح جهان، به تصویب رسیده و بسیاری از کشورها به‌مرورزمان، به آن معاهدات پیوستند. این اسناد به‌خوبی نوع نگرش سازمان ملل متحد به مقوله مواد مخدر را در مقاطع مختلف تاریخی، نشان می‌دهند. شناخت کامل تمامی ابعاد آن‌ها با توجه به اینکه در چه شرایط تاریخی، شکل گرفته‌اند و در پاسخ به کدام نیاز، تنظیم شده‌اند به ما کمک خواهد کرد که رویکردهای سازمان ملل متحد را بهتر بشناسیم و دریابیم که کدام بعد از ابعاد این معضل، در هر مقطع تاریخی، برای سازمان ملل متحد چه از منظر قانون‌گذاری و چه از منظر همکاری‌های چندجانبه، مهم تلقی می‌شده است و چرا چنین بوده است. سپس با بررسی نتایج حاصل از آن، مشخص خواهد شد که رژیم بین‌المللی کنترل مواد مخدر تا چه حد توانسته است به کشورها در راستای مقابله با قاچاق مواد مخدر کمک کند.

---

۱. البته پیش از این در کنوانسیون ۱۹۸۸ نیز از قاچاق بین‌المللی مواد مخدر به عنوان یک جرم سازمان‌یافته یاد شده بود.

رویکرد سازمان ملل متحد در اوایل شکل‌گیری این سازمان عمدتاً رویکردی عرضه محور و مقابله با عرضه مواد مخدر بود اما پس از بررسی نتایج حاصل از این رویکرد در طی سال‌هایی که چنین نگرشی با شدت اجرا می‌شد، رفته‌رفته به سمت رویکرد مقابله با تقاضا تغییر کرد. در سال‌های اخیر با توجه به پررنگ شدن مباحث حقوق بشری در سازمان ملل متحد، نحوه برخورد با مواد مخدر در کشورها نیز تحت‌الشعاع این موضوع قرار گرفت. تغییر در رویه‌ها و رویکردهای سازمان ملل متحد تأثیراتی بر کشورهای مختلف جهان از جمله کشور ایران داشته است.

از اوایل قرن بیستم، ایران همگام با جامعه جهانی، برنامه‌هایی برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر تدوین نموده است. در این راستا، می‌بایست ارتباط بین قوانین داخلی و قوانین بین‌المللی مشخص و تعیین شود که روند قانون‌گذاری در ایران تا چه میزان، تحت تأثیر عوامل خارجی بوده است.

رویکرد سازمان ملل متحد نسبت به نحوه برخورد با قاچاق مواد مخدر در سال‌های اخیر، تغییر کرده است. در دهه اخیر، شاهد ورود ادبیات حقوق بشری به مباحث مربوط به حوزه مواد مخدر هستیم که باعث شده کشورها در مبارزه با مواد مخدر، دیگر آن اختیار و قدرت عمل گذشته را نداشته و مجبور باشند که اصولی را در این زمینه رعایت کنند. شناخت دامنه این تغییرات در رویکرد سازمان ملل متحد در دهه اخیر حائز اهمیت است و به ما کمک خواهد کرد که چالش‌های پیش روی ایران نسبت به برخورد با مسئله مواد مخدر در داخل کشور با توجه به شرایط جدید پیش آمده، بهتر شناخته و قادر باشیم که برای آینده، تصمیمات مقتضی را اتخاذ نماییم.

رویکرد جدید سازمان ملل متحد رویکردی تقاضامحور است و بر این تأکید دارد که به‌جای مقابله با عرضه، تقاضا برای مواد مخدر را باید کاهش داد و کشورها می‌بایست بخش اعظمی از تلاش‌های خود را معطوف به مقابله با تقاضا کنند. این پایان‌نامه به دنبال آن است که با بررسی رویکرد سازمان ملل متحد در قبال مبارزه با مواد مخدر، مؤلفه‌های اصلی این رویکرد جدید را بازنشاند و تأثیرات چنین رویکردی را بر ایران و آینده مبارزه کشور با مواد مخدر مورد ارزیابی قرار دهد.

۱-۳- هدف از نگارش پژوهش

تمامی کشورهای جهان، به‌نوعی با پیامدهای مخرب و ویرانگر قاچاق مواد مخدر و سوء‌مصرف آن درگیر هستند. دولت‌ها تلاش گسترده‌ای را در تمامی سطوح، برای متوقف ساختن تولید و قاچاق این‌گونه مواد

به کار برده‌اند. علی‌رغم کوشش‌های به عمل آمده و هزینه‌های بسیار سنگین مبارزه با مواد مخدر، هنوز راه حل مناسب و قابل قبولی برای چیره شدن بر این معضل بزرگ جهانی به دست نیامده است.

ایران به دلیل اینکه در سر راه یکی از مسیرهای مهم حمل و نقل مواد افیونی قرار دارد، یکی از قربانیان اصلی سوء مصرف مواد مخدر در جهان به شمار می‌رود. در این پژوهش با توجه به اهمیت مواد مخدر و روان گردان‌ها و تأثیر سوء مصرف این مواد بر فرد و جامعه سعی شده است ضمن بیان تاریخچه‌ای کوتاه از فعالیت‌های صورت گرفته قبل از تشکیل سازمان ملل متحد، اقدامات مهمی که سازمان ملل متحد در جهت مقابله با قاچاق مواد مخدر و مدیریت آن اتخاذ کرده است را بررسی نموده و سپس با بررسی روند قانون گذاری کشور در حوزه مواد مخدر، میزان تأثیر پذیری قوانین داخلی ایران از اسناد بین‌المللی و کنوانسیون‌های مربوط به مواد مخدر و روان گردان‌ها را باز شناسد.

۴-۱- دلایل گزینش موضوع

متأسفانه امروزه اعتیاد به مواد مخدر در کشور ما و کشورهای دیگر، خود منشأ بسیاری از جرائم است. با توجه به اینکه چند معاهده بسیار مهم در زمینه مقابله با قاچاق مواد مخدر بین کشورها منعقد شده است، باز هم شاهد آن هستیم که همچنان تولید و قاچاق مواد مخدر در سطح وسیعی صورت می‌گیرد و جامعه جهانی نتوانسته است آن‌چنان‌که شایسته است با این پدیده مقابله کند. شناخت دلایل این عدم موفقیت جامعه جهانی و سازمان ملل متحد، دغدغه اصلی نگارنده بوده است چرا که اگر بتوان این آسیب اجتماعی را با کمک جامعه جهانی و سازمان ملل متحد مدیریت کرد آنگاه شاهد کاهش وقوع چشمگیر دیگر جرائم مرتبط با مواد مخدر در کشور خواهیم بود.

۵-۱- ادبیات علمی پیرامون موضوع پژوهش

تاکنون در کشور به دلیل میان رشته‌ای بودن این حوزه مطالعاتی، شاهد پژوهش‌های گسترده‌ای در این زمینه نبوده‌ایم و اکثر پژوهش‌های انجام شده نیز مربوط به بررسی روند قانون گذاری در حوزه مواد مخدر در داخل کشور بوده و پژوهشی در ارتباط با تأثیر روندهای بین‌المللی بر قوانین داخلی کشور در مسائل مربوط به قاچاق مواد مخدر صورت نگرفته و در منابع انگلیسی زبان نیز به بررسی تحولات قانون گذاری در سازمان ملل متحد

پرداخته شده است؛ اما درعین حال چندین پژوهش وجود دارد که به هردوی این موضوعات و تأثیر آنها بر یکدیگر پرداخته‌اند که در زیر شرح داده می‌شود:

(۱) کتاب «جرائم مواد مخدر از دیدگاه حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی» نوشته محمدرضا

سالکی: کتاب حاضر در دو باب تألیف شده است. در باب اول مواد مخدر از دیدگاه حقوق داخلی بحث و بررسی شده و جرائم مواد مخدر و نیز جرائم وابسته به مواد مخدر اعم از استعمال و بالاخره ضمانت اجرای کیفری آنها تشریح گردیده است. باب دوم راجع به مواد مخدر از دیدگاه کنوانسیون‌های بین‌المللی مربوط به مواد مخدر است که طی آن تاریخچه مواد مخدر و مبارزه با آن در کشورهای مختلف بررسی شده و سپس معاهدات مربوط به مواد مخدر که ایران نیز عضو آن است، به طبع رسیده است.

(۲) کتاب «مواد مخدر و روان‌گردان در حقوق جنایی ملی و بین‌المللی» نوشته سید حسن

اسعدی: در این کتاب سازمان‌های بین‌المللی مبارزه با قاچاق این گونه مواد و باندهای قاچاق کننده آنها مورد بررسی قرار گرفته و سیر قانونی مبارزه با این مواد در بیش از یک‌صد سال گذشته در قوانین ملی و بین‌المللی بیان شده است. الحاق دولت ایران به کنوانسیون‌ها، موافقت‌نامه‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی و تأثیرپذیری قوانین ملی از اسناد معتبر بین‌المللی مورد واکاوی، بازنمایی و نقد قرار گرفته و از فعالیت‌های بیش از یک‌صد ساله نهادهای ملی، فراملی بین‌المللی در مبارزه با مواد مخدر ارزیابی به‌عمل آمده و راهبردهایی در راستای مبارزه مؤثر در مبارزه با مواد مخدر ارائه شده است. رابطه معنادار جرم سازمان‌یافته فراملی، قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان با سایر جرائم و جنایات به‌ویژه جرم جنایی و پول‌شویی نیز واکاوی و مورد بررسی قرار گرفته است.

(۳) کتاب «همکاری‌های بین‌المللی در مبارزه با مواد مخدر» نوشته احد باقرزاده میانجی. در این

کتاب همکاری‌های دوجانبه و چندجانبه‌ای که بین کشورها در حوزه مقابله با مواد مخدر صورت گرفته مورد بررسی قرار گرفته است.

(۴) کتاب «شرح و بررسی قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاقات بعدی آن با

تکیه بر آرا و نظریه‌های مشورتی» نوشته حسین ذبحی. در این کتاب ضمن بررسی قانون اخیر ایران در خصوص مبارزه با مواد مخدر، نواقص موجود این قانون برشمرده شده و سپس آرا و نظریه‌های مشورتی در این خصوص ذکر می‌شود.

۵) کتاب «بررسی نقش جامعه جهانی در مبارزه با مواد مخدر» نوشته مجید کریمی. این کتاب نه تنها اقداماتی که توسط سازمان ملل متحد در حوزه مقابله با مواد مخدر انجام شده را بررسی می‌کند بلکه اقداماتی که خارج از این سازمان برای مقابله با مواد مخدر صورت گرفته است را نیز شرح می‌دهد.

۶) مقاله «میزان انطباق جرم انگاری مواد مخدر ایران با اسناد بین‌المللی» نوشته حمیده عزیزاده: در این مقاله نیز همچون آثار پیشین پس از بررسی اسناد بین‌المللی که در حوزه مواد مخدر تصویب شده‌اند، به تأثیر این قوانین بر قوانین داخلی می‌پردازد و به صورت بسیار مختصر، چندین نمونه از این قوانین را بیان می‌کند.

۷) مقاله «بررسی و نقد سیاست جنایی حاکم بر جرائم مواد مخدر در ایران با تأکید بر اصلاحیه سال ۱۳۸۹ قانون مبارزه با مواد مخدر» نوشته عباسعلی اکبری. این مقاله سیاست‌های جنایی ایران در جدیدترین قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۹ را مورد بررسی و نقد قرار داده و پیشنهادهایی نیز در این خصوص ارائه می‌کند.

۸) مقاله «سیاست‌ها و راهبردهای کنترل مصرف مواد مخدر در ایران» نوشته حمیدرضا فرتوک‌زاده؛ هاشم معزز و میثم رجبی نهوجی. این مقاله به این موضوع می‌پردازد که ایران در مسیر مبارزه با مواد مخدر از آغاز قانون‌گذاری تاکنون چه سیاست‌هایی را برای مقابله با مواد مخدر در پیش گرفته است و این سیاست‌ها چه تفاوت‌هایی با یکدیگر داشته‌اند.

۹) مقاله «تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر» نوشته منصور رحمدل. این مقاله تحولات تقنینی در حوزه مبارزه با مواد مخدر در ایران از آغاز قانون‌گذاری تا دهه ۸۰ شمسی را مورد بررسی قرار می‌دهد و به طور مشخص به مجازات اعدام و تحولاتی که برای مجازات اعدام در ایران روی داده است می‌پردازد.

۱۰) کتاب «A century of international drug control» تألیف شده توسط دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد: در این کتاب تمامی اقداماتی را که جامعه جهانی طی یک قرن و تا سال ۲۰۰۸ میلادی در راستای مبارزه با مواد مخدر انجام داده است را بیان می‌کند. تمرکز اصلی این کتاب بر روی اقدامات صورت گرفته توسط سازمان ملل متحد است. در این کتاب معاهدات

بین‌المللی که در رابطه با موضوع مواد مخدر بین کشورها منعقد شده است را ذکر کرده و به تجزیه و تحلیل آن‌ها می‌پردازد.

(۱۱) مقاله «**Drug Diplomacy in the Twentieth Century**» نوشته آلیستر و ویلیام. این مقاله کنوانسیون‌ها و معاهداتی که در حوزه مواد مخدر در سازمان ملل متحد تصویب شده است را تشریح کرده و مورد ارزیابی قرار می‌دهد.

(۱۲) مقاله «**The War on Drugs: Undermining Human Rights**» تألیف شده توسط مؤسسه Count The Costs. مبحث اصلی این مقاله تشریح موارد نقض حقوق بشری است که مبارزه کنونی با مواد مخدر در جهان باعث به وجود آمدن آن‌ها می‌شود.

(۱۳) پایان‌نامه **بررسی مواد روان‌گردان و مخدر در اسناد ملی و بین‌المللی** نوشته رامک رفیعی جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد دانشگاه آزاد دامغان: در این پایان‌نامه پس از بررسی کنوانسیون‌های مواد مخدر، به بررسی قوانین داخلی ایران پرداخته و مجموعه قوانین مواد مخدری ایران را مورد مطالعه قرار داده است. پس از بررسی این قوانین، خلأهای قانونی در این حوزه را بیان کرده و پیشنهادهایی را ارائه می‌دهد.

(۱۴) رساله ارتقای مقام وزارت امور خارجه تحت عنوان «**مروری بر فعالیت‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد**» نوشته اسماعیل افشاری که به بررسی فعالیت‌های سازمان ملل متحد در حوزه مبارزه با مواد مخدر تا سال ۱۹۹۰ می‌پردازد.

۱-۶- نوآوری پژوهش

در پژوهش‌های گذشته، تمرکز اصلی محققان بر میزان انطباق‌پذیری جرم‌های مربوط به مواد مخدر با اسناد بین‌المللی بوده و کمتر به سیر تطور رویکردهای بین‌المللی نسبت به مواد مخدر پرداخته شده است. منابعی که سیر قانون‌گذاری بین‌المللی را در این خصوص مورد مطالعه قرار داده اند تمامی به زبان انگلیسی نگاشته شده که قاعدتاً به موضوع ایران نپرداخته اند. در سال‌های اخیر رویکرد سازمان ملل متحد از رویکرد مقابله با تقاضا به سمت رویکرد مقابله با عرضه تغییر جهت داده؛ این مهم نیز در پژوهش‌ها و تحقیقات گذشته که توسط محققان ایرانی نگاشته شده مورد ارزیابی قرار نگرفته است. همچنین بازه زمانی در پژوهش‌های پیشین، هیچ‌کدام تا سال ۲۰۱۶ را شامل نمی‌شود. در این پایان‌نامه ضمن یک بررسی کامل از اقدامات سازمان ملل متحد برای مقابله با

مواد مخدر، به این موضوع پرداخته خواهد شد که تغییراتی که در نوع نگرش سازمان ملل متحد نسبت به نحوه برخورد با مواد مخدر به مرور زمان پدید آمده است چه تأثیری بر ایران و بخصوص بر جمهوری اسلامی ایران گذاشته و رویکرد اخیر سازمان ملل متحد که رویکردی عرضه محور است نیز چه اثراتی را بر کشور ما در آینده خواهد داشت.

۷-۱- پرسش‌های اصلی

رویکرد سازمان ملل متحد در قبال مقابله با مواد مخدر از تاریخ تأسیس سازمان ملل متحد تا سال ۲۰۱۶ چه تحولاتی داشته و این تغییر رویکردها، چه تأثیراتی را بر سیاست‌گذاری قانونی ایران در حوزه مقابله با مواد مخدر بر جای گذاشته است؟

۸-۱- پرسش‌های فرعی

رویکرد عرضه محور در مقابله با مواد مخدر چیست و چگونه بر تصمیمات سازمان ملل متحد اثر گذاشته است؟

رویکرد تقاضا محور در مقابله با مواد مخدر چیست و چگونه بر تصمیمات سازمان ملل متحد اثر گذاشته است؟

سیر قانون‌گذاری در ایران برای مقابله با مواد مخدر چگونه بوده است؟
مجموعه قوانین مصوب سازمان ملل متحد در زمینه مقابله با مواد مخدر در هفت دهه گذشته چه اثراتی را بر روند قانون‌گذاری ایران در این حوزه به جای گذاشته است؟

۹-۱- فرضیه

رویکردهای سازمان ملل متحد در زمینه مقابله با قاچاق مواد مخدر در طی سال‌های مورد مطالعه به جهت افزایش کارآمدی و انطباق با شرایط متحول سوء مصرف مواد مخدر، از رویکرد مقابله با عرضه به رویکرد مقابله با تقاضا تغییر جهت داده و در دهه اخیر با ورود ملاحظات حقوق بشری، باعث محدودتر شدن رویکرد مقابله سخت با عرضه و اقبال بیشتر به سمت رویکرد کاهش تقاضا شده است.

۱-۱- تعریف مفاهیم

مقصود از مفاهیمی که در این رساله مورد استفاده قرار خواهند گرفت همان تعاریفی هستند که در کنوانسیون‌های بین‌المللی مواد مخدر ارائه شده است.

۱-۱-۱- مواد مخدر^۱:

اصطلاحاً مواد مخدر، به کلیه‌ی مواد طبیعی و شیمیایی گفته می‌شود که اعتیادآور باشد، برخی از این مواد تخدیر کننده نبوده بلکه ممکن است ایجاد تحرک و توهم نماید و به‌طور کلی مواد مخدر به موادی اطلاق می‌شود که مصرف آن در انسان حالت غیرعادی ایجاد کند (شهیدی، ۱۳۷۵: ۱۱).

بند (س) ماده ۱ کنوانسیون مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹۸۸ مواد مخدر این‌گونه تعریف شده است: «مواد مخدر به معنای هریک از مواد طبیعی و یا ترکیبی مشروحه در جدول‌های ۱ و ۲ کنوانسیون واحد مربوط به مواد مخدر ۱۹۶۱ و پروتکل اصلاحیه آن مصوب ۱۹۷۲ است».

۱-۱-۲- مواد مخدر قانونی و غیرقانونی^۲:

کنوانسیون ۱۹۸۸ کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد، تفاوتی بین مواد مخدر قانونی و غیرقانونی قائل نیست و چنین تفاوتی را به رسمیت نمی‌شناسد. فقط نوع استفاده از آن است که مشخص‌کننده قانونی و یا غیرقانونی بودن آن‌ها است. در اینجا اصطلاح مواد مخدر غیرقانونی، برای موادی به کار می‌رود که تحت کنترل بین‌المللی قرار دارند (که ممکن است هم برای اهداف و مقاصد پزشکی و قانونی کاربرد داشته باشد و هم برای اهداف و مقاصد غیرقانونی) اما به‌صورت غیرقانونی تولید، قاچاق و یا مصرف می‌شوند (www.unodc.org).

---

1. Drug
2. Licit / illicit drugs

۱-۱۰-۳- مواد روان گردان^۱

طبق تعاریف گفته شده بسیاری از اندیشمندان و متخصصان، معمولاً وقتی از اصطلاح مواد مخدر یا روان گردان به تنهایی استفاده می کنند منظور تمام موادی است که مورد مصرف واقع می شود اعم از طبیعی، نیمه مصنوعی و یا مصنوع و هم چنین مواد مخدر به معنای خاص، محرک، توهم زاء، آرام بخش و خواب آور هستند که همگی روی سیستم عصبی مرکزی تأثیر گذاشته و منجر به اختلالاتی در کارکرد حرکتی یا افکار یا رفتار یا درک یا خلق و خوی می گردد ولی وجوه افتراق آن ها از هم نحوه ی استعمال و برخی زیان هایی است که به مصرف کننده وارد می سازد. مطابق تعریف هیئت بین المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد، روان گردان ها، همه انواع موادی را در برمی گیرند که اصطلاح داروهای ممنوع به آن صدق می کند (اسعدی، ۱۳۸۸: ۲۷-۲۸). بند (ث) ماده ی ۱ کنوانسیون مواد روان گردان ۱۹۷۱ بیان می کند: «اصطلاح مواد روان گردان یعنی هر ماده اعم از طبیعی یا صنعتی یا هریک از مواد طبیعی مندرج در فهرست های شماره ی (۱)، (۲)، (۳) و (۴) و ماده ی ۲ این کنوانسیون ناظر نحوه اصلاح فهرست های مزبور است»

۱-۱۰-۴- پیش سازهای مواد مخدر^۲

پیش سازها که در جداول پیوست کنوانسیون ۱۹۸۸ آمده مواد شیمیایی هستند که غالباً به عنوان ماده اولیه برای ساخت غیرقانونی مواد مخدر یا داروهای روان گردان مورد استفاده قرار می گیرند (دانشگاه علوم انتظامی امین).

۱-۱۰-۵- قاچاق مواد مخدر^۳

طبق بندهای ۱ و ۲ ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۸۸ مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان گردان ها، قاچاق چنین تعریف شده است: قاچاق مواد مخدر شامل تولید، ساخت، تقطیر، تهیه، عرضه برای فروش، توزیع، تحویل، واسطه گری، ترانزیت، حمل و نقل، واردات، صادرات و کشت مواد مخدر و روان گردان است. کشت، تولید،

---

1. Psychotropic Substances
2. Drug Precursors
3. Drug Trafficking

واردات و صادرات، حمل و نقل، خرید و فروش، نگهداری و در اختیار داشتن مواد مخدر را به سبب ممنوع بودن آن، قاچاق مواد مخدر می‌گویند (مولایی، ۱۳۸۸: ۱۳).

۱-۱۱- متغیرها و تعریف آن‌ها

الف) متغیر مستقل: کارآمدی و انطباق با شرایط متحول سوء مصرف مواد مخدر.

ب) متغیر وابسته: رویکردهای سازمان ملل متحد در زمینه مقابله با مواد مخدر.

۱-۱۲- روش پژوهش

در این رساله از دو روش توصیفی تحلیلی به منظور تحقیق پیرامون موضوع مورد بحث استفاده شده و تلاش شده است که تا حد امکان، از منابع و اسناد دست‌اول سازمان ملل متحد و نهادهای وابسته به این سازمان ملل متحد که درگیر در مسئله مواد مخدر هستند استفاده شود. برای جمع‌آوری داده‌های پژوهش، از روش مطالعه کتابخانه‌ای و اسنادی با بهره‌گیری از اینترنت، مجلات و مقالات مختلف و در جمع‌بندی و نتیجه‌گیری این پژوهش، از روش توصیفی و تحلیلی داده‌ها استفاده شده است. لیکن در فصول مختلف این پژوهش تنها به داده‌های توصیفی صرف، اکتفا نشده و در هر بخش، به تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز پرداخته شده است.

۱-۱۳- سازمان‌دهی پژوهش

چهارچوب کلی این پژوهش در چهار فصل آمده است که عبارت‌اند از:

فصل اول: کلیات پژوهش.

در این فصل پس از پرداختن به مسئله اصلی که موضوع رساله حاضر است، به ادبیات علمی پیرامون موضوع پژوهش، سوالات اصلی، فرعی و همچنین فرضیه اشاره شده و پس از آن، تعریف مفاهیم و روش پژوهشی که در رساله مورد استفاده قرار گرفته‌اند ذکر شده است.

فصل دوم: رویکرد مقابله با عرضه در سازمان ملل متحد در حوزه مقابله با مواد مخدر و روان‌گردان‌ها.

در این فصل پس از بیان تاریخچه‌ای کوتاه از فعالیت‌های بین‌المللی در راستای مقابله با مواد مخدر پیش از تشکیل این سازمان، به بررسی اقدامات سازمان ملل متحد پرداخته و دلایل اصلی که نشان دهنده رویکرد مقابله با عرضه است بیان خواهد شد.

فصل سوم: رویکرد مقابله با تقاضا در سازمان ملل متحد در حوزه مقابله با مواد مخدر و روان‌گردان‌ها.

در این فصل به بررسی تغییراتی که در نحوه برخورد سازمان ملل متحد در جهت حل معضل مواد مخدر اتفاق افتاده پرداخته می‌شود. در دهه ۸۰ میلادی به بعد بود که این سازمان تصمیم گرفت که در کنار رویکرد مقابله با عرضه، به ابعاد دیگر این معضل همچون کاهش آسیب نیز توجه کند. دلایل اصلی و مهم چنین تغییر نگرشی در این فصل بیان می‌شوند.

فصل چهارم: سیر تحول رویکردهای قانون‌گذاری ایران در زمینه مقابله با مواد مخدر و اثرات رویکردهای سازمان ملل متحد بر آن‌ها.

در این بخش با بررسی سیر قانون‌گذاری ایران در خصوص مواد مخدر، پی خواهیم برد که ایران از سال ۱۹۴۵ تا سال ۲۰۱۶ چه نوع نگرش‌هایی به معضل مواد مخدر داشته و چه تدابیری را اتخاذ کرده است. با بیان تاریخچه قانون‌گذاری ایران، بیان خواهد شد تغییراتی که در نوع نگرش سازمان ملل متحد به وجود آمده تأثیری بر رویکردهای ایران داشته است یا خیر و اگر این سیاست‌ها متأثر از نوع نگرش سازمان ملل متحد بوده رویکرد ایران را به چه سمتی هدایت کرده است؟ و در پایان نتیجه‌گیری کلی این رساله بیان خواهد شد.

فهرست منابع فصل اول

فارسی

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی در زمینه مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۹، از <http://www.cbi.ir/simplelist/9308.aspx>
۲. دانشگاه علوم انتظامی امین، پیش‌سازهای مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۲۱، از <http://apu.ac.ir/?fkeyid=&siteid=29&pageid=4546&newsview=6485>
۳. قهرمانی افشار، نیوشا؛ علیزاده قلیلو، سعید (پاییز ۱۳۹۴). بررسی جرائم سازمان‌یافته با تأکید بر قاچاق مواد مخدر و راهکارهای پیشگیرانه آن. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره ۲، صفحات: ۱۲۳-۱۵۰.
۴. مشاطیان، بهناز (۱۳۸۹). نظام ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سازمان ملل متحد در ایران.
۵. موسی زاده، رضا (۱۳۸۹). سازمان‌های بین‌المللی. تهران، نشر میزان، چاپ هفدهم.
۶. مؤسسه دانشنامه پلیس (۱۳۹۴، ۱۷ خرداد). حمل و تحویل تحت نظارت. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۸، از <http://police.ir/?fkeyid=&siteid=29&pageid=4546&newsview=10195>

انگلیسی

1. **Information about drugs.** Retrieved February 5, 2017, from www.unodc.org/unodc/en/illicit-drugs/definitions.
2. Contributors, M. Ronald, A. & Boyer, B. (2005). **A Glossary of Terms for UN Delegates.** Switzerland: Published by the United Nations Institute for Training and Research (UNITAR).
3. The International Centre for the Prevention of Crime (ICPC)(2017). **History.** Retrieved February 19, 2017, from <http://www.crime-prevention-intl.org>: Presentation.
4. UNODC(2017). **The United Nations Fund for Drug Abuse Control.** Retrieved February 17, 2017, from https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1971-01-01_2_page002.html.

فصل دوم:

رویکرد مقابله با عرضه در سازمان ملل متحد در حوزه مقابله

با مواد مخدر و روان گردان‌ها

در این فصل ضمن بیان تاریخچه‌ای کوتاه از فعالیت‌های بین‌المللی صورت گرفته پیش از تشکیل سازمان ملل متحد در جهت مقابله با مواد مخدر، به این پرسش پاسخ داده خواهد شد که سازمان ملل متحد در این راستا چه اقداماتی را انجام داده و رویکرد سازمان ملل متحد در خصوص نحوه مقابله با مواد مخدر، از بدو شکل‌گیری این سازمان تا سال ۲۰۱۶، چه تغییراتی به همراه داشته است؟

۲-۲- تاریخچه تولید و مصرف مواد مخدر در جهان

استعمال مواد مخدر و مواد افیونی عمری به درازای حیات بشر دارد و نمی‌توان زمان آشنایی انسان را با مواد مخدر به درستی برآورد نمود ولی چنین می‌نماید که بشر از آغاز زندگی برای تسکین آلام و یا حداقل کاستن از دردهای خود از بوته‌هایی که مواد تخدیر کننده دربرداشتند و به تجربه با آن‌ها آشنا شده بودند، بهره می‌برده است (میدانی، ۱۳۸۳: ۱۹).

بشر حدود هفت هزار سال قبل، از وجود مواد مخدر در خشخاش اطلاع داشته است. «پلین» دانشمند رومی، در قرن اول میلادی، نسبت به این ماده و خواص آن آشنایی داشته و هومر نیز نخستین کسی بود که در نوشته‌های خود به گل خشخاش اشاره کرده و آن را جز گل‌های زینتی باغ‌های روم در سال ۶۰۰ سال قبل از میلاد مسیح به شمار آورده است (باقرزاده میانجی، ۱۳۷۸: ۸).

سومریان و آشوریان از کهن‌ترین اقوام بودند که با مواد افیونی آشنایی داشتند. از این رو می‌بینیم که در خط و زبان سومریان کلمه تریاک^۱ به کار رفته و نوشته‌هایی که از تمدن نخستین سومریان باقی مانده، حاکی از آن است که در آن تمدن‌ها نه تنها افیون شناخته شده بود و استعمال می‌شد بلکه بر آن نام گیاه شادی‌آور^۲ نهاده بودند. در الواح گلی سومریان حدود ۵ هزار سال قبل از میلاد شیره تریاک، جیل^۳ نامیده می‌شد که معنی آن لذت و خوش‌گذرانی بود و این کلمه مترادف joy لاتین بوده است. «هزبود» شاعر سده هشتم پیش از میلاد، در نوشته‌ای از خشخاش نام برده است. هرودت و بقراط درباره استعمال درمانی افیون سخن گفته‌اند. هندی‌ها به

---

1. Opium

2. Goy planet

3. Gil

خواص مستی آور شاهدانه پی برده بودند و از شیرۀ آن به نام حشیش^۱ برای تحرک هیجانی در بعضی از مراسم مذهبی سود می‌برده‌اند (پیشین: ۲۳).

مردم آمریکای جنوبی از جویدن برگ‌های کوکا برای رفع گرسنگی و خستگی استفاده می‌کردند. از برگ‌های مزبور گلوله‌های گردی به نام «کوکارا» ساخته بودند. حتی از آن با توجه به اینکه گرسنگی و تشنگی را از بین می‌برد به‌عنوان واحد زمان یا واحد مسافت، استفاده می‌کردند. کوکائین^۲ در قرن نوزدهم استخراج شده، ابتدا به‌عنوان بی‌حس‌کننده موضعی، سپس به‌منظور ترک اعتیاد به مورفین^۳ به‌کاررفته و بعدها خواص اعتیادآور آن را شناختند (قضایی، ۱۳۷۳: ۷۳).

گفته‌اند حشیش از آمریکای لاتین به‌وسیله بردگان سیاه‌پوست به سایر نقاط جهان برده شده و کشت آن در کوبا، جامائیکا و مکزیک فوق‌العاده رواج داشته است. در برخی از قبایل، سرخ‌پوستان عادت داشتند دورهم جمع شده آن‌قدر حشیش بکشند تا به‌حال بی‌هوشی و اغما بیفتند. در تاریخ نقل است که اصل تریاک‌کشی از عادت بومیان آمریکایی است که اروپاییان این کار را از آنان یاد گرفتند و سپس آن را به سایر نقاط جهان بردند (تقوی، ۱۳۸۰: ۱۲۳).

به‌طور خلاصه، قرن‌ها بود که در اقصی نقاط دنیا، تریاک، حشیش و در قسمت‌هایی نیز کوکائین شناخته و از خواص درمانی این مواد استفاده می‌شد. از «سیدنهامی» پزشک معروف انگلیسی این جمله به یادگار مانده است که: بدون وجود تریاک علم پزشکی، بیچاره و فقیر است (محمدنژاد، ۱۳۷۲). در طول این سال‌ها، مقدار ماده کشت‌شده، متناسب با نیازهای دارویی منطقه، تنظیم می‌شده تا اینکه با شروع قرن ۱۹، این وضعیت کاملاً تغییر کرد. ارزش اقتصادی تریاک آشکار و در نتیجه به میزان گسترده‌ای تولید و صادر شد. حتی انگلستان برای گشودن بازارهای چین به روی تریاک بنگال، دو بار با این کشور جنگید. کشت خشخاش در مناطق مختلف افزایش یافت و به‌منظور صادرات و تأمین ارز، مورد استقبال کشورهای صادرکننده قرار گرفت. افزایش کشت خشخاش در هر کشور، افزایش تولید منطقه‌ای تریاک را در پی داشت و میزان اعتیاد و وابستگی به تریاک در آن منطقه، گریبان‌گیر افراد بومی می‌شد؛ اما کشت، حمل‌ونقل و خرید و فروش این‌گونه مواد در تمام مناطق دنیا تا قرن اواخر قرن نوزدهم آزاد بود (کاویان و دیگران: ۲۱).

---

1. Hashish
2 - Cocaine
3. Morphine

۲-۳- وضعیت کنونی مواد مخدر در جهان

بر اساس گزارش جهانی مواد مخدر سال ۲۰۱۶ دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، شیوع مواد مخدر در سراسر جهان با آهنگ ثابتی به رشد خود ادامه می‌دهد. در سطح جهانی تخمین زده می‌شود که در حدود ۲۵۰ میلیون نفر، از لحاظ درصدی، ۵/۲ درصد، از جمعیت ۶۴-۱۵ سال جهان، در سال ۲۰۱۶ مواد مخدر مصرف کرده‌اند. از این تعداد ۲۷ میلیون نفر مصرف‌کننده مشکل‌ساز هستند. تخمین می‌شود که چیزی در حدود ۱۲ میلیون نفر تزریق‌کننده مواد مخدر در جهان وجود دارد که از این میزان در حدود ۲ میلیون نفر مبتلا به ایدز، ۷ میلیون نفر مبتلا به هپاتیت نوع سی و ۱ میلیون نفر، مبتلا به هپاتیت نوع بی هستند. دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد تخمین می‌زند ۲۰۰ هزار نفر مرگ و میر ناشی از سوء مصرف مواد مخدر در سال ۲۰۱۶ بوده است. رایج‌ترین و پرمصرف‌ترین ماده مخدر جهان با حدود ۱۸۰ میلیون نفر، حشیش است. بیشترین مصرف‌کنندگان حشیش در قاره آسیا هستند که جنوب آسیا با حدود ۳۰ میلیون نفر بالاترین تعداد مصرف‌کننده را دارد. تعداد مصرف‌کنندگان مواد شبه افیونی و مشتقات آن در قاره آمریکا بیشتر از هر منطقه از جهان شایع است که آمریکای شمالی با ۱۲ میلیون نفر رتبه اول را به خود اختصاص داده است. در بین تمام قاره‌های جهان، قاره آسیا رکورددار استفاده از مواد افیونی است که منطقه خاورمیانه با ۴ میلیون نفر مصرف‌کننده، بیشترین افراد وابسته به مواد افیونی را دارا است. بیشترین مصرف‌کنندگان کوکائین در قاره آمریکا هستند. آمریکای شمالی با ۵ میلیون نفر بالاترین تعداد مصرف‌کننده را دارد. تعداد مصرف‌کنندگان آمفتامین و مشتقات آن در قاره آسیا بیشتر از هر منطقه از جهان شایع است که شرق و جنوب شرق آسیا با ۹ میلیون نفر، در رتبه اول قرار دارد. قاره آسیا رکورددار استفاده از اکستازی نیز است که بازهم منطقه شرق و جنوب شرق آسیا با ۳ میلیون نفر مصرف‌کننده، دارای بیشترین افراد وابسته به اکستازی است (UNODC, 2016).

کل سطح زیر کشت جهانی خشخاش در سال ۲۰۱۵، ۴۰۰ هزار هکتار بوده است. افغانستان با کشت حدود ۳۰۰ هزار هکتار، بیشترین مقدار کشت در جهان را داشته که در حدود ۶ هزار تن تریاک برداشت می‌کند و این میزان تولید، معادل ۹۰ درصد کل تولید تریاک در جهان است. تولید بالقوه هروئین به چیزی در حدود ۶۰۰ تن در سال ۲۰۱۵ رسیده است. اکثریت تریاک و مورفین کشف و ضبط شده در اطراف مناطق کشت خشخاش (افغانستان و کشورهای همسایه) متمرکز شده، در حالی که کشف هروئین در منطقه وسیع‌تری انجام گرفته است. از سال ۲۰۰۲ افغانستان، ایران و پاکستان به‌طور مداوم بیش از ۹۰ درصد از مقدار کشف جهانی تریاک را به

خود اختصاص داده‌اند، به نحوی که کشور جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۱۵، مقدار ۵۰۰ تن تریاک از قاچاقچیان کشف و ضبط کرده است (قهرمانی افشار و علیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۳۴-۱۳۷).

۲-۴- آغاز همکاری‌های بین‌المللی در زمینه مقابله با مواد مخدر تا قبل از تشکیل سازمان ملل متحد

قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر در سده‌های شانزده و هفده میلادی، در برخی از کشورهای جهان جریان داشت ولی شیوع مشکل اعتیاد به مواد مخدر به صورت منطقه‌ای و فراملی، در قرن هجدهم و نوزدهم خودنمایی کرد. اگرچه کشورهایی از قبیل ایران، فیلیپین، هندوستان، آمریکا، انگلیس و ...، با مشکل قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر درگیر بودند، ولی گرفتارترین کشورها در سده هجدهم، کشور چین بود که در سده نوزدهم، شمار مبتلایان به سوء مصرف مواد مخدر در این کشور، در حدود ۴۰ میلیون نفر برآورد می‌شد (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۰). تولید و استفاده از مواد مخدر تا اواخر قرن نوزدهم امری قانونی تلقی می‌شد، اما گسترش تجارت و حمل و نقل بین‌المللی و افزایش میزان مصرف آن در برخی کشورها، خطرات این مواد را در ابعادی وسیع آشکار ساخت. در اوایل قرن بیستم، جهان با شرایط بسیار اسفناکی در زمینه معضل مواد مخدر دست‌به‌گریبان بود. تجارت مواد مخدر در اغلب کشورهای جهان بدون منع قانونی صورت می‌گرفت ضمن آنکه سوء مصرف مواد نیز، بسیار گسترده بود. به عنوان مثال در آن مقطع حدود ۹۰ درصد از مواد مخدر مصرفی در ایالات متحده آمریکا، دارای مصارف غیر دارویی بودند. در چین نیز متوسط مصرف سالانه مواد افیونی رقمی معادل حدود ۳ هزار تن مورفین بوده که این رقم به مراتب بیشتر از مصرف جهانی (اعم از قانونی و غیرقانونی) در زمان کنونی است (نبوتی، ۱۳۹۰: ۳).

علیرغم رونق تجارت آزاد مواد مخدر در سطح بین‌المللی، در اواخر قرن ۱۹ و در آستانه قرن بیستم میلادی، سازمان‌های غیردولتی فعالیت‌های خستگی‌ناپذیری را در جهت پیشبرد رفاه و آسایش جامعه بشری آغاز کردند. این سازمان‌های مردمی نهایتاً برای نخستین بار در سال ۱۹۰۹ در شانگهای و سپس در سال ۱۹۱۲ در لاهه موفق به گرد هم آوردن دولت‌ها و ایجاد اجماعی بین‌المللی در خصوص لزوم توجه بیشتر به حمایت از انسان‌ها و جوامع در برابر سوء مصرف مواد مخدر و اعتیاد به عنوان یک بلای خانمان‌سوز شدند (پیشین).

در سال ۱۹۰۹ بود که نخستین گام برای ایجاد محدودیت در خرید و فروش مواد مخدر برداشته شد (ستاد مقابله با مواد مخدر، ۱۳۹۴: ۳۰). به درخواست دولت چین و حمایت آمریکا، در آن سال، همایشی با شرکت ۱۳

دولت از جمله ایران و آمریکا در شانگهای چین درباره معضل مواد مخدر و ضرورت محدود شدن مصرف تریاک به موارد داروسازی و پزشکی تشکیل شد (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۰).

نتیجه کار این مجمع، ایجاد «کمیسیون بین‌المللی تریاک»^۱ بود که در اعلامیه‌ای، به مردم جهان در خصوص خطرات ناشی از تولید، فروش و مصرف مواد مخدر هشدار داد و به کشورها توصیه کرد که در قلمرو حاکمیت خود مواد مخدر را تحت کنترل درآورند و به سمت منع تدریجی تولید و مصرف این مواد حرکت کنند. در سال ۱۹۱۲ نیز «کنوانسیون بین‌المللی تریاک»^۲ شکل گرفت که به‌عنوان شالوده و زیربنای کنوانسیون‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر محسوب می‌شود. تصویب کنوانسیون ۱۹۱۲، نقطه عطفی در زمینه کنترل مواد مخدر بود. به عبارت دیگر، جامعه جهانی با تدوین این کنوانسیون، مهر تأییدی بر لزوم گسترش همکاری‌های بین‌المللی در زمینه کنترل مواد مخدر زد (نبوتی، ۱۳۹۰: ۳).

پس از شکل‌گیری این کنوانسیون و قبل از تشکیل سازمان ملل متحد، رویدادهای دیگری در حوزه کنترل مواد مخدر اتفاق افتاد که به شرح ذیل است:

۱۹۱۴- آغاز جنگ جهانی اول باعث شد که مصرف مواد مخدر به سرعت در بیشتر کشورها رواج یابد.

۱۹۱۹- کنوانسیون بین‌المللی تریاک به‌عنوان بخشی از عهدنامه صلح جنگ جهانی اول مطرح شد و به تصویب کشورها رسید.

۱۹۲۰- پس از جنگ جهانی اول، جامعه ملل بر اساس رهنمودهای مندرج در میثاق خود اقدام به ایجاد کمیته مشورتی در خصوص قاچاق تریاک و دیگر مواد مخدر خطرناک کرد. این کمیته وظیفه ارائه کمک به جامعه ملل در خصوص مقابله با مواد مخدر را به عهده داشت.

در چارچوب نظام جامعه ملل و تا پیش از جنگ جهانی دوم چند کنوانسیون بین‌المللی در خصوص ایجاد محدودیت برای مواد مخدر به تصویب رسید که حاکی از اراده جامعه بین‌المللی در برخورد جدی با این پدیده شوم بود. این کنوانسیون‌ها عبارت‌اند از:

۱. کنوانسیون بین‌المللی تریاک که در ۱۱ فوریه ۱۹۲۵ در ژنو تشکیل و باعث تقویت کنوانسیون

بین‌المللی پیشین شد. این کنوانسیون اخیر، موضوع شاهدانه را نیز در برمی‌گرفت و هدف از آن

جلوگیری از تجارت و مصرف غیرقانونی مواد مخدر بود که به‌عنوان سند تکمیلی کنوانسیون ۱۹۱۲

---

1. International Opium Commission

2. International Opium Convention

لايه قلمداد مي‌شد. اين موافقت‌نامه ميان ۷ کشور و به‌منظور رفع نگراني از قاچاق ترياک از مبدأ خاور دور به نقاط ديگر جهان و نيز کاهش مصرف ترياک از طريق توزيع آن توسط دولت، منعقد شد.

۲. کنوانسيون تحديد توليد و نظارت بر توزيع مواد مخدر که در تاريخ ۳۱ ژوئيه ۱۹۳۱ در ژنو شکل گرفت. اين کنوانسيون استفاده از مواد مخدر را فقط در مقاصد پزشکي و علمي مجاز شمرده و هدف آن، تضمين دسترسی به مواد مخدر براي مقاصد علمي و پزشکي بود.

۳. کنوانسيون منع قاچاق مواد مخدر خطرناک در ۱۳ ژوئيه ۱۹۳۶ در ژنو. اولين سند بين‌المللي براي محسوب نمودن جرائم مواد مخدر به‌عنوان جرائم بين‌المللي به شمار مي‌آيد. اهداف اين کنوانسيون عبارت بودند از:

۱. تقويت مقررات مربوط به جرم انگاري موارد نقض مقررات کنوانسيون‌هاي ۱۹۱۲، ۱۹۲۵، ۱۹۳۱؛

۲. تقويت مبارزه با قاچاق مواد مخدر (رفيعي، ۱۳۹۱: ۸۰).

نهاد اصلي جامعه ملل در زمينه مقابله با قاچاق مواد مخدر، «کميته مشورتي قاچاق ترياک و ديگر مواد مخدر خطرناک»^۱ بود که معمولاً به‌عنوان «کميته مشورتي ترياک»^۲ از آن نام برده مي‌شود و مي‌توان از آن به‌عنوان سلف «کميسیون مواد مخدر»^۳ امروزي ياد کرد.^۴ علاوه بر آن، بخشي در دبیرخانه مربوط به مسائل اجتماعي و ترياک، براي حمايت‌هاي اداري و اجرايي نيز تشکيل شد. کميته بهداشت جامعه ملل (سلف سازمان بهداشت جهاني امروزي) مسئول ارائه مشاوره در امور پزشکي مرتبط با مواد مخدر شد. در سال ۱۹۲۵، «هيئت دائمي ترياک»^۵ به منظور نظارت بر اطلاعات آماري که توسط کشورهای عضو جامعه ملل فرستاده مي‌شد تشکيل شد. در سال ۱۹۳۱ «نهاد نظارتي مواد مخدر»^۶ در جهت عهده‌دار شدن ارزيابي جامع از مقررات جهاني مواد مخدر تشکيل شد.

از ديگر اقدامات مهمي که جامعه ملل قصد انجام آن را داشت محدود ساختن مواد خامي بود که در توليد مواد مخدر کاربرد داشتند. اين امر از طريق نهادهای تخصصي و با اعمال نظارت‌هاي شديدی صورت مي‌گرفت

1. Advisory Committee on the Traffic on Opium and Other Dangerous Drugs

2. Opium Advisory Committee (OAC)

3. Commission on Narcotic Drugs (CND)

۴. از نهادهای کمکی و وابسته به شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل متحد و یکی از کمیسیون‌های کاربردی آن شورا است که نقش آن، بررسی و ارائه

توصیه درباره مسائل مربوط به حوزه مواد مخدر است که مسئولیت و حوزه تخصصی این نهاد محسوب می‌شود (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۲: ۱۰)؛ و از

نهادهای اصلی سیاست‌گذار در حوزه موضوعات مرتبط با مواد مخدر است (Contributors, Ronald, & Boyer, 2005: 34). کمیسیون‌های

کاربردی (Functional Commission) نیز از نهادهای تابع شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل متحد (اکوسوک) هستند که به منظور کمک به

اکوسوک در اجرای وظایف و مأموریت‌هایش تأسیس شده‌اند (ibid: 66).

5. Permanent Central Opium Board (PCOB)

6. Drug Supervisory Body (DSB)

تا آزمایشگاه‌های غیرقانونی به مواد اولیه برای تولید مواد مخدر دست نیابند. در سال ۱۹۳۶ شورای جامعه ملل تصمیم گرفت که کنفرانسی با شرکت کلیه دول عضو و حتی غیر عضو در شهر ژنو برگزار نماید که محصول آن تصویب «کنوانسیون جلوگیری از مبادله غیرقانونی داروهای خطرناک» بود. این معاهده در واقع آخرین معاهده‌ای بود که جامعه ملل توانست در مورد مواد مخدر به امضاء برساند. کنوانسیون ۱۹۳۶ از همان سال ۱۹۳۶ لازم‌الاجرا شد اما به دلیل وقوع جنگ جهانی دوم و دلایل دیگر هیچ‌گاه به‌طور کامل به مرحله اجرا درنیامد (پیشین: ۸۲).

این اقدامات سنگ بنای اقدامات بعدی بودند که توسط سازمان ملل متحد صورت گرفت. اگرچه نتیجه این همکاری‌ها آن‌چنان چشمگیر نبود اما از جهت آنکه دولت‌ها به این موضوع حساس شده و در جهت حل مشکلات مربوط به مواد مخدر برآمده بودند حائز اهمیت است. علاوه بر این، مفاد این معاهدات در شکل‌گیری کنوانسیون‌های آینده نقش تعیین‌کننده‌ای داشتند.

۲-۵- شکل‌گیری سازمان ملل متحد؛ آغاز تلاشی دوباره در جهت مقابله با مواد مخدر

سازمان ملل متحد در حوزه مقابله با مواد مخدر به‌منظور هماهنگ‌سازی تلاش‌های بین‌المللی مقابله با قاچاق مواد مخدر، کمک به پیشگیری از سوءمصرف مواد مخدر در جهان و نظارت بر کشت، تولید و توزیع مواد مخدر با هدف مصرف دارویی در کشورها، پیگیری و نظارت بر اجرای کنوانسیون‌ها و معاهدات بین‌المللی، نهادهایی را تأسیس کرد. برخی نهادها مثل دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد به صورت خاص برای مقابله با مواد مخدر تشکیل شده است و بقیه هم آیت‌م مقابله با مواد مخدر را به عنوان یکی از وظایف خود داشته‌اند. نهادهایی که در حوزه مقابله با مواد مخدر فعال هستند و در این زمینه گاهی قانون‌گذاری هم می‌کنند شامل: مجمع عمومی سازمان ملل متحد، هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر، برنامه بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد، دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد می‌شوند. نهادهای دیگری که به طور خاص به این موضوع نمی‌پردازند اما مقابله با مواد مخدر یکی از وظایف آن‌ها به شمار می‌رود شامل: سازمان پلیس جنایی بین‌المللی یا اینترپل، سازمان جهانی گمرک، سازمان بهداشت جهانی، کمیسیون هوانوردی بین‌المللی، سازمان بین‌المللی کار و... می‌شوند (قهرمانی افشار و عزیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۴۶-۱۴۷).

۲-۶- اولین گام سازمان ملل متحد در جهت مقابله با مواد مخدر

پس از تشکیل سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵، دیری نپایید که همان اقدامات جامعه ملل در زمینه جلوگیری از قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان‌ها، مجدداً توسط سازمان ملل متحد دنبال شدند. از جمله اولین تحولات، انتقال وظایف کمیته مشورتی تریاک، به «کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد» بود. «شورای اقتصادی و اجتماعی»^۱ سازمان ملل متحد این کمیسیون را در ۱۱ دسامبر سال ۱۹۴۶، به‌عنوان رکن اصلی سیاست‌گذاری سازمان ملل متحد در موضوعات مربوط به مواد مخدر ایجاد کرد. کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد، کشورهای عضو را قادر می‌سازد که به تجزیه و تحلیل وضعیت جهانی مواد مخدر بپردازند. همچنین این کمیسیون مصوبات بیستمین نشست ویژه مجمع عمومی در زمینه معضل جهانی مواد مخدر^۲ را پیگیری و در سطح جهانی تدابیری را اتخاذ می‌نماید. کمیسیون مواد مخدر همچنین بر اجرای سه کنوانسیون بین‌المللی در زمینه کنترل مواد مخدر نظارت دارد و قادر است به هر اقدامی در راستای تحقق اهداف کنوانسیون‌های موصوف از جمله تهیه جداول مواد یا داروهایی که باید تحت کنترل و نظارت بین‌المللی قرار گیرند، مبادرت نماید. شورای اقتصادی اجتماعی سازمان ملل متحد طی قطعنامه ۳۰/۱۹۹۹ از کمیسیون مواد مخدر خواست تا کارکرد خودش را با تقسیم دستور کار خود به دو بخش مجزا ارتقاء دهد:

(۱) یک بخش هنجاری که بر اساس آن کمیسیون وظایف هنجاری و مبتنی بر معاهده خودش را انجام می‌دهد.

(۲) یک بخش عملیاتی که بر اساس آن کمیسیون نقش خود را به‌عنوان دستگاه و بازوی اجرایی دفتر مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد ایفاء می‌کند (پلیس بین‌الملل ناجا، ۱۳۹۴).

وظیفه اصلی این کمیسیون، بررسی وضعیت جهانی مواد مخدر و کمک به شورای اقتصادی اجتماعی در نظارت بر اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی مواد مخدر و تهیه موافقت‌نامه‌های جدید در این زمینه بود. کمیسیون مواد مخدر تا حد زیادی تمرکز خود را بر فعالیت‌های منطقه‌ای و ایجاد هماهنگی بین نیروهای انتظامی در کشورهای عضو معطوف کرد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 9).

نظارت بر اقدامات کلیه نهادهایی که در امر کنترل مواد مخدر دخالت دارند را می‌توان به‌عنوان هدف دیگر این کمیسیون بیان کرد. پس می‌توان به طور خلاصه وظایف و اختیارات این کمیسیون را چنین بیان کرد:

1. Economic and Social Council (ECOSOC)

۲. این نشست در تاریخ ۸ الی ۱۰ ژوئن سال ۱۹۹۸ برگزار شد (<http://www.un.org/ga/20special>).

- ۱- همکاری با اکوسوک در نظارت بر اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی و موافقت‌نامه‌های مربوط به کنترل مواد مخدر؛
- ۲- توصیه به اکوسوک در مورد کلیه مسائلی که مربوط به کنترل مواد مخدر می‌شوند و همچنین تهیه پیش‌نویس کنوانسیون‌های بین‌المللی در همین زمینه؛
- ۳- بررسی و ارزیابی هر نوع تغییری که در سازوکار فعلی کنترل بین‌المللی مواد مخدر لازم و ضروری است؛
- ۴- پذیرش و قبول وظایف ویژه مرتبط با کنترل بین‌المللی مواد مخدر بر اساس تصمیمات اکوسوک؛
- ۵- مرور و بررسی اجرای برنامه‌های اقدام جهانی که در جلسات ویژه مجمع عمومی به تصویب می‌رسد؛
- ۶- اجرای برنامه اقدام علیه سوءمصرف مواد مخدر؛
- ۷- ارائه راهکارهای لازم به برنامه کنترل مواد مخدر و نظارت بر فعالیت‌های این سازمان؛
- ۸- تصویب بودجه برنامه کنترل مواد مخدر (افشاری، ۱۳۷۶: ۲۶-۳۰).

۷-۲- نخستین چالش کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد در جهت مقابله با مواد مخدر

همانند جنگ جهانی اول که مصرف مواد مخدر در بین سربازان به شدت گسترش یافت در جنگ جهانی دوم نیز، بعضی از سربازان برای کاهش آلام ناشی از جنگ، دست به مصرف مواد مخدر می‌زدند. پس از جنگ این ارمغان جبهه به داخل شهرها و روستاها منتقل شد و دنیا با یک شیب صعودی، به سوی اعتیاد پیش می‌رفت. جنگ با آن خرابی‌ها و تلفات عظیم انسانی، فضای بزرگ و تهی از خود برجای گذاشت که در بسیاری از موارد این خلأ با چیزی جز ماده مخدر که انسان را در راه لاقیدی و فراموشی بیندازد پر نمی‌شد (میانجی، ۱۳۷۸: ۳۳).

همچنین در طی جنگ جهانی دوم، چند نوع جدید دیگر از مواد مخدر مصنوعی گسترش یافت. از مهم‌ترین آن‌ها متادون^۱ و پتیدین (دمرال)^۲ بود که در سال ۱۹۳۷ توسط شرکت‌های آلمانی تولید و به بازار

---

1 - Methadone
2. Pethidine (Demerol)

عرضه شدند^۱ و درخواست‌های بسیار زیادی برای آن‌ها هم از سمت نظامیان و هم غیرنظامیان وجود داشت که همه آن افراد متأثر از جنگ بودند.

کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد که تازه شکل گرفته بود طولی نکشید که پی برد خطری واقعی در کمین است. این کمیسیون دریافت که این مواد جدید نوعی وابستگی ایجاد می‌کند و اگر تولید و تجارت آن‌ها تحت کنترل بین‌المللی درنیاید باعث ایجاد وابستگی شدیدی خواهند شد که خطر آن همچون مواد مخدری خواهد بود که در گذشته تحت کنترل بین‌المللی درآمده بودند. اولین ایده این بود که این مواد را به کنوانسیون موجود اضافه کنند اما دبیرخانه کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد بر این عقیده بود که اصلاح کنوانسیون‌های ۱۹۲۵ و ۱۹۳۱ کار ساده‌ای نیست؛ بنابراین کمیسیون یک معاهده (پروتکل) جداگانه‌ای را تنظیم و از کشورها درخواست کرد که مواردی که به نظر آن‌ها نیاز است در آن گنجانیده شود را ارائه کنند. پس از طی مراحل، در سال ۱۹۴۸ پروتکل مواد مخدر مصنوعی به مرحله اجرا و ۱۴ ماده جدید تحت کنترل بین‌المللی درآمدند^۲ و این یک اقدام مهم محسوب می‌شد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 59).

۲-۸- جلوگیری از تشتت در قوانین و معاهدات بین‌المللی

پس از گذشت چندین سال از اجرای پروتکل ۱۹۴۸، در دهه ۶۰ میلادی، دو عامل وجود داشت که باعث بروز مشکلاتی در مسیر مقابله با مواد مخدر می‌شد. اولین عامل وجود برخی تداخلات در موافقت‌نامه‌هایی بود که راجع به مقابله با مواد مخدر تا قبل از سال ۱۹۶۰ در بین کشورها منعقد شده بود و دیگری عدم تصویب و عدم امضای این موافقت‌نامه‌ها توسط برخی از کشورها بود. این عوامل باعث می‌شد که جامعه جهانی نتواند به‌طور مؤثر با مواد مخدر مقابله کند. مادامی که کشورهایی خارج از این معاهدات وجود داشتند باعث می‌شد آن کشورها تبدیل به مامنی امن برای تولیدکنندگان و قاچاقچیان مواد مخدر شوند و در نهایت کل جامعه جهانی را به خطر اندازند. در دهه ۶۰ میلادی سازمان ملل متحد در راستای رفع این دو مشکل اقداماتی را انجام داد.

---

۱. متادون یک ماده مخدر مصنوعی است که در جنگ جهانی دوم به علت کمبود مورفین برای تسکین مجروحین به وسیله آلمانی‌ها ساخته شد (رفیعی، ۱۳۹۱: ۲۰).

۲. ماده دیگر در سال ۱۹۵۲ و ۵ ماده دیگر نیز در سال ۱۹۵۴ به این لیست اضافه شدند که در حال حاضر ۲۰ نوع ماده را شامل می‌شود (www.unodc.org).

سال ۱۹۶۱، از جمله نقاط عطف در عرصه اقدامات حقوقی بین‌المللی برای مقابله با مواد مخدر به شمار می‌رود، زیرا در این سال «کنوانسیون واحد در خصوص مواد مخدر»^۱ به تصویب رسید که در واقع حاصل ادغام ۹ کنوانسیونی بود که از سال ۱۹۱۲ به بعد تدوین شده بودند. مفاد ۹ موافقت‌نامه حقوقی که پیش از سال ۱۹۶۱ در زمینه مواد مخدر وجود داشتند در برخی موارد با یکدیگر تداخل داشته و همان‌طور که بیان شد تعدادی از کشورها نیز در این موافقت‌نامه‌ها عضویت نداشتند. پس از گذشت ۱۳ سال مذاکره و تلاش بالاخره کنوانسیون واحد در سال ۱۹۶۱ به تصویب رسید و در سال ۱۹۶۴ به مرحله اجرا درآمد و جایگزین تمامی کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های پیشین شد (Ibid: 61).

۲-۹- «کنوانسیون واحد در خصوص مواد مخدر ۱۹۶۱»، نقاط ضعف و قوت

نخستین هدف از تدوین کنوانسیون واحد در خصوص مواد مخدر^۲، تبدیل تمامی معاهدات چندجانبه موجود به یک سند واحد بود. هدف دوم آن، ساده‌سازی و کارآمد ساختن تشکیلات و سازمان‌های کنترلی به منظور بهره‌وری بیشتر از تلاش‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر بود. سومین هدف این کنوانسیون، گسترش کنترل‌های موجود در جهت کشت گیاهان به‌عنوان ماده خام برای تولید مواد مخدر طبیعی و پیشگیری از مصرف غیرپزشکی مواد مخدر بود. پس می‌توان به‌طور خلاصه هدف از این کنوانسیون را، مقابله با سوءمصرف مواد مخدر به‌وسیله هماهنگ کردن اقدامات بین‌المللی دانست.

در مسیر مقابله با مواد مخدر دو شکل از مداخله و کنترل وجود دارند که در کنار یکدیگر و باهم کار می‌کنند: اول، محدود کردن مواد مخدر از حیث تملک، استفاده، تجارت، توزیع، واردات، صادرات، ساخت و تولید آن به‌طور انحصاری برای اهداف پزشکی و علمی و دوم مقابله با قاچاق مواد مخدر از طریق همکاری‌های بین‌المللی برای جلوگیری از قاچاق مواد مخدر. کنوانسیون واحد این دو عامل را مورد توجه خود قرار داد. این نوع نگرش پیشرفت بزرگی در راستای مقابله با مواد مخدر محسوب می‌شد و می‌توان از آن به‌عنوان یکی از نقاط قوت این کنوانسیون یاد کرد.

1. Single Convention on Narcotic Drugs

۲. در سال ۱۹۷۱ پروتکلی به این کنوانسیون افزوده شد که تکمیل‌کننده مقررات کنوانسیون واحد در زمینه «جلوگیری از تولید مواد مخدر، قاچاق و مصرف آن» بود و به مسئله درمان و بازپروری معتادان به عنوان جایگزین یا متممی برای مجازات حبس نیز اشاره شده بود. پروتکل نهایی، هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر را مکلف به ایجاد تعادل بین عرضه و تقاضای مواد مخدر برای مصارف پزشکی و علمی کرده بود. در این خصوص در صفحات بعد به تفصیل بحث خواهد شد.

کنوانسیون ۱۹۶۱، درحالی که سخت گیری های شدیدی را به کشورهای عضو این کنوانسیون اعمال می کند اما در عین حال از درجه بالایی از انعطاف پذیری در نحوه برخورد و طرز رفتار دولت ها با مشکلات منطقه ای خود در سوء مصرف مواد مخدر برخوردار بود و به آن ها آزادی عمل بیشتری در این رابطه می داد (Ibid: 61-62)؛ اما این اعطای آزادی عمل بیشتر به دولت های عضو در نظر برخی از محققان نوعی نقطه ضعف محسوب می شود به طوری که خانم علیزاده در نقد این کنوانسیون عنوان می دارد:

در نقد این معاهده باید گفت که این معاهده بیش از حد محافظه کارانه تنظیم شده است زیرا در اکثر مواد آن پیش بینی شده که «با توجه و مشروط بر اصول و مفاهیم مذکور در قوانین اساسی و یا عادی هر یک از اعضا» سپس قاعده ای را عنوان کرده است یا در بعضی از مواد آن، از لفظ «اعضا می توانند» استفاده شده که اصل معاهده را از حد یک معاهده بین المللی تنزل داده است. معاهده ای که هیچ گونه ضمانت اجرای بین المللی برای آن پیش بینی نشده و مدام به قوانین داخلی کشورها ارجاع داده شده، نمی تواند چندان مفید باشد و به اهداف عالی خود برسد. مقابله با مواد مخدر و داروهای روان گردان باید از حد تعارف بین المللی و جنبه خواهش و درخواست گذشته و به صورت یک عرف لازم الاجرای بین المللی درآید (علیزاده، ۱۳۹۳: ۸۲).

اما این نقد یک ایراد منطقی محسوب نمی شود. کشورها در نظام بین المللی هنگامی به معاهده ای می پیوندند که ضمن دربرداشتن منافع هایی برای آن کشورها، قدرت عمل آن ها در برطرف ساختن مشکلات داخلی را نیز محدود نسازد. حال اگر انتظار معاهده ای تحکیم آمیز را از سازمان ملل متحد آن هم در دهه ۶۰ میلادی داشته باشیم، به نظر می رسد در عمل شاهد تصویب چنین معاهده ای نمی بودیم، چرا که کشورها اصولاً به معاهداتی می پیوندند که دامنه قدرت و اختیارات آن ها را محدود نسازد. این در حالی است که با تصویب این کنوانسیون، گامی روبه جلو در زمینه مقابله با مواد مخدر از سوی سازمان ملل متحد برداشته شد.

دیگر ویژگی این کنوانسیون این است که تا سال ۱۹۶۱، تنها مواد مخدری که از کشت خشخاش و شاهدانه و کوکا حاصل می شدند، کنترل می شد و خود این گیاهان تحت نظارت بین المللی قرار نداشتند، اما به موجب این معاهده، این گیاهان نیز تحت نظارت و کنترل قرار گرفتند (پیشین: ۸۱).

نقطه ضعف این کنوانسیون عدم اشاره آن به مواد روان گردان^۱ است. در تمامی کنوانسیون های متعددی که در زمینه مواد مخدر تصویب شده بودند و مخصوصاً در کنوانسیون واحد، نامی از مواد روان گردان برده نشد که این امر نقطه ضعفی برای این کنوانسیون محسوب می شود چرا که ضرورت قانونمندسازی عرصه مقابله با این نوع مواد با توجه به مصرف چشمگیر آن ها در سطح جهانی محسوس بود.

---

۱. مواد روان گردان یا سایکوتروپ، فراورده های دارویی، شیمیایی و صنعتی هستند که بر روی سیستم اعصاب مرکزی بدن تأثیر می گذارند. روان گردان ها شامل: مواد توهم زا، مواد محرک، بی حس کننده ها و مواد آرام بخش و خواب آورها را شامل می شود.

۲-۱۰- نهادسازی سازمان ملل متحد در راستای نظارت بر اجرای کنوانسیون‌ها، اصلاح آن‌ها و ارتقای همکاری‌های بین دولتی

«هیئت دائمی» و «نهاد نظارتی مواد مخدر» که پس از جنگ جهانی دوم موظف به ادامه وظایف خود تحت نظارت سازمان ملل متحد شدند به دنبال کنوانسیون واحد ۱۹۶۱، در یکدیگر ادغام شده و «هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر»^۱ را تشکیل دادند.^۲ (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 59).

هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در سال ۱۹۶۸ و به موجب تصمیم کنوانسیون واحد مواد مخدر مصوب سال ۱۹۶۱، تأسیس شد. اساس کار هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر، نظارت بر اجرای سه کنوانسیون بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد شامل کنوانسیون واحد مواد مخدر مصوب ۱۹۶۱، کنوانسیون مواد روان‌گردان مصوب ۱۹۷۱ و کنوانسیون مقابله با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹۸۸ هستند.

هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر وظیفه دارد تا با همکاری دولت‌ها بر موضوعاتی همچون ساخت، تجارت و مصرف قانونی مواد مخدر نظارت نماید. این اقدام هیئت به منظور حصول اطمینان از عرضه کافی مواد مخدر برای مصارف علمی و پزشکی و همچنین عدم انحراف مواد مخدر از مجاری قانونی صورت می‌گیرد. هیئت همچنین نحوه نظارت دولت‌ها بر تولید و نقل و انتقال مواد اولیه شیمیایی (پیش سازها) مورد مصرف در ساخت انواع مواد مخدر را تحت بررسی داشته و آن‌ها را در جلوگیری از انحراف این مواد به بازارهای غیرقانونی حمایت می‌نماید. از سوی دیگر، هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در ارتباط با ساخت، قاچاق و مصرف غیرقانونی مواد مخدر، مبادرت به شناسایی معایب و ضعف‌های موجود در ساختارهای ملی و بین‌المللی کنترل مواد مخدر نموده و زمینه را جهت اصلاح این ساختارها فراهم می‌آورد. هیئت مسئولیت ارزیابی میزان مواد اولیه شیمیایی مورد مصرف در ساخت مواد دارویی را نیز بر عهده دارد. هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در راستای کمک به دولت‌ها جهت برقراری توازن میان عرضه و تقاضا، همواره مبادرت به ارزیابی مواد مخدر و مواد روان‌گردان و نظارت بر فعالیت‌های قانونی مواد مخدر نیز می‌نماید. این نهاد تلاش می‌نماید تا زمینه را جهت ارتقاء کیفی و کمی اقدامات دولت‌ها در راستای جلوگیری از انحراف موادی که غالباً در ساخت مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مورد استفاده قرار می‌گیرند، هموار نماید. هیئت با توجه به ارزیابی‌های انجام‌شده

1. International Narcotics Control Board (INCB)

۲. در سال ۱۹۷۹، نهادهای بین‌المللی کنترل مواد مخدر، صندوق سازمان ملل متحد برای کنترل مواد مخدر و هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر به مقرر فعلی خود در وین اتریش نقل مکان کردند.

در خصوص انواع مواد، همواره اعمال تغییرات در جداول داروهای تحت نظارت موسوم به جداول یک و دو مندرج در کنوانسیون مبارزه با مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹۸۸ را مدنظر دارد (www.incb.org).

هیئت با ارزیابی اطلاعات و گزارش‌های واصله از دولت‌ها، نهادهای تابعه سازمان ملل متحد، سازمان‌های تخصصی و یا دیگر مراجع ذیصلاح، نظارت‌های لازم را بر اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد مبذول داشته و در صورت لزوم، توصیه‌های موردنیاز را جهت بهبود اجرای کنوانسیون‌ها به دولت‌ها ارائه می‌نماید. از این رو، همه‌ساله هیئت‌های جداگانه‌ای از سوی هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر به کشورها اعزام و در خصوص روند اجرای کنوانسیون‌ها و همچنین بهبود وضعیت نظارت بر مواد مخدر با آنها گفتگو می‌نماید. به منظور تقویت عملکرد مقابله با مواد مخدر، دبیرخانه هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر، دوره‌های آموزشی برای مقامات ذی‌ربط کشورها به‌ویژه کشورهای در حال توسعه برگزار می‌نماید. آشنایی با نحوه اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر و چگونگی همکاری با هیئت از جمله مهم‌ترین مباحثی است که در این دوره‌ها مورد تأکید قرار می‌گیرند. برگزاری این دوره‌ها نه تنها شناخت دولت‌ها نسبت به اهمیت گسترش همکاری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی را افزایش داده بلکه موجب می‌گردد تا تشریک‌مسابی و همکاری میان کشورها نیز بیش‌ازپیش ارتقاء یابد.

هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر همه‌ساله گزارشی را از طریق کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد تسلیم اکوسوک (شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد) می‌نماید. این گزارش حاوی بررسی جامعی از وضعیت کنترل مواد مخدر در اقصی نقاط جهان است. هیئت به‌عنوان نهادی بی‌طرف تلاش دارد تا الگوهای پرخطر را شناسایی و حتی پیش‌بینی نموده و تدابیر موردنیاز جهت مقابله با آنها را در قالب توصیه به کشورها پیشنهاد نماید. این گزارش به همراه سایر گزارش‌های فنی دیگر در خصوص مواد مخدر و داروهای روان‌گردان، می‌تواند منبع بسیار مناسبی در خصوص برآورد نیازهای قانونی هر کشور و همچنین میزان تولید، تجارت، مصرف و ساخت قانونی مواد در جهان برای دولت‌ها باشد (www.unodc.org).

در خصوص ساختار این نهاد باید افزود که هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر دارای ۱۳ عضو بوده که این افراد از سوی شورای اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل متحد (اکوسوک) و نه به‌عنوان نمایندگان دولت‌های متبوعشان برگزیده می‌شوند. ۳ نفر از این افراد که می‌بایست دارای تجربه و تخصص در زمینه‌های پزشکی، داروشناسی و داروسازی باشند از میان فهرستی که از سوی سازمان جهانی بهداشت ارائه می‌شود، برگزیده

می‌شوند (نبوتی، ۱۳۹۰: ۱ و ۲). در حال حاضر (سال ۲۰۱۷)، ۱۸۵ کشور عضو کنوانسیون واحد ۱۹۶۱ هستند (treaties.un.org).

۲-۱۱- مواد روان‌گردان، معضلی جدید در دهه ۱۹۶۰

کشور ژاپن پس از جنگ جهانی دوم، یک شیوع گسترده‌ای در سوءمصرف مت‌آمفتامین^۱ (شیشه)^۲ را تجربه کرد. این شیوع حاصل احتکار مت‌آمفتامین در انبارها در طول جنگ و عرضه آن‌ها پس‌از آن بود. در نهایت این معضل در سال ۱۹۵۴ توسط دولت با اجرای طرحی به شدت سخت‌گیرانه که نسبت به فروش چنین موادی اجرا کرد به پایان رسید. تقریباً در همان زمان، سوءمصرف مت‌آمفتامین در کشورهای اسکانندیناوی و انگلستان و همچنین در ایالات متحده آمریکا گسترش یافت. در این دوران، استفاده از مواد مخدر روان‌گردان^۳ همچون ال.اس.دی.^۴ و اثرات فرهنگی ناشی از آن در دوران اوج خود بود، در حالی که سازمان ملل متحد در خصوص این نوع از مواد مخدر هیچ‌گونه ضوابطی را تنظیم نکرده بود و خلأ آن به شدت احساس می‌شد. بسیاری از کشورها محدودیت‌هایی را نسبت به توزیع و پخش آمفتامین‌ها^۵، باربیتورات‌ها^۶، آرام‌بخش‌ها و دیگر مواد مخدر مصنوعی و غیر گیاهی اعمال کردند. نظر به مسائل بیان‌شده در بالا و ایجاد محدودیت برای این‌گونه از مواد در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، همچنان شرکت‌های دارویی با شدت بیشتری به دنبال یافتن بازار برای محصولات خود در آمریکای لاتین، آفریقا و آسیا بودند. در نتیجه سوءمصرف روان‌گردان‌ها، تبدیل به یک پدیده و معضل جهانی و فراگیر شد. در ابتدا به نظر می‌رسید این مشکلات، پدیده‌ای است منحصر به کشورهای خاص یا مناطق خاص اما این سوءمصرف هر روز بیش‌ازپیش در کشورها و نقاط مختلف جهان گسترش می‌یافت و کل جامعه جهانی را درگیر می‌ساخت. در این بین تعدادی از کشورهای در حال توسعه،

1. Methamphetamine

۲. در بین مواد روان‌گردان، شیشه بسیار پرمصرف است که به اسم‌های آیس و کریستال هم شناخته می‌شود. این ماده در برخی حالات به شکل خرده‌شیشه و یا تکه‌های یخی می‌باشد. مهم‌ترین ترکیب این ماده روان‌گردان آمفتامین است که در زمان جنگ جهانی دوم به عنوان یک داروی موثر در رفع افسردگی سربازانی که مشغول جنگ بودند و فرصت استراحت نداشتند برای بالا بردن سطح انرژی از این ماده استفاده می‌کرده‌اند (خدماتی، ۱۳۹۲).

3. Psychotropic

4. LSD

۵. محرک‌های نوع آمفتامین (Amphetamine-type stimulants) گروهی از مواد را گویند که حاوی ترکیبی از محرک‌های مصنوعی است و تحت کنترل کنوانسیون مواد روان‌گردان ۱۹۷۱ قرار دارد و شامل گروهی از مواد به نام آمفتامین‌ها است که دربرگیرنده آمفتامین‌ها، مت‌آمفتامین‌ها، متکاتیون‌ها و مجموعه مواد گروه اکستازی می‌شود (162: world drug report 2015, 2015).

6. Barbiturates

استانداردهای دوگانه بین‌المللی در نحوه برخورد با مواد مخدر را زیر سؤال بردند و بیان کردند که چنین استانداردهای دوگانه‌ای را نمی‌پذیرند. (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 63). سازمان ملل متحد مجبور شد در چنین شرایطی واکنش نشان دهد؛ اما برخورد با مواد مخدر روان‌گردان در آن دهه چندان هم ساده نبود. هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر، دفتر حقوقی سازمان ملل متحد و سازمان بهداشت جهانی در سال ۱۹۶۷، بیان داشتند که به‌منظور کنترل مواد روان‌گردان می‌بایست مذاکراتی در جهت انعقاد یک معاهده و پیمان جدید صورت گیرد. لابی‌های داروسازی استدلالاتی را در خصوص توجیه اقدامات خود در جهت تولید مواد مخدر روان‌گردان بیان می‌کردند که سال‌ها قبل، کشورهای در حال توسعه تولیدکننده مواد مخدر گیاهی آن‌ها را بیان کرده بودند. در آن زمان ائتلافی تحت عنوان «کنترل شدید» در میان کشورهای اسکاندیناوی، کشورهای بلوک شرق و چندین دولت تولیدکننده مواد مخدر گیاهی شکل گرفت. برای آن‌ها این قابل‌قبول نبود که کنترل‌های بیشتری را نسبت به کشورهای صنعتی و ثروتمند تولیدکننده مواد مخدر مصنوعی و غیر گیاهی متحمل شوند. آن‌ها خواستار کنترل بیشتر بر کشورهای تولیدکننده مواد مخدر صنعتی بودند.

آمریکا که از یک طرف دارای صنعت داروسازی بزرگ بود و از طرفی بزرگ‌ترین مشکل را در خصوص تعداد مصرف‌کنندگان این مواد داشت، موضع میانه‌ای اتخاذ کرد. در نهایت بسیاری از نمایندگان شرکت‌های داروسازی از ایجاد یک پیمان جدید حمایت کردند، پیمانی که کنترل‌های شدیدی را ایجاد می‌کرد و از تخطی کشورها جلوگیری به عمل می‌آورد. دلیل اصلی اینکه شرکت‌های داروسازی در نهایت به چنین معاهده‌ای تن در دادند این بود که این پیمان جدید در عین حالی که به صنایع داروسازی، اجازه پژوهش، توسعه و بازاریابی محصولات خود را در سراسر جهان می‌داد، باعث می‌شد که برای رقبای آن شرکت‌ها نیز موانعی را ایجاد کند و سدی در مقابل فرصت‌طلبی آن شرکت‌ها ایجاد کند. با این حال علاقه بسیاری از شرکت‌ها این بود که تا حد امکان، این کنترل‌ها را به حداقل برسانند (Allister & William, 2000: 238).

نهایتاً در سال ۱۹۷۱ کنوانسیون مربوط به مواد روان‌گردان مورد تصویب قرار گرفت^۱ که به موجب آن تعدادی از آفتامین‌های نوع محرک، توه‌م‌زا (مانند LSD)، خواب‌آورها و ضد اضطراب‌ها (بنزودیازپین‌ها و باربیتورات)، ضد دردها و داروهای ضد افسردگی تحت کنترل بین‌المللی درآمد^۲ (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 63).

---

۱. در کنوانسیون مواد روان‌گردان مصوب ۱۹۷۱، در ماده ۱، ساخت و هر نوع داد و ستد مواد روان‌گردان بر خلاف مفاد کنوانسیون قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان دانسته شده است (قهرمانی افشار و علیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۳۰).

۲. بر مبنای کنوانسیون مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹۷۱، ماده ۱۱۱ روان‌گردان تحت کنترل این کنوانسیون درآمدند (ابادینسکی، ۱۳۸۴: ۴۵۴).

(Leggett, 2010: 64). این کنوانسیون در سال ۱۹۷۶ وارد فاز اجرایی شد. تاکنون (سال ۲۰۱۷)، ۱۸۳ کشور عضو کنوانسیون ۱۹۷۱ هستند که معادل ۹۵ درصد از کشورهای عضو سازمان ملل متحد و بیش از ۹۹ درصد از ترکیب جمعیتی آن‌ها را شامل می‌شود (treaties.un.org).

۱۲-۲- برنامه سازمان ملل متحد در جهت اصلاح کنوانسیون واحد ۱۹۶۱

همان‌طور که گفته شد در دهه ۱۹۶۰، با بروز تغییرات اجتماعی و فرهنگی، استفاده از مواد مخدر نخست در آمریکای شمالی و سپس در اروپا به شدت افزایش یافت. استفاده تفننی از مواد مخدر تبدیل به یکی از ویژگی‌های اصلی این دوران شد. در ایالات متحده آمریکا، به‌تنهایی، در بین سال‌های ۱۹۶۵ تا ۱۹۷۰، تعداد بازداشت‌ها به جهت در اختیار داشتن ماری‌جوانا^۱، به ده برابر افزایش یافت. آمریکا برای بهبود این وضعیت و با توجه به شرایطی که کشورش در آن قرار داشت پیشنهاد برگزاری یک کنفرانس جدید در جهت توافق بر اقدامات کنترلی مضاعف بر مواد مخدر را داد. پس از چندی در مارس سال ۱۹۷۲، کنفرانسی در ژنو با هدف اصلاح کنوانسیون واحد ۱۹۶۱ شکل گرفت. حاصل این نشست «پروتکل اصلاحی کنوانسیون واحد در خصوص مواد مخدر در سال ۱۹۷۲» شد که در راستای تلاش‌هایی بود که برای کاهش عرضه و تقاضا صورت می‌گرفت. مفاد این پروتکل شامل میزان مجازات‌ها در کنوانسیون واحد ۱۹۶۱، تأکید بر لزوم تقویت نظام موجود کنترل مواد مخدر، افزایش تلاش برای جلوگیری از تولید غیرقانونی و قاچاق، تقویت تلاش‌ها برای مبارزه با قاچاق غیرقانونی مواد مخدر، جلوگیری و مقابله با عواقب ناشی از سوءمصرف مواد مخدر بود (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 62-63).

یکی از موانع بزرگی که بر سر راه مبارزه با مواد مخدر در آن زمان وجود داشت و همچنان نیز این مانع برطرف نشده این بود که کشورهای تولیدکننده مواد مخدر همواره درخواست کمک‌های خارجی داشتند و این کمک‌ها را لازمه کاهش تولید مواد مخدر در کشور خود عنوان می‌کردند. این در حالی بود که کشورهایی که به‌عنوان کشورهای مصرف‌کننده مواد مخدر در جهان شناخته می‌شدند، این درخواست کمک مالی را نوعی باج‌گیری و باج‌خواهی تلقی می‌کردند.

در اوایل دهه ۱۹۷۰، این وضعیت شروع به تغییر کرد. در سال ۱۹۷۲، «صندوق سازمان ملل متحد برای کنترل سوء مصرف مواد مخدر»^۱ که بعدها به «صندوق برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد»^۲ تغییر نام داد، تأسیس شد که وظیفه آن، بهبود کمک‌های فنی برای کشورهای با درآمد پایین تر و تأمین بودجه برنامه‌های جامع ملی است که به منظور مبارزه با مواد مخدر از طریق برنامه‌های آموزشی و تلاش برای کشت جایگزین صورت می‌گیرد (Ibid: 9). این صندوق یک عضو تخصصی سازمان ملل متحد است که در آن سال با تصمیم شورای اقتصادی و اجتماعی و مجمع عمومی تأسیس شد (www.unodc.org)

پس از تأسیس این صندوق، آمریکا به عنوان یک مروج قوی و تأثیرگذار در صندوق سازمان ملل متحد برای کنترل سوء مصرف مواد مخدر جلوه گر شد. از جمله هدف‌های این کشور برای چنین کمک‌هایی به گفته آن‌ها کمک برای کشت و محصول جایگزین در کشورهای در حال توسعه بوده است (Allister & William, 2000: 219). این نوع کمک‌ها از سوی کشوری ثروتمند به کشورهای در حال توسعه که یکی از دلایل کشت مواد مخدر در آن کشورها، وضعیت معیشتی آن‌ها بود توانست تا حدودی جلوی تولید روزافزون مواد مخدر را بگیرد. کشت مواد مخدر در کشورهای در حال توسعه عموماً یا به دلیل درآمد بیشتر صورت می‌گرفت یا به دلیل عدم آشنایی کشاورزان محلی با نحوه کشت محصولات جایگزین. در چنین شرایطی کشاورزان ترجیح می‌دادند محصولی را کشت کنند که در آن تخصص بیشتری داشتند ضمن آنکه درآمد نسبتاً خوب آن نیز مشوق دیگری برای کشت آن به شمار می‌رفت. تأسیس چنین صندوقی از سوی سازمان ملل متحد توانست گام مثبتی در این مسیر بردارد؛ اما این اقدامات سازمان ملل متحد کافی نبود و همچنان معضل مواد مخدر در جهان قربانی می‌گرفت. در صفحات آینده، اقدامات دیگری که سازمان ملل متحد در خصوص مبارزه با مواد مخدر انجام داد ذکر شده و ضمن بررسی نقاط ضعف و قوت آن رویکردها، پیامدهای آن نیز مورد توجه قرار خواهد گرفت.

۲-۱۳- افزایش سطح همکاری دولت‌ها، استراتژی جدید سازمان ملل متحد در جهت مقابله با مواد مخدر

با وجود تمامی تلاش‌های انجام شده در طول دهه‌های گذشته، جهان همچنان شاهد افزایش چشمگیر مصرف مواد مخدر در بسیاری از کشورها در اواخر دهه ۱۹۷۰ بود. پیشرفت‌های اولیه در جهت مهار مشکل

1. United Nations Fund for Drug Abuse Control (UNFDAC)
2. The United Nations International Drug Control Program

جهانی هروئین^۱، از حرکت خود باز ایستاد. کاهش تولید مواد مخدر توسط ترکیه در اوایل دهه ۱۹۷۰، با افزایش تولید تریاک در مکزیک و مثلث طلایی^۲ جبران شد. در این دهه افزایش تولید تریاک از سوی ایران اتفاق افتاد. این افزایش تولید ناشی از انحراف کشور ما از قوانین بین‌المللی بود. این رخداد پس از وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹ و پس از شناسایی تریاک به عنوان یک ماده غیرقانونی متوقف شد و در نتیجه، تولید تریاک در یک تغییر مسیر سهوی به سمت کشورهای همسایه ایران یعنی افغانستان و پاکستان حرکت کرد. این اتفاق حکایت از این دارد که اگر در منطقه‌ای، کشوری سخت‌گیری‌های بیشتری نسبت به مواد مخدر اعمال کند موجب افزایش تولید مواد مخدر در کشورهای همسایه خواهد شد. با توجه به سود سرشار حاصل از تولید و قاچاق مواد مخدر، به محض آنکه تولید این نوع مواد در آن منطقه به دلیل سخت‌تر شدن شرایط کشت، کاهش یابد ما با افزایش قیمت روبه‌رو می‌شویم و این خود مشوقی است برای کشورهای همسایه که به سمت تولید آن رفته و در نهایت باعث شود که علی‌رغم سخت‌گیری‌های اعمال‌شده در کشور تولیدکننده سابق، کاهش محسوسی در تولید مواد مخدر به‌طور کلی روی ندهد. سازمان ملل متحد برای چنین رویدادی نیز باید برنامه‌ریزی کند که با بررسی بیشتر برنامه‌های سازمان ملل متحد در صفحات آتی، به این موضوع پی خواهیم برد که راه‌حل مناسبی که می‌تواند برای چنین شرایطی ارائه شود همان سیاست کشت جایگزین است که چنانچه قرار باشد کاهشی در سطح تولید مواد مخدر کشوری روی دهد بسیار بهتر است که این اتفاق از طریق کشت جایگزین باشد تا فشارهای قانونی بیشتر.

با افزایش تولید حشیش در آمریکای لاتین و افزایش مصرف آن در آمریکای شمالی و اروپا، تولید و مصرف این ماده مخدر در سراسر جهان افزایش یافت. با توجه به این وضعیت، کمیسیون مواد مخدر، استراتژی جامعی را برای کاهش سوءمصرف مواد مخدر در جهان مورد مطالعه قرارداد که در نهایت منجر به اتخاذ راهبردی برای مقابله با سوءمصرف بین‌المللی مواد مخدر شد. این استراتژی که در جهت مقابله با سوءمصرف و قاچاق بین‌المللی مواد مخدر از طریق همکاری‌های بین‌المللی تدوین شد، اهداف زیر را دنبال می‌کرد:

۱- بهبود نظام کنترل مواد مخدر؛

۲- ایجاد و حفظ یک تعادل بین عرضه و تقاضای مواد مخدر قانونی و مشروع؛

۳- ریشه‌کنی عرضه مواد مخدر غیرقانونی؛

۴- کاهش قاچاق مواد مخدر؛

---

1. Heroin

۲. مثلث طلایی شامل کشورهای میانمار، تایلند و لاوس در جنوب آسیا می‌شود.

۵- کاهش تقاضای غیرقانونی مواد مخدر و پیشگیری از سوءمصرف آن؛ و

۶- تعهد به درمان، توان بخشی و بازگشت دوباره معتادان به جامعه.

این استراتژی، سازمان‌ها و آژانس‌های مختلفی که در مجموعه سازمان ملل متحد قرار داشتند را فرامی‌خواند که در راستای کمک به دولت‌ها، در فعالیت‌هایی همچون کشت جایگزین، اجرای قوانین مربوط به مواد مخدر و آموزش‌های پیشگیرانه در خصوص مواد مخدر، تلاش‌های خود را افزایش دهند و حمایت‌های لازم را از آن‌ها به عمل آورند. وضعیت اجرای استراتژی کنترل مواد مخدر هر ساله از طریق گزارش‌های شورای اقتصادی و اجتماعی بررسی می‌شد. هرچند این گزارش‌ها بیان از تقویت تلاش‌ها در حوزه مبارزه علیه تولید، سوءمصرف و قاچاق مواد مخدر غیرقانونی در سطح جهانی داشت اما هم‌زمان گزارش‌های مشابه‌ای نیز حکایت از افزایش روزافزون میزان تولید و مصرف جهانی مواد مخدر داشت که آن را به افزایش سریع در میزان پیچیدگی‌های شبکه‌های قاچاق مواد مخدر نسبت داده می‌شد (National Institute on Drug Abuse, 2007).

۲-۱۴- تأکید مکرر سازمان ملل متحد بر ضرورت مقابله با مواد مخدر

در دسامبر ۱۹۸۴، مجمع عمومی «اعلامیه کنترل قاچاق و سوءمصرف مواد مخدر» را به تصویب رساند. مجمع اعلام کرد که تولید غیرقانونی مواد مخدر برای پاسخ به تقاضاهای غیرقانونی و نامشروع، مانع پیشرفت‌های غیراقتصادی و اجتماعی می‌شود و یک تهدید بزرگ برای امنیت و توسعه بسیاری از کشورها و مردم است و می‌بایست با آن در تمامی سطوح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی و با تمامی قوا یعنی هم اخلاقی و هم قانونی و نهادی مبارزه کرد. مجمع بیان داشت که ریشه‌کن ساختن مواد مخدر مسئولیت تمامی کشورها است. این اعلامیه همچنین بیان می‌دارد که دولت‌های عضو، متعهد به تشدید تلاش‌های خود در جهت ریشه‌کنی مشکل پیچیده قاچاق و سوءمصرف مواد مخدر شده و از طریق برنامه‌هایی شامل برنامه‌های جایگزین اقتصادی اجتماعی فرهنگی، این را به انجام خواهند رساند. اهمیت این بیانیه در تشریح ارتباط بین مشکل مواد مخدر و توسعه اجتماعی اقتصادی و تأکید آن بر مسئولیت جمعی همه دولت‌ها در جهت حل این مشکل بود (United Nations, 1992: 72).

۲-۱۵- کنفرانس بین‌المللی در مورد سوءمصرف و قاچاق مواد مخدر در سال ۱۹۸۵

در دسامبر سال ۱۹۸۵، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در ادامه اقدامات خود در ارتباط با معضل مواد مخدر با صدور قطعنامه شماره ۴۰/۱۲۲ تصمیم به برگزاری کنفرانسی بین‌المللی با موضوع سوءمصرف مواد مخدر گرفت (مشتاقی، ۱۳۶۷: ۴). در روز آخر برگزاری این کنفرانس یعنی ۲۶ ژوئن ۱۹۸۵، سندی مورد تأیید و تصویب شرکت‌کنندگان قرار گرفت. همچنین در این کنفرانس تصمیم گرفته شد تا روز ۲۶ ژوئن^۱ به‌عنوان روز جهانی مبارزه با مواد مخدر اعلام شود و در تمام کشورها در این روز همه‌ساله مراسمی برگزار شود که از عملکرد جهانی، منطقه‌ای و کشوری در مبارزه با مواد مخدر ارزیابی به عمل آید. این سند که دارای ۲۴۷ بند و یک سری توصیه و رهنمود خطاب به دولت‌ها و ملت‌های جهان است اهدافی را دنبال می‌کند که به‌طور خلاصه عبارت‌اند از:

- ۱- آموزش و جلوگیری از تقاضا و گرایش به مواد مخدر با استفاده از تحقیقات در زمینه چگونگی سوءمصرف در گروه‌های مختلف سنی، شغلی، پر کردن اوقات فراغت، تهیه برنامه‌ها و...؛
- ۲- کنترل تولید، واردات و توزیع مواد مخدر و روان‌گردان‌ها با استفاده از جمع‌آوری اطلاعاتی نسبت به استعمال و شیوع انواع مواد مخدر در جامعه، استفاده صحیح از داروهای مخدر، شناسایی و تعیین هویت دولت‌های کشت‌کننده و پاک‌سازی کشت‌های غیرقانونی؛
- ۳- ضبط دارایی‌های حاصل از قاچاق مواد مخدر و بررسی و نظارت قانونی بر محل کالاهای قاچاق به‌منظور شناسایی وسیع اعضای باندها و دستگیری عناصر اصلی آن‌ها؛
- ۴- ایجاد مراکزی قوی و مطمئن برای درمان معتادان و بازگرداندن افراد معتاد به‌عنوان عناصر مفید به حال جامعه و تهیه برنامه‌های مطلوب برای جلوگیری از اعتیاد؛ و
- ۵- اقدام به مبارزه با مواد مخدر تحت رهبری سازمان ملل متحد به‌منظور افزایش منابع جهت انجام برنامه‌های کشت‌جایگزین (رفیعی، ۱۳۹۱: ۱۰۵-۱۰۶).

این اقدامات در سطح ملی توسط سازمان‌های دولتی، سازمان‌های تخصصی، مؤسسات دانشگاهی، سازمان‌های غیردولتی، مقامات محلی و حتی پدران و مادران و اشخاص دیگر به اجرا گذاشته می‌شد و در سطح منطقه‌ای از طریق اقدامات میان دولت‌ها و سازمان‌های غیردولتی منطقه‌ای و در سطح بین‌المللی به‌وسیله

---

۱. روز ۲۶ ژوئن مصادف با ۵ تیر ماه است که در ایران به عنوان «روز مبارزه با مواد مخدر» نام‌گذاری شده است.

سازمان‌های بین‌المللی به‌خصوص سازمان ملل متحد و سازمان‌های بین‌المللی وابسته به آن تحقق می‌پذیرفت (باقرزاده میانجی، ۱۳۷۸: ۳۴).

در بیان نقاط ضعف این سند می‌توان گفت که این سند جامعیت خود را از دست داده است و پاسخگوی نیازهای هزاره سوم نیست. دومین انتقاد وارده بر این مصوبه این است که این سند، یک کنوانسیون بین‌المللی نبوده تا بتوان بر اساس آن از کشورها انتظار اجرای مفاد مندرج در آن را داشت؛ بنابراین لازم‌الاجرا نیست و در حد دفترچه راهنمایی است که مقامات ملی و سازمان‌های بین‌المللی به‌عنوان مرجع و منبعی به آن مراجعه نمایند (رفیعی، ۱۳۹۱: ۱۰۹).

۲-۱۶- نتیجه‌گیری

تولید و استفاده از مواد مخدر تا اواخر قرن نوزده، امری قانونی تلقی می‌شد. در سال ۱۹۰۹ بود که نخستین گام برای ایجاد محدودیت در خرید و فروش مواد مخدر برداشته شد. اقدامات بین‌المللی در جهت مبارزه با مواد مخدر تا زمان تأسیس سازمان ملل متحد در سال ۱۹۴۵، با افت و خیزهایی همراه بوده است. پس از تشکیل این سازمان، اقداماتی که در این راستا شکل گرفته بود به‌صورت سازمان‌یافته‌تر ادامه پیدا کرد.

چارچوب نهادینی که در سازمان ملل متحد در زمینه مبارزه با مواد مخدر وجود دارد از سه سازمان شامل: کمیسیون مواد مخدر، هیئت بین‌المللی نظارت بر مواد مخدر و دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم تشکیل شده است. نهاد تصمیم‌گیرنده، کمیسیون مواد مخدر است، متون سه پیمان اصلی ضد مواد مخدر در اینجا تهیه شده‌اند. هیئت بین‌المللی نظارت بر مواد مخدر که خود را «ارگانی نیمه قضایی» معرفی می‌کند، سیاست‌های داخلی بیش از ۱۸۰ کشوری که این متون را تصویب کرده‌اند مورد بررسی قرار می‌دهد. دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد از این دو سازمان حمایت تدارکاتی و اداری می‌کند. این دفتر همچنین به کشورها در مبارزه با قاچاق مساعدت فنی ارائه می‌دهد (لوموند دیپلماتیک، ۲۰۱۴).

نخستین چالشی که سازمان ملل متحد با آن روبه‌رو شد گسترش وسیع استعمال مواد مخدر پس از پایان جنگ بود و در دهه ۵۰ و ۶۰ میلادی با افزایش چشمگیر مواد مخدر صنعتی روبه‌رو شد. این چالش‌ها هرکدام منجر به اقدامی توسط سازمان ملل متحد شد که نمود آن‌ها، تصویب کنوانسیون‌های مربوط به مقابله با مواد مخدر است.

سازمان ملل متحد در مجموع ۳ کنوانسیون اصلی را در زمینه مبارزه با مواد مخدر تصویب کرده است. در تمامی آن‌ها هیچ‌گونه محدودیتی برای اعمال روش‌های سخت‌گیرانه توسط دولت‌ها جهت مقابله با مواد مخدر مشاهده نمی‌شود. این خود حاکی از آن است که جامعه بین‌المللی تا دهه ۸۰ میلادی، معتقد به رویکرد سخت‌گیرانه در مقابل عرضه مواد مخدر بوده است. اگرچه در سال‌های قبل از آن، اندک‌اندک رویکرد مقابله با تقاضا نیز در حال نضج گرفتن بود اما رویکرد غالب، رویکردی عرضه محور بود.

از دهه ۸۰ میلادی به بعد بود که سازمان ملل متحد با توجه به نتایج حاصل از برخوردهای قهری با مواد مخدر، نگرش‌های خود را به سمت مقابله با تقاضا سوق داد. در فصل بعد دلایل اصلی اتخاذ چنین رویکردی توسط سازمان ملل متحد ذکر خواهد شد.

فهرست منابع فصل دوم

فارسی

وب سایت ها

۱. پلیس بین الملل ناجا. (۱۳۹۴، ۷ آبان). **اخبار بین الملل، کمیسیون مواد مخدر ملل متحد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۰/۲ از <http://www.interpol.police.ir/?siteid=22&pageid=342&newsview=10392>
۲. مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد (۱۳۹۲). **سازمان ملل متحد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۱۴ از <http://www.unic-ir.org/publication/farsi/UNTodday/chapter1.pdf>
۳. ستاد مبارزه با مواد مخدر (۱۳۹۴، ۲۴ فروردین). **کمیسیون مواد مخدر در وین با درخواست برای ایجاد شبکه های قوی تر برای مقابله با مواد مخدر آغاز به کار کرد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۹/۱۵ از http://dchq.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=203:2013-02-11-13-51-41&catid=371&Itemid=5333
۴. لوموند دیپلماتیک (۲۰۱۴، فوریه). **«جنگ با مواد مخدر» رو به پایان است**. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۳ از <https://ir.mondediplo.com/article2097>

مقالات و کتب

۱. ابادینسکی، هوارد (۱۳۸۴). **مواد مخدر، نگاه اجمالی**. ترجمه: محمدعلی زکریایی و جلیل کریمی و مهدی دهقانی کاظمی، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
۲. افشاری، اسماعیل (۱۳۷۶). **مروری بر فعالیتهای بین المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد**. رساله ارتقای مقام، وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران.
۳. باقرزاده میانجی، احد (۱۳۷۸). **همکاری های بین المللی در مبارزه با مواد مخدر**. تهران: مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، چاپ اول.
۴. تقوی، ابراهیم (۱۳۸۰). **خیال دیو**. تهران: انتشارات دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی.
۵. جباری، منصور (۱۳۸۱). **حقوق بین الملل هوایی**. تهران: انتشارات فروزش.
۶. رفیعی، رامک (۱۳۹۱). **بررسی مواد روان گردان و مخدر در اسناد ملی و بین المللی**. پایان نامه جهت دریافت مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان.

۷. عزیزاده، حمیده (۱۳۹۳). میزان انطباق جرم انگاری مواد مخدر ایران با اسناد بین‌المللی. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، دوره ۱، شماره ۳، صفحات: ۶۵-۸۴.

۸. قهرمانی افشار، نیوشا؛ عزیزاده قلیلو، سعید (۱۳۹۴). بررسی جرائم سازمان‌یافته با تأکید بر قاچاق مواد مخدر و راهکارهای پیشگیرانه آن. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره ۲، صفحات: ۱۲۳-۱۵۰.

۹. قضایی، صمد (۱۳۷۳). پزشکی قانونی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران

۱۰. کاویان، مرجان؛ لواسانی، فهیمه؛ رحیمی موقر، آفرین؛ حسینی، مهدی؛ گلدیان، ژاکلین؛ طهرانی، عاتکه. راهنمای پیشگیری از سوءمصرف مواد برای دست‌اندرکاران رسانه‌های گروهی. تهران: دفتر برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد.

۱۱. محمدنژاد، پرویز (۱۳۷۲). علل گرایش به مواد مخدر و تأثیر آن در جرم. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.

۱۲. مشتاقی، حسین (شهریور ۱۳۶۷). اسناد جدید در زمینه مبارزه با مواد مخدر. ماهنامه پیام یونسکو، شماره ۴.

۱۳. میدانی، فرید (۱۳۸۳). قاچاق بین‌المللی سازمان‌یافته مواد مخدر و جنایات بین‌المللی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی.

۱۴. نبوتی، محمدرضا (۱۳۹۰). خلاصه گزارش هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در خصوص اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر در منطقه غرب آسیا. انتشارات کمیته مستقل مبارزه با مواد مخدر.

انگلیسی

1. Allister, M, & William, B (2000). **Drug Diplomacy in the Twentieth Century**, An International History. New York.
2. Contributors, M. Ronald, A. & Boyer, B. (2005). **A Glossary of Terms for UN Delegates**. Switzerland: Published by the United Nations Institute for Training and Research (UNITAR).
3. National Institute on Drug Abuse. (2007). **Monitoring the Future – national survey results on drug use, 1975-2006**. Bethesda: National Institutes of Health Publication.

4. Pietschmann, T. Tullis, M. & Leggett, T. (2010). **A Century of International Drug Control**. Vienna: United Nations Publications.
5. Treaties Office (2007, August 9). **Summary of Treaty**. Retrieved February 10, 2017, from <http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?redirect=true&treatyId=526>
6. United Nations. (1992). **The United Nations and Drug Abuse Control**. New York: United Nation Office on Drug and Crime Publications.
7. United Nations. (1999). **Action Plan against Illicit Manufacture, Trafficking and Abuse of Amphetamine-type Stimulants and their Precursors**. Vienna: United Nation Office on Drug and Crime Publications.
8. United Nations. (1999). **Political Declaration, Guiding Principles of Drug Demand Reduction and Measures to Enhance International Cooperation to Counter the World Drug Problem Special Session of the General Assembly Developed to Countering the World Drug Problem together**. Vienna: United Nation Office on Drug and Crime Publications.
9. United Nations Office on Drugs and Crime(2015). **World Drug Report 2015**. Retrieved February 1, 2017, from https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf
10. United Nations Office on Drugs and Crime(2016). **UNODC Annual Report covers activities during 2016**. Retrieved February 1, 2017, from https://www.unodc.org/documents/AnnualReport2015/Annual_Report_2016_WEB.pdf

فصل سوم

رویکرد مقابله با تقاضا در سازمان ملل متحد در حوزه

مبارزه با مواد مخدر و روان گردان‌ها

در فصل قبل مشاهده شد که سازمان ملل متحد از زمان تأسیس تا دهه ۸۰ میلادی همواره رویکردی سخت‌گیرانه نسبت به مواد مخدر و عرضه آن داشت و هدف اصلی خود را مقابله با عرضه تعریف کرده بود. از دهه ۸۰ میلادی به بعد به مرور دیدگاه سازمان ملل متحد تغییر کرد و هم‌زمان با مقابله با عرضه، مقابله با تقاضا را نیز در دستور کار خود قرارداد. در این فصل ضمن ارزیابی رویکرد تقاضامحور سازمان ملل متحد، به دلایل اتخاذ چنین رویکردی نیز پرداخته خواهد شد.

۳-۲- توجه هم‌زمان به کنترل عرضه و تقاضا؛ اتخاذ رویکرد متعادل توسط سازمان ملل متحد

سطح تولید، قاچاق و سوءمصرف مواد مخدر در دهه ۱۹۸۰ نیز بالا باقی ماند. تولید غیرقانونی تریاک در میانمار در مقیاس زیادی همچنان ادامه یافت و کشور افغانستان به‌عنوان یک کشور مهم تولیدکننده مواد مخدر غیرقانونی ظاهر شد. مواد مخدر، منابع مالی مجاهدینی را تأمین می‌کرد که علیه حکومت کمونیستی مورد حمایت شوروی در حال جنگ بودند. علاوه بر آن، تولید غیرقانونی برگ کوکا و در نتیجه تولید کوکائین در منطقه آند^۱ هر ساله رکوردشکنی می‌کرد. تولید حشیش و مصرف آن در میزان بالایی باقی ماند اگرچه ریشه‌کنی قابل توجهی در برخی از کشورهای آمریکای لاتین صورت گرفته بود. گذشته بر این‌ها در این دهه، تقسیم‌بندی کشورها به کشورهای تولیدکننده و کشورهای مصرف‌کننده که به‌طور سنتی تا آن زمان مرسوم بود، اهمیت گذشته خود را از دست داد و اکثر کشورها تحت تأثیر سوءمصرف و قاچاق مواد مخدر قرار داشتند. این وضعیت را می‌توان این‌گونه خلاصه کرد که: موج ایجادشده از معتادان به مواد مخدر که از دهه ۱۹۶۰ آغازشده بود حال نشان‌دهنده پدیده‌ای ناشناخته بود. پدیده‌ای که هم‌اکنون ابعاد آن بسیار گسترده شده بود. اعتیاد در سرتاسر کره زمین فارغ از قومیت‌ها و ملت‌ها، طبقات اجتماعی، سن و نیز صرف نظر از جنسیت و نژاد گسترش می‌یافت. خساراتی را که این پدیده به سلامت جسمی و روانی تک‌تک افراد و جامعه وارد می‌کرد باعث شد تبدیل به خطری بزرگ در مقیاس جهانی شود. اعتیاد به یک خطر جدی برای بسیاری از دولت‌ها از حیث تأثیرات عمومی و اقتصادی آن و همچنین سلامت اجتماعی تبدیل شد.

۱. رشته کوه آند طولانی‌ترین رشته کوه جهان است. آند به شکل زنجیره‌ای در راستای کرانه باختری آمریکای لاتین قرار گرفته است.

این گسترش سریع در سطح جهانی باعث شد که تلاش‌های مجددی برای رسیدگی به مشکل مواد مخدر در سطح جهانی در سال ۱۹۸۷ دوباره آغاز شود. حاصل این تلاش‌ها برگزاری کنفرانسی در سطح وزرا در وین در تاریخ ۱۷ الی ۲۶ ژوئن ۱۹۸۷ با حضور نمایندگان ۱۳۸ کشور بود. در پایان این کنفرانس، یک اعلامیه سیاسی به تصویب رسید. این کنفرانس مجدداً بر اراده سیاسی برای اقدام شدید علیه مواد مخدر و قاچاق و تعیین معیارهایی برای ارزیابی پیشرفت‌ها تأکید کرد (www.un.org).

در این کنفرانس، «طرح جامع چند رشته‌ای برای فعالیت‌های آینده»^۱ در جهت مقابله با کاهش عرضه، قاچاق و مصرف مواد مخدر تصویب شد. این طرح شامل چهار فصل می‌شد:

- ۱- پیشگیری و کاهش تقاضای غیرقانونی؛^۲ کنترل عرضه؛^۳ جلوگیری و سرکوب قاچاق غیرقانونی؛^۴ درمان و توان بخشی (www.nzdl.org).

یکی از دستاوردهای اصلی طرح جامع چند رشته‌ای، معرفی یک «رویکرد متعادل» در برخورد با معضل مواد مخدر بود. در فصل اول، طرح کنترل عرضه در برابر طرح کنترل تقاضا مطرح می‌شود. طرح جامع به این نتیجه رسید: به‌منظور برخورد همه‌جانبه با کلیات معضل سوءمصرف و قاچاق مواد مخدر، می‌بایست هم عرضه و هم تقاضا هر دو برای مواد مخدر کاهش یابد و اقداماتی را در راستای شکستن پیوند بین عرضه و تقاضا که منجر به قاچاق مواد مخدر می‌شود اتخاذ کرد. اقداماتی که در حوزه مقابله با تقاضا می‌بایست صورت گیرد شامل آموزش در مدارس، آگاه‌سازی والدین، پزشکان و... می‌شد؛ و اقدامات لازم در زمینه مقابله با عرضه شامل ترویج کمک‌های اقتصادی و مالی به کشاورزان، کمک‌های سازمان ملل متحد برای پروژه‌های توسعه روستایی و ... می‌شد (United Nations, 1992: 901-903).

در فصل سوم در ارتباط با قاچاق غیرقانونی، حمل و تحویل تحت نظارت، پول‌شویی و استرداد مجرمین سخن می‌گوید. در بزرگداشت دستاوردهای این کنفرانس بود که مجمع عمومی تصمیم گرفت ۲۶ ژوئن هر سال را طبق قطعنامه شماره ۴۲/۱۱۲، روز مبارزه با سوءمصرف و قاچاق مواد مخدر نام‌گذاری کند (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 66-67).

در اواخر دهه ۱۹۸۰، کنترل‌های اعمال‌شده بر مواد مخدر به‌خوبی عمل می‌کردند اما این کنترل‌ها کافی نبودند. برخی از انحرافات از طریق مجاری قانونی، هنوز هم رخ می‌داد اما این انحرافات جزئی بود و مشکلی در سطح جهانی به وجود نمی‌آورد. از سوی دیگر، تولید غیرمجاز، قاچاق و سوءاستفاده از مواد مخدر (هروئین و کوکائین) در طول ۱۹۸۰ افزایش یافته بود. علاوه بر این، تولید مخفیانه مواد روان‌گردان، به‌ویژه محرک نوع آمفتامین، در شمال آمریکا، اروپا و جنوب شرق آسیا افزایش یافت. تأثیر جهانی گروه‌های جنایی سازمان‌یافته در تمام دهه ۱۹۸۰ افزایش یافت. بدنام‌ترین آن‌ها کارتل‌های مدلین^۱ و کالی^۲ بودند که بخش عمده تجارت کوکائین کلمبیا را تحت کنترل خود درآورده بودند. این کارتل‌ها، نه‌تنها مقادیر زیادی از کوکائین را به آمریکای شمالی و اروپا قاچاق می‌کردند بلکه همچنین در حال تبدیل‌شدن به یک تهدید جدی برای حکومت‌های محلی و ملی بودند. آن‌ها با استفاده از سودهای حاصل از تجارت کوکائین، مقامات فاسد ملی و محلی را به خدمت خود درمی‌آوردند و زمان‌هایی که تطمیع مقامات کارساز نبود برای ارباب آن‌ها، دست به خشونت‌های وحشتناک می‌زدند. در این میان کلمبیا به‌شدت از این وضعیت رنج می‌برد (Ibid, 2010: 67).

در چنین وضعیتی و با توجه به آنکه در کنوانسیون‌های ۱۹۶۱ و ۱۹۷۱ مشکلات رو به افزایش قاچاق مواد مخدر به‌ویژه استفاده جنایتکاران از شیوه‌های مدرن حمل‌ونقل غیرقانونی مواد مخدر موردتوجه قرار نگرفته بود، ضرورت تدوین یک سند جدید بین‌المللی در این زمینه احساس می‌شد. زمینه‌سازی تصویب چنین کنوانسیونی را دولت ونزوئلا فراهم آورد. به دنبال ابتکار این کشور، مجمع عمومی ملل متحد در دسامبر سال ۱۹۸۴ قطعنامه‌ای را تصویب نمود^۳ که در آن ضمن اشاره به دامنه وسیع قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان، بر ضرورت تدوین یک کنوانسیون بین‌المللی که ابعاد مختلف موضوع، به‌ویژه مواردی را که سایر اسناد بین‌المللی موجود پوشش نداده‌اند، تأکید شده بود (کوشا و شایگان، ۱۳۹۰: ۱۷۲).

مجمع عمومی (از طریق شورای اقتصادی اجتماعی و کمیسیون مواد مخدر) درخواست آغاز تهیه پیش‌نویس کنوانسیونی علیه قاچاق مواد مخدر را به‌عنوان یک موضوع در اولویت کرد که تمامی جنبه‌های مختلف این مشکل را در برگیرد به‌خصوص مواردی که در اسناد بین‌المللی موجود در نظر گرفته نشده بودند. کنفرانس سازمان ملل متحد برای انعقاد یک کنوانسیون منع قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان از ۲۵ نوامبر تا

1. Medellin
2. Cali

۳. قطعنامه شماره ۳۹/۱۴۱ مورخ ۱۴ دسامبر ۱۹۸۴.

۲۰ دسامبر ۱۹۸۸ در وین تشکیل شد. هیئت‌های نمایندگی از ۱۰۶ دولت در این کنفرانس شرکت کردند و در نهایت «کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان» به تصویب رسید^۱ (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 69).

در سال ۱۹۸۸، سندی مورد تصویب قرار گرفت که نسبت به اسناد پیشین، حاوی ابتکارات زیادی بود. این سند تحت عنوان «کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹۸۸»^۲، جامع‌ترین نمود قانون‌گذاری بین‌المللی در زمینه مواد مخدر است. مذاکرات معاهده، در اثر افزایش بی‌سابقه قاچاق بین‌المللی مواد مخدر در طول دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ به وجود آمد.

۳-۳-۲- بررسی اهداف و ویژگی‌های این کنوانسیون

هدف اصلی این کنوانسیون، مقابله با تردد آزادانه قاچاقچیان و جلوگیری از بهره‌برداری‌های مالی آن‌ها بود. این کنوانسیون با اشاره به لزوم مسدود کردن اموال قاچاقچیان بین‌المللی، بر لزوم ردیابی آن‌ها، توقیف اموال و عایدات ناشی از قاچاق و نیز اهمیت معاضدت قضایی در سطح بین‌المللی برای استرداد و محاکمه قاچاقچیان تأکید می‌کند. یکی از نکات برجسته این کنوانسیون، اطمینان از عدم استفاده از وسایل نقلیه تجاری برای حمل‌ونقل مواد مخدر و دور نگه داشتن مناطق آزاد تجاری، بندرها و خطوط کشتیرانی بین‌المللی و... از سوءاستفاده قاچاقچیان مواد مخدر بوده است. (کوشا و شایگان، ۱۳۹۰: ۱۷۳).

طبق ماده ۲ این کنوانسیون هدف از آن: ترویج همکاری میان دولت‌ها به‌طوری‌که قادر باشند به‌طور مؤثرتر با یکدیگر در ابعاد مختلف بین‌المللی قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان‌ها همکاری کنند (www.incb.org).

از دیگر ویژگی‌های این کنوانسیون در قیاس با اسناد پیشین این بود که باوجوداینکه در بازبینی کنوانسیون ۱۹۶۱ ناظر بر مواد مخدر، دیدگاه عمومی اساساً مخالف اشاره خاص به ورود به کشتی‌های تحت پرچم خارجی بود، نظر کمیسیون مبارزه با قاچاق مواد مخدر و روان‌گردان آن بود که مطابق آنچه در کنوانسیون ۱۹۸۲ حقوق دریاها آمده است، می‌بایست ماده‌ای به کنوانسیون جدید مواد مخدر افزوده شود و بر همین اساس پیش‌نویس ماده جدیدی تهیه شد که پس از تغییراتی به شکل موجود در ماده ۱۷ کنوانسیون ۱۹۸۸ درآمد.

۱. ایران در تاریخ ۱۳۷۰/۹/۳ به آن ملحق شد.

2. United Nations Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, 1988

این کنوانسیون دو سال بعد در سال ۱۹۹۰ وارد فاز اجرایی شد و به‌عنوان ابزاری قدرتمند در مبارزه بین‌المللی علیه قاچاق مواد مخدر درآمد و تاکنون (سال ۲۰۱۷)، ۱۸۹ کشور عضو این کنوانسیون هستند (treaties.un.org).

۳-۳-۳ کنترل پیش سازها، نوآوری کنوانسیون ۱۹۸۸

کنوانسیون ۱۹۸۸ برای نخستین بار بر اهمیت کنترل پیش سازها تأکید می‌کند و خرید و فروش پیش سازهای شیمیایی برای تولید و ساخت مواد مخدر غیرقانونی را به‌عنوان یک جرم قابل مجازات مورد شناسایی قرار می‌دهد. تعداد کمی از کشورها پیش‌ازاین، قانونی را در راستای کنترل پیش سازها اجرا کرده بودند. در این کنوانسیون بیان می‌شود که تولید، حمل و نقل و یا توزیع تجهیزات مورد استفاده در تولید مواد مخدر و همچنین تولید، حمل و نقل و یا توزیع مواد شیمیایی که برای تولید غیرقانونی مواد مخدر استفاده می‌شوند را می‌بایست به‌عنوان یک جرم شناخت. در ماده ۱۲، کنوانسیون چندین مرحله فراتر رفت و ایجاد یک رژیم کنترل بین‌المللی پیش سازها توسط هیئت کنترل بین‌المللی مواد مخدر را خواستار شد و در دو جدول، پیش سازهایی که در ساخت مواد مخدر و روان‌گردان‌ها استفاده می‌شود ذکر شده است (Treaties Office, 2007).

پس از گذشت چندین سال از تصویب این کنوانسیون، افزایش بعضی از کنترل‌ها بر پیش سازها در سطح جهانی باعث ظهور موادی به اصطلاح «پیش-پیش ساز» یا مواد دست‌اول ساخت پیش سازها شده است که به سهولت قابلیت تبدیل شدن به پیش سازهای مورد نیاز را دارا هستند و از آنجا که بیشتر آن‌ها در فهرست پیش سازهای مذکور در کنوانسیون مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان مصوب ۱۹۸۸ قرار ندارند، نظارت و کنترل بر انحراف و قاچاق آن‌ها وجود ندارد (ذبحی، ۱۳۹۴: ۵).

۳-۳-۴ اهمیت مقابله با پول‌شویی به‌عنوان ابزاری برای مقابله با مواد مخدر

کنوانسیون ۱۹۸۸، جامع‌ترین سند در ارتباط با مواد مخدر است. یکی دیگر از ویژگی‌های اصلی این کنوانسیون، پیشگیری از پول‌شویی بود (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 69). سود حاصل از تجارت غیرقانونی مواد مخدر چنان قدرت آفرینی می‌کند که حتی می‌تواند بر کارکرد نهادهای سیاسی کشورها مؤثر واقع شود. گردش مالی که از تولید، ترانزیت و توزیع مواد مخدر به دست می‌آید بعد از تجارت اسلحه، بیشترین

رقم را در سال به خود اختصاص می‌دهد. به‌عنوان مثال گروه ویژه اقدام مالی گروه هفت کشور صنعتی در آوریل ۱۹۹۰ اعلام کرد که سالانه ۱۲۰ میلیارد دلار از وجوه حاصل از تجارت در سیستم مالی جهانی تطهیر شده و در فعالیت‌های مشروع سرمایه‌گذاری می‌شود (UNODC). پس با توجه به چنین گردش مالی، سودهای کلانی نصیب قاچاقچیان خواهد شد. این پیوستگی میان سود حاصل از بزه‌کاری و سرمایه‌گذاری آن در فعالیت‌های مشروع، نقش عمده‌ای در سرپوش گذاشتن بر فعالیت‌های آن‌ها بازی می‌کند. جهت فهم سودآوری این تجارت می‌توان به‌طور مثال به قیمت هروئین در سال ۲۰۰۱ در پاکستان اشاره کرد که در آن سال هروئین در پاکستان ۶۱۰۰ دلار فروخته می‌شد و در آمریکا قیمت آن ۲۵ هزار دلار بود. همچنین علاوه بر قاچاق بین‌المللی مواد مخدر، عده بسیار زیادی هم در سطوح مختلف جامعه شامل عمده‌فروش‌ها و خرده‌فروش‌ها در قاچاق و حمل‌ونقل مواد مخدر درگیر هستند (هاشمی، ۱۳۸۳: ۲۳۶).

۳-۳-۵- توجه به رویکرد مقابله با عرضه در کنوانسیون ۱۹۸۸ و لزوم کشورها بر رعایت حقوق بشر

یکی از هدف‌های کنوانسیون ۱۹۸۸ کاهش قاچاق مواد مخدر بود اما در این کنوانسیون، فقط به موضوع قاچاق مواد مخدر پرداخته نشد بلکه دولت‌ها را ملزم به جلوگیری و یا کاهش عرضه مواد مخدر نیز می‌کرد. این به این معنا است که هر دولت عضو باید اقدامات مناسب را برای جلوگیری از کشت غیرقانونی و برای از بین بردن گیاهان حاوی مواد مخدر یا روان‌گردان، مانند خشخاش، بوته کوکا و حشیش در سرزمین خود انجام دهد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 70).

در ماده ۱۴ این کنوانسیون نخست ذکر می‌شود که اقداماتی که دولت‌ها برای مقابله با مواد مخدر تحت این کنوانسیون اتخاذ می‌کنند نباید خفیف‌تر از آن چیزی باشد که در کنوانسیون‌های پیشین (کنوانسیون ۱۹۶۱ و کنوانسیون ۱۹۷۱ و پروتکل اصلاحی ۱۹۷۲) آمده است. همچنین در این ماده آمده است که: «این اقدامات می‌بایست به حقوق بشر و حقوق اساسی افراد احترام گذارند و استفاده‌های سنتی مشروع را در جاهایی که شواهد تاریخی دال بر چنین استفاده‌هایی وجود دارد و حفاظت از محیط‌زیست را در نظر داشته باشند» (www.cbi.ir).

این ماده، سوءتفاهماتی را برانگیخت. ذکر «استفاده‌های مشروع سنتی»^۱ در این ماده، توسط کشورهای از منطقه آند به‌عنوان اذعانی توسط جامعه بین‌المللی تفسیر شد که در نظر گرفتن چنین استفاده‌های مشروع سنتی

---

1. Traditional licit uses

باید برای هم تولید برای مصارف سنتی و هم مصرف سنتی آن‌ها (جویدن کوکا، چای کوکا)^۱ تضمین شود چراکه در کنوانسیون ۱۹۶۱، عادت جویدن برگ کوکا، استعمال تریاک، استفاده شبه پزشکی از تریاک و استفاده غیرپزشکی از شاهدانه را غیرقانونی اعلام کرده بود؛ اما درعین حال کشورها برای اصلاح عادت‌های خود می‌توانستند درخواست دوره انتقالی توسط کنوانسیون ۱۹۶۱ را کنند. حداکثر دوره انتقالی اعطاشده توسط کنوانسیون ۱۹۶۱، در سال ۱۹۷۹ (برای تریاک) و در ۱۲ دسامبر ۱۹۸۹ (برای شاهدانه و برگ کوکا) به پایان رسید در صورتی که در کنوانسیون ۱۹۸۸ شاهد این هستیم که اگر کشوری دلایل قانع‌کننده تاریخی برای استفاده‌های مشروع سنتی از مواد مخدر ارائه دهد دیگر منعی برای این نوع استفاده‌ها شامل آن کشور نخواهد شد (United Nations, 1998: 155). در برخی از کشورهای آمریکای جنوبی، از برخی از مواد مخدر (به‌عنوان مثال ماری‌جوآنا) جهت مراسم مذهبی استفاده می‌کردند اگر منعی کامل و بی‌قیدوشرط برای چنین استفاده‌هایی از این‌گونه مواد مخدر در کنوانسیون ۱۹۸۸ ذکر می‌شد جدا از اینکه چنین کشورهایی ناگزیر از عدم پذیرش چنین معاهده‌ای می‌شدند همچنین حتی در صورت پذیرش آن، با مشکلات عدیده اجتماعی روبه‌رو می‌شدند. این ماده با نوعی واقع‌بینی نگاشته شده و روندی پروسه‌ای در مبارزه با مواد مخدر در پیش گرفته است که بتوان گام‌به‌گام با جذب کشورهای بیشتر به این معاهده و با توجه به شرایط فرهنگی هر کشور، این معاهده را لازم‌الاجرا کند.

۳-۳-۶- توجه به رویکرد کاهش تقاضا توسط کنوانسیون ۱۹۸۸

دولت‌هایی که مصرف‌کننده مواد مخدر محسوب می‌شدند، با رهبریت آمریکا اصرار داشتند که این معاهده جدید، قاجاق بین‌المللی را مورد تأکید بیشتر قرار دهد اما دولت‌های تولیدکننده مواد مخدر، محوریت کنترل تقاضا را مورد تأکید قرار می‌دادند. آن‌ها بر این اعتقاد بودند که بدون اقدامات لازم برای ریشه‌کن ساختن تقاضا یا جلوگیری از آن، نمی‌توان کاری از پیش برد. کشورهای ترانزیت (کشورهایی که مواد مخدر

---

۱. چای کوکا، یک نوع چای گیاهی ساخته شده از برگ گیاه کوکا است. این چای به عنوان یک داروی دمنوش در پرو بسیار محبوب است. چای کوکا در پرو، بولیوی و اکوادور در سوپر مارکت‌ها علاوه بر انواع دیگر چای فروخته می‌شود، حتی محدودیت سنی هم برای خرید چای کوکا وجود ندارد (www.cocanatural.com) استفاده از کوکا از زمان قدیم تاکنون در بعضی مراسم مذهبی در میان مردم پرو، بولیوی، اکوادور، کلمبیا، شمال آرژانتین و چایل رایج بوده است. فراورده‌های سنتی کوکا به صورت جویدنی و چای بوده است و کشت، فروش و فرآوری برگ کوکا در کشورهای بولیوی، پرو، چایل و آرژانتین قانونی است (علیزاده، ۱۳۹۵).

قاچاق و داروهای روان گردان از داخل آن کشورها که نه مرکز تولید و نه مقصد نهایی آن‌ها است عبور داده می‌شود)، لزوم کمک‌های مالی و دیگر کمک‌ها برای ایفای تعهدات اصلی را یادآور شدند. در نهایت با توجه به وزن بالای دولت‌های مصرف‌کننده، توجه بیشتر متمرکز بر عرضه شد. یکی از تعهدات اعضای معاهده ۱۹۸۸، کيفری کردن تولید، فروش و حمل و نقل مواد مخدر و روان گردان و تطهیر درآمد حاصل از فعالیت‌های مربوط به مواد مخدر بود (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۵)؛ اما رویکرد مقابله با تقاضا نیز در این سند گنجانیده شد.

در بند ۴ ماده ۱۴ کنوانسیون ۱۹۸۸، اعضا و کشورهای عضو را ملزم به اتخاذ اقدامات لازم برای کاهش تقاضای مواد مخدر می‌کند (منعکس‌کننده اصل «رویکرد متعادل» که اولین بار در طرح جامع در یک سال قبل مقرر شده بود که کشورهای عضو کنوانسیون ۱۹۸۸ باید آن را می‌پذیرفتند). هدف ماده ۱۴، اتخاذ اقدامات مناسب در جهت از بین بردن و یا کاهش تقاضای غیرقانونی مواد مخدر و روان گردان‌ها بود. کنوانسیون ۱۹۸۸ در درجه اول با اهداف مرتبط با جلوگیری از قاچاق مواد مخدر آغاز شد، این رویکرد جامع به این معضل (به‌عنوان مثال با تمرکز بر هر دو بعد عرضه و تقاضا) یک نوع پیشگویی فوق‌العاده‌ای بود. این به‌عنوان یک اصل راهنما تابه‌حال عمل کرده است. پیش‌نویس متن اصلی این بند در واقع کمی بیشتر از این بود و کشورها را به اتخاذ اقدامات لازم جهت از بین بردن تقاضاهای غیرقانونی برای مواد مخدر و روان گردان، در جهت از بین بردن انگیزه‌های مالی برای قاچاق غیرقانونی مواد مخدر ملزم می‌کرد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 70).

۳-۳-۷- حمل و تحویل تحت نظارت، ابتکاری دیگر از کنوانسیون ۱۹۸۸

حمل و تحویل تحت نظارت^۱ نیز یکی دیگر از ابتکارات این کنوانسیون محسوب می‌شود.^۲ در این کنوانسیون اگرچه رویکرد مقابله با تقاضا نیز مدنظر قرار گرفته اما همچنان از رویکرد مقابله با عرضه نیز غافل نشده است. هدف اصلی این روش شناسایی و بازداشت عاملان اصلی و کلیدی یا سازمان دهندگان قاچاق مواد مخدر است. در راستای این هدف، فرض بر این است که به‌جای کشف و ضبط صرف مقادیر ناچیزی از مواد مخدر و دستگیری عوامل خرده‌پا و کوچک که تنها، واسطه یا حامل محموله‌اند، در صورت اجرای

1. Controlled Deliveries

۲. حمل و تحویل تحت نظارت، روشی است که در آن به محموله‌های قاچاق یا مشکوک مواد مخدر و داروهای روان گردان اجازه داده می‌شود از مجاورت یا داخل سرزمین یک کشور با اطلاع و تحت نظارت مقامات صالحه آن کشور عبور کند تا منجر به شناسایی همه دست‌اندرکاران در ارتکاب جرائم مقرر شود (مؤسسه دانشنامه پلیس، ۱۳۹۴).

موفقیت آمیز این روش، ضمن دستیابی به سازمان دهندگان و عوامل اصلی قاچاق مقادیر قابل توجهی از مواد مخدر کشف و ضبط شود (مؤسسه دانشنامه پلیس، ۱۳۹۴).

مواد ۱ و ۱۱ کنوانسیون ۱۹۸۸ را باید نخستین متن بین‌المللی به شمار آورد که به بهره‌گیری از روش حمل و تحویل تحت نظارت تصریح کرده است؛ این در حالی بود که سندهای پیشین (کنوانسیون واحد مواد مخدر مصوب ۱۹۶۱ و کنوانسیون مربوط به مواد مخدر و روان‌گردان ۱۹۷۱) با جرم انگاشتن فعالیت‌هایی شامل کشت، تولید، ساخت، توزیع و فروش مواد مخدر به‌منزله قاچاق، تنها بر ضبط و مصادره مواد مخدر تأکید می‌کردند. بدیهی‌ترین جاذبه راهبردی کنوانسیون ۱۹۸۸ این است که به‌جای تعقیب و برخورد با واسطه‌ها و حاملان (به‌اصطلاح خرده‌پاها)، شناسایی، پیگرد و بازداشت عاملان و سازمان دهندگان اصلی قاچاق را امکان‌پذیر می‌سازد. این راهبرد جهت هدف کلی مبارزه با مواد مخدر یعنی اخلال در امور سازمان‌های مجرمانه فراملی بسیار نقش دارد (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۱۲-۱۳). حمل و تحویل تحت نظارت نیز به‌طور فزاینده‌ای در جهت جلوگیری از قاچاق مواد مخدر مورد استفاده قرار گرفت (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 70).

۳-۴- تأکید بر مقابله با تطهیر درآمدهای نامشروع حاصل از مواد مخدر

در مسائل مربوط به جنایت سازمان‌یافته از جمله قاچاق مواد مخدر، پول نقش کلیدی دارد. اساساً ارتکاب جرائم سازمان‌یافته و مشخصاً قاچاق مواد مخدر با هدف اقناع مادی و مالی صورت می‌گیرد. حجم عملیات مالی غیرقانونی در حدی است که می‌توان سازوکارهای اقتصادی جهان را به‌طور جدی دچار مخاطره کند. از جمله مهم‌ترین این عملیات مالی، عبارت است از پاک کردن پول ناپاک که حاصل قاچاق و مصرف مواد مخدر است. میان قاچاق مواد مخدر و پول‌شویی پول ارتباط دوسویه برقرار است. بدین معنی که پول باد آورده در مسیر تجارت مواد مخدر قرار می‌گیرد و متقابلاً سود حاصله از آن مجدد وارد چرخه معامله قانونی می‌شود تا تطهیر شود (غنجدی، ۱۳۸۶: ۷۷).

ضرورت مقابله با تطهیر عواید حاصله از ارتکاب جرائم به‌ویژه جرائم سازمان‌یافته از دهه ۱۹۸۰ مورد توجه جامعه بین‌المللی قرار گرفت و برای اولین بار در کنوانسیون ۱۹۸۸ مبارزه با قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان، جرم تطهیر پول به‌عنوان یک جرم بین‌المللی شناسایی شد. جرم تطهیر عواید حاصله از قاچاق مواد مخدر و داروهای روان‌گردان یکی از جرائم اصلی موضوع کنوانسیون مزبور به شمار می‌آید و به شرح زیر تعریف شده است:

«تغییر و تبدیل یا نقل و انتقال اموال با علم به اینکه اموال مزبور از ارتکاب یا مشارکت در ارتکاب جرائم موضوع این کنوانسیون حاصل شده است. به منظور اختفا یا کتمان منشأ غیرقانونی آن اموال یا به منظور کمک به فرد یا افرادی که در ارتکاب آن جرائم نقش داشته‌اند تا از آثار و تبعات قانونی عمل خود بگریزند» (بقایای هامانه، ۱۳۸۵: ۸۹).

«گروه ویژه اقدام مالی»^۱ در سال ۱۹۸۹ و با ابتکار گروه هفت^۲ (هفت کشور صنعتی جهان شامل: آلمان، فرانسه، ایتالیا، ژاپن، بریتانیای کبیر، آمریکا و کانادا) و در راستای کنوانسیون ۱۹۸۸ موجودیت یافت. گروه هفت در اجلاس سال ۱۹۸۸ که در شهر تورنتو برگزار شد، اقدام به تصویب یک اعلامیه سیاسی کرد. در بند ۱۶ این اعلامیه سیاسی بر ضرورت کنترل پول‌شویی تأکید شد. گروه مذکور متعاقباً در اجلاس آرشور^۳ که در سال ۱۹۸۹ تشکیل شد اعلامیه دیگری را تصویب کرد که به موجب آن از همه کشورها درخواست شد تا با تلاش‌های مشترک گروه هفت در امر مبارزه با قاچاق مواد مخدر و مبارزه با پول‌شویی همراه شوند. اعضای گروه هفت در همین جلسه راجع به تأسیس یک گروه ضربت برای مقابله با پول‌شویی به توافق رسیدند. بالاخره در پانزدهمین اجلاس اقتصادی سالیانه گروه هفت که در ژوئن سال ۱۹۸۹ در شهر پاریس تشکیل شد، اعضای گروه مذکور به منظور مقابله با پدیده پول‌شویی، گروه ویژه اقدام مالی را تشکیل دادند.^۴

طبق تصمیمی که در اجلاس سال ۱۹۹۴ اتخاذ شده است این نهاد به‌طور کلی سه هدف اصلی را دنبال می‌کند:

۱. نظارت بر اجرای کامل توصیه‌های صادر شده توسط کشورهای عضو؛
  ۲. بررسی و گزارش روش‌ها و فنون پول‌شویی و متقابلاً اتخاذ تدابیر مقتضی برای مقابله با آن‌ها؛ و
  ۳. تشویق به قبول و اجرای توصیه‌های چهل‌گانه این نهاد در سراسر جهان (عباسی، ۱۳۸۶: ۱۴۸).
- در سال ۱۹۹۰ گروه ویژه اقدام مالی، ۴۰ توصیه را که در حال حاضر هم پایه و اساس تمام استانداردهای لازم برای سیاست ضد پول‌شویی را تشکیل می‌دهند ارائه نمود (مرتضوی‌قهی، ۱۳۸۳: ۲۷).
- در پول‌شویی مدرن، سیستم سرمایه‌ای جدید به تبهکاران اجازه می‌دهد که میلیون‌ها دلار را از طریق شبکه مجازی جابه‌جا کنند. پول توسط مراکز اسناد رایج، دلالات اصلی، تلافروشان، قمارخانه‌ها، فروشندگان اتومبیل، شرکت‌های بیمه و شرکت‌های تجاری تظهير می‌شود. با استفاده از خدمات راحت بانک‌های خصوصی،

1. Financial Action Task Force (FATF)

2. G7

3. ARSHOR

۴. این نهاد در ابتدا صرفاً به منظور ایجاد یک شبکه جهانی برای مبارزه با پول‌شویی تأسیس شد اما پس از حادثه یازدهم سپتامبر، حوزه فعالیت خود را علاوه بر پول‌شویی، به مبارزه با تأمین مالی تروریسم هم تعمیم و توسعه داد و امروزه به طور مشخص در این دو حوزه فعالیت دارد (عباسی، ۱۳۸۶: ۱۵۲).

بانکداری ساحلی، مناطق آزاد تجاری، دستگاه‌های مخابراتی، شرکت‌های پست و سرمایه‌گذاری تجاری همه تبهکاران قادر به پنهان کردن فعالیت‌های غیرقانونی خود هستند. انتخاب ابزار پول‌شویی فقط به خلاقیت خود آن‌ها مربوط می‌شود. تجارت بین‌المللی طلا امکانات زیادی برای از بین بردن منشأ سرمایه فراهم می‌کند. منافع مواد مخدر جهت خرید طلا به کار گرفته می‌شود که به طریق قانونی به نام تجارت جواهرات صادر و فروخته می‌شود، به این ترتیب پول برگشتی به منبع اصلی، تطهیر شده است (آبادینسکی، ۱۳۸۴: ۳۴۴).

سیستم مبارزه با پول‌شویی موفقیت‌های بزرگی را در پی داشت چراکه عنصر حیاتی کل صنعت مواد مخدر، سیستم تطهیر پول است.^۱ این نهاد بین‌المللی در نهایت توانست گام مؤثری در جهت مقابله با مواد مخدر در جهان بردارد.

۳-۵- تقویت نظام‌های حقوقی و قضایی

مجمع عمومی سازمان ملل متحد در هفدهمین نشست ویژه خود در تاریخ ۲۳ فوریه ۱۹۹۰ میلادی، اعلامیه سیاسی و برنامه جهانی اقدام علیه «تولید، عرضه، تقاضا، نقل و انتقال و پخش غیرقانونی مواد مخدر و مواد روان‌گردان» را تصویب کرد که درواقع بخش دوم این برنامه (برنامه جهانی اقدام)، به اقدامات دولت‌ها در اجرای تعهدات بخش نخست (اعلامیه سیاسی) می‌پردازد.

این برنامه شامل تقویت نظام‌های حقوقی و قضایی در زمینه انتظامی، قاچاق مواد مخدر و قاچاق تسلیحات و مواد غیرقانونی دیگر از طریق راه آهن، هوا و دریا را شامل می‌شود.

در این اعلامیه، از سازمان ملل متحد خواسته شده بود تا برای مبارزه با مواد مخدر اولویت ویژه‌ای قائل شود و اعتبارات لازم را برای این امر اختصاص دهد. اعلامیه مزبور از دولت‌ها خواسته بود تا به مسئله کاهش تقاضا و سوء مصرف مواد مخدر توجه نمایند و اطلاعات خود را در این زمینه در اختیار سازمان ملل متحد قرار دهند. در اعلامیه مزبور، اعضای سازمان ملل متحد از یکدیگر درخواست کردند همکاری اقتصادی و فنی فی‌مابین را با کشورهای در حال توسعه ارتقاء بخشند و زمینه مبادلات تجاری را در حمایت از برنامه‌های کشت جایگزین، تسهیل سیاست‌های اقتصادی سالم و بازاریابی مؤثر، فراهم آورند به طوری که کشت غیرقانونی و تولید مواد مخدر ریشه کن شود (www.unodc.org).

---

۱. تطهیر پول فرآیندی است که طی آن پول نقد یا سایر عواید حاصل از فعالیت‌های نامشروع، تغییر ماهیت می‌دهند به نحوی که به نظر می‌آید سرمایه مورد نظر منشأ قانونی دارد. این سیستم قادر خواهد بود که قاچاقچیان مواد مخدر را ردیابی و شناسایی کرده و با آن‌ها برخورد کند (مرتضوی قهی، ۱۳۸۳: ۲۷).

مجمع عمومی در این برنامه تدابیر گسترده‌ای را برای نیل به اهداف از پیش تعیین شده مندرج در اعلامیه سیاسی ارائه نمود. مهم‌ترین اهداف این اعلامیه در درجه اول ریشه کن کردن مواد مخدر و در درجه دوم کشت جایگزین بود.

از دیگر نکات مهم اعلامیه مجمع عمومی می‌توان به نام‌گذاری دهه ۹۰ (۲۰۰۰-۱۹۹۱) به نام «دهه مبارزه با سوءمصرف مواد مخدر» اشاره کرد و در پایان، مجمع عمومی بر این نکته تأکید کرد که در راستای اجرای این برنامه اقدام جهانی، باید اقدامات مؤثری در سطح ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی انجام گیرد و اندکی بعد یعنی در دسامبر ۱۹۹۰، مجمع عمومی، برنامه بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد (UNDCP) را تأسیس نمود. (United Nations, 1999: 13-18).

۳-۶- ایجاد انسجام در برنامه‌های سازمان ملل متحد

به‌منظور عملکرد بهتر، مجمع عمومی سازمان ملل متحد در قطعنامه شماره ۴۵/۱۷۹ خود، «برنامه بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد»^۱ را تأسیس کرد (Piqueres, 2016). در سال ۱۹۹۱، سه نهاد بین‌المللی کنترل مواد مخدر: بخش مواد مخدر، صندوق سازمان ملل متحد برای کنترل مواد مخدر و هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در یکدیگر ادغام شده و در زیر یک چتر و تحت عنوان «برنامه بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد» کنونی قرار گرفتند. این باعث ایجاد یک اشتراک مساعی و همکاری چشمگیری شد و از افزایش هزینه‌ها و تداخل در برنامه‌ها جلوگیری کرد. برنامه کنترل مواد مخدر به‌عنوان یک دبیرخانه، به کمیسیون مواد مخدر و هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر خدمات ارائه می‌دهد. هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر به‌عنوان یک نهاد بازرسی شبه قضایی و مستقل و نهادی نظارتی که بر اجرای کنوانسیون‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد نظارت می‌کند به کار خود ادامه داد. در طول این سال‌ها یک تقسیم‌کار مؤثری با هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در درجه اول در جهت نظم دهی و سامان‌دهی به بازارهای قانونی مواد مخدر پدید آمد و از انحرافات که از مجراهای قانونی و غیرقانونی صورت می‌گرفت جلوگیری می‌کرد. همچنین فعالیت‌های برنامه کنترل مواد مخدر متمرکز بر بازار مواد مخدر غیرقانونی و قاچاق، کمک به دولت‌ها در زمینه‌های توسعه جایگزین، همکاری‌های پلیسی، معاضدت قانونی، کاهش تقاضا و مبارزه

1. United Nation Drug Control of Program (UNDCP)

با پول‌شویی (به‌منظور کاهش سودآوری و کاهش حجم بازارهای غیرقانونی مواد مخدر) شد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 9).

این نهاد به‌منزله عنصر مرکزی سازمان ملل متحد در امور مربوط به مبارزه با مواد مخدر است و با مسئولیت منحصر به فرد برای هماهنگی و هدایت تمام اقدامات سازمان ملل متحد علیه مواد مخدر، انجام وظیفه می‌کند. همچنین به نمایندگی از دبیر کل، به مسئولیت‌های خود که بر اساس معاهدات و قطعنامه‌های بین‌المللی که توسط نهادهای مربوط به کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد، تعیین شده‌اند عمل می‌کند و بر تکالیف دولت‌ها و تضمین آنکه همگی آن‌ها به‌صورت کامل و جامع اجرا می‌شوند نظارت می‌کند (www.un.org).

برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد از سال ۱۹۹۱، هماهنگی کلیه اقدامات مواد مخدر سازمان ملل متحد را به عهده داشته و وظیفه آن، بررسی روند تولید، مصرف و قاچاق مربوط به مواد مخدر و همچنین پیشبرد اجرای معاهدات کنترل مواد مخدر است (Piqueres, 2016).

وظیفه اصلی این تشکیلات عبارت است از هدایت و کنترل بین‌المللی مواد مخدر، نظارت بر روند تولید، مصرف و قاچاق، پیگیری اجرای معاهدات بین‌المللی کنترل مواد مخدر و به‌عنوان مرکز جهانی تخصصی اطلاعاتی کنترل بین‌المللی مواد مخدر به شمار می‌رود. همچنین این نهاد مرکزی سازمان ملل متحد، مسئولیت ایجاد همکاری و هماهنگی بین کشورها، هدایت و رهبری همه فعالیت‌های سازمان ملل متحد در زمینه مبارزه با مواد مخدر را بر عهده دارد (قهرمانی افشار و عزیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۳۳).

۳-۷- شکل‌گیری دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد؛ اهداف و وظایف

دبیرخانه «برنامه بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد»^۱ و دبیرخانه «مرکز پیشگیری از جرائم بین‌المللی»^۲ در سال ۱۹۹۷ در یکدیگر ادغام شدند^۳ و این در راستای شناسایی ارتباط تنگاتنگ بین جرم، مواد مخدر و تروریسم انجام شد. در سال ۲۰۰۲، دفتر جدید به «دفتر مقابله با مواد مخدر و جرائم سازمان ملل متحد» تغییر نام داد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 9).

1. United Nations International Drug Control

2. International Centre for the Prevention of Crime

۳. مرکز پیشگیری از جرائم بین‌المللی به دنبال ترویج پیشگیری از جرم و توسعه شیوه‌های مؤثر و الهام‌بخش بین سیستم عدالت کیفری و جامعه مدنی در تمامی کشورها و شهرها است و تنها سازمان جهانی غیر دولتی است که به طور اختصاصی بر پیشگیری از جرم و امنیت جامعه متمرکز شده است (http://www.crime-prevention-intl.org: Presentation).

این دفتر در سال ۱۹۹۷ توسط دبیر کل سازمان ملل متحد، با هدف کنترل مواد مخدر، پیشگیری از جرم و مقابله با تروریسم جهانی تأسیس شد. دفتر مرکزی این نهاد در وین، در کشور اتریش قرار دارد و دارای دفاتر تخصصی منطقه‌ای است که بیش از ۱۵۰ کشور را تحت پوشش قرار می‌دهد.^۱ این نهاد، برگ تازه‌ای در سیاست‌گذاری‌های کنترل مواد مخدر و نیز درک متقابل و مشارکت با جامعه بین‌المللی در حوزه کنترل مواد مخدر، اصلاحات قضایی، پیشگیری از مصرف مواد مخدر و رفع چالش‌های موجود در جهت کنترل اچ آی وی به همراه ابتکارات جدید در زمینه اطلاع‌رسانی را رقم زده است (رفیعی، ۱۳۹۱: ۱۰۷).

دبیرخانه برنامه بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد و دبیرخانه «مرکز پیشگیری از جرائم بین‌المللی» در سال ۱۹۹۷ در یکدیگر ادغام شدند و این در راستای شناسایی ارتباط تنگاتنگ بین جرم، مواد مخدر و تروریسم انجام شد و دفتر جدید به «دفتر مقابله با مواد مخدر و جرائم سازمان ملل متحد»^۲ تغییر نام داد (www.un.org).

این دفتر، سه وظیفه اصلی را دنبال می‌کند که عبارت‌اند از:

۱- فعالیت‌های تحقیقی و تحلیلی در افزایش دانش و فهم مسائل مربوط به مواد مخدر، جرم و گسترش مبانی عینی سیاست‌گذاری و تصمیمات عملیاتی؛

۲- طرح همکاری فنی ناحیه محور برای ارتقا ظرفیت دولت‌های عضو و مبارزه علیه قاچاق مواد مخدر؛

۳- فعالیت‌های قانونی در جهت کمک‌رسانی به تصویب و اجرای معاهدات بین‌المللی، توسعه قوانین داخلی در زمینه مواد مخدر و سایر جرائم و گسترش مبانی عینی برای تصمیم‌گیری‌های سیاسی و عملیاتی (قهرمانی افشار و علیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۳۴).

دفتر مقابله با مواد مخدر، مسئول هماهنگی و رهبری فعالیت‌های سازمان ملل متحد در زمینه کنترل مواد مخدر است که به کشورهای عضو درباره مسائل مربوط به کنترل مواد مخدر مشورت‌های فنی و درباره میزان شیوع سوء مصرف و مصادره مواد مخدر، گزارش‌هایی را ارائه می‌دهد و به کشورها در زمینه تنظیم مقررات و آموزش به مسئولان قضایی، کمک می‌کند. همچنین تلاش‌هایی در جهت آموزش خطرهای آسیب‌های مربوط به سوء مصرف مواد مخدر انجام می‌دهد و در راستای ضرورت تقویت همکاری‌های بین‌المللی علیه تولید، قاچاق و جرم‌های مرتبط با مواد مخدر، اقداماتی را انجام داده است (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۲: ۳۶).

شرح کامل وظایف این نهاد عبارت است از:

---

۱. برنامه دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد برای جمهوری اسلامی ایران در سال ۱۹۹۹ آغاز شد.

2. United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC)

- دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، اقداماتی که منعکس کننده سه کنوانسیون بین‌المللی در زمینه کنترل مواد و کنوانسیون‌های مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی و فساد است را به اجرا گذاشته است؛

- فعالیت تحقیقی و تحلیلی در افزایش دانش و فهم مسائل مربوط به مواد مخدر و جرم و گسترش مبانی عینی سیاست‌گذاری و تصمیمات عملیاتی؛

- فعالیت هنجاری در کمک به دولت‌ها به منظور تصویب و اجرای معاهدات بین‌المللی ذی‌ربط، توسعه قوانین داخلی درباره مواد مخدر، جرم و تروریسم و تدارک خدمات ستادی و اساسی برای نهادهای تصمیم‌گیرنده و پیمان‌محور؛

- پروژه همکاری‌های فنی ناحیه محور برای ارتقاء ظرفیت دولت‌های عضو، در مبارزه علیه مواد مخدر، جرم و تروریسم؛

- فعالیت‌های قانونی در جهت کمک‌رسانی به تصویب و اجرای معاهدات بین‌المللی مربوطه، توسعه قوانین داخلی در زمینه مواد مخدر، جرم و تروریسم همچنین نظارت دبیر کل و خدمات بنیادی به هیئت معاهده‌ای و هیئت‌های حاکمه؛

- تحقیق و فعالیت‌های تحلیلی در جهت افزایش دانش و شناخت در زمینه مسائل مربوط به مواد مخدر و جرم و گسترش مبانی عینی برای تصمیم‌گیری‌های سیاسی و عملیاتی.

دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران بر ارائه خدمات کیفی و علمی مدار به کشور، پیرامون سه موضوع «مدیریت مرزی و قاچاق غیرقانونی»، «کنترل اچ آی وی و کاهش تقاضای مواد مخدر» و «پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» تأکید دارد. علاوه بر این، این دفتر به‌عنوان طرف گفتگو، همکاری‌های بین مرزی منطقه‌ای میان کشورهای افغانستان، ایران و پاکستان را ارتقاء می‌دهد تا با چالش‌های جرائم سازمان‌یافته و قاچاق مواد مخدر به‌طور جدی برخورد شود (مشاطیان، ۱۳۸۹: ۲۴).

این دفتر، حدود ۴۵۰ کارمند دارد که در سطوح ملی، منطقه‌ای و جهانی از طریق شبکه‌ای از ۲۰ دفتر منطقه‌ای در جهان و همچنین دفاتر رابط در نیویورک و بروکسل کار می‌کنند. به‌طور مثال، بودجه ۲۰۰۷ - ۲۰۰۶ آن، ۳۳۵/۹ میلیون دلار بود که قسمت اعظم آن از مساعدت‌های داوطلبانه تأمین شد: ۱۸۹/۲ میلیون دلار (۵۷ درصد)، برای برنامه‌های مبارزه با مواد مخدر، ۷۴/۷ میلیون دلار (۲۲ درصد)، برای برنامه‌های مبارزه با جرم و جنایت. ۷۲ میلیون دلار (۲۱ درصد) بقیه، از بودجه عادی سازمان ملل متحد بود (سازمان ملل متحد، ۱۳۹۲: ۳۶-۳۷).

۳-۸- مجمع عمومی سازمان ملل متحد و مقابله با مواد مخدر؛ برنامه‌ها و رویکردها

در اواخر دهه ۱۹۹۰، چشم‌انداز جهان عاری از مواد مخدر کمتر قابل تصور بود. اگرچه برخی از شبکه‌های بزرگ مواد مخدر منهدم شده بودند اما قاچاق مواد مخدر همچنان در سطح بالایی ادامه داشت. اروپا سوء مصرف مواد مخدر را در ابعاد وسیعی تجربه کرد. تغییراتی هم که پس از فروپاشی کمونیسم در اروپای مرکزی و اروپای شرقی رخ داد، نظیر باز شدن فضای تجاری، گسترش رسانه‌ها و سفر، خود باعث افزایش مصرف مواد مخدر شد. در میان کشورهای در حال توسعه مخصوصاً کشورهای که در مسیر ترانزیت مواد مخدر قرار داشتند، سوء مصرف مواد مخدر به صورت یک معضل بسیار جدی اجتماعی به‌ویژه در میان قشر جوان درآمد. در آسیا نیز سوء مصرف محرک‌های نوع آمفتامین به‌ویژه مت‌آمفتامین، تبدیل به یک مشکل جدی در بسیاری از کشورهای شرق و جنوب شرق آسیا شد. در آمریکای لاتین نیز اغلب کشورها تحت تأثیر سوء مصرف کوکائین قرار گرفتند و در قاره آفریقا، کشورهای آفریقایی از تولید و سوء مصرف بسیار زیاد حشیش رنج می‌بردند (رفیعی، ۱۳۹۱: ۱۱۱).

اواسط دهه ۱۹۹۰، جامعه بین‌المللی احساس کرد که سطح تولید و مصرف مواد مخدر غیرقانونی نیاز به پاسخی فوری و دقیق دارد؛ و در نهایت در پاسخ به این نیاز، کشورهای عضو سازمان ملل متحد در یک «نشست ویژه مجمع عمومی سازمان ملل متحد»^۱ که در ماه ژوئن سال ۱۹۹۸ برگزار شد در قالب بیانیه و برنامه‌های عملی به توافقاتی دست یافتند. هدف از این اجلاس، ارزیابی وضعیت مواد مخدر غیرقانونی و تمرکز بر اتخاذ راهبردی برای قرن بیست و یکم بود. مصوبات این اجلاس، استراتژی (راهبرد) سازمان ملل متحد را در طی سال‌های ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۸ معین می‌کرد (پیشین).

در این نشست ویژه، به اتفاق آرا یک «اعلامیه سیاسی» و «اصل‌های راهنمایی کننده در خصوص کاهش تقاضا» و همچنین تعدادی از اقدامات به منظور افزایش همکاری‌های بین‌المللی برای مقابله با مشکل مواد مخدر مورد تصویب قرار گرفت به‌ویژه:

۱- طرح اقدام علیه تولید، قاچاق و سوء مصرف محرک‌های نوع آمفتامین و پیش سازهای آنها

۲- کنترل پیش سازها

۳- اقداماتی در خصوص افزایش معاضدت قضایی

۴- مقابله با پول‌شویی

۵- طرح اقدام در همکاری‌های بین‌المللی در ریشه‌کن کردن کشت مواد مخدر غیرقانونی و توسعه جایگزین

این پنج موضوع، محورهای اصلی این اجلاس را تشکیل می‌دادند. این اجلاس همچنین مسئولیت مشترک کلیه کشورها را مورد شناسایی قرارداد و بر نقش اساسی سازمان ملل متحد در هدایت اقدام‌های بین‌المللی برای مبارزه با مشکل جهانی مواد مخدر تأکید کرد. بیانیه «اصول کاهش تقاضای مواد مخدر» نیز در این اجلاس تصویب شد که بر اساس کاهش تقاضا به عنوان یک بخش اصلی راهبرد جدید، مورد تأکید قرار گرفت (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 70).

۳-۹- مجازات اعدام مدخل ورود مباحث حقوق بشری به عرصه مقابله با مواد مخدر

مجازات اعدام از دیرباز مورد توجه حقوق‌دانان و صاحب‌نظران بوده است و هم‌اکنون نیز یکی از مسائل بحث‌برانگیز حقوق بین‌الملل بشر محسوب می‌شود. با توجه به تحولاتی که در عرصه حقوق بشر رخ داده است، امروزه در جهان حرکتی برای لغو این مجازات آغاز شده است که سازمان‌های بین‌المللی آن را هدایت و رهبری می‌کنند.

تعداد زیادی از اسناد حقوق بشر به نحو صریح یا ضمنی به ممنوعیت یا محدودیت اعمال این مجازات پرداخته‌اند. برخی از اسنادی که به طور خاص به مجازات اعدام پرداخته‌اند عبارت‌اند از:

- ۱- پروتکل دوم میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی در زمینه لغو مجازات اعدام (۱۹۸۶)؛
  - ۲- پروتکل شماره ۶ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در خصوص لغو مجازات اعدام در زمان صلح (۱۹۸۳)؛
  - ۳- پروتکل شماره ۱۳ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در خصوص لغو مجازات اعدام در تمام شرایط (۲۰۰۳)؛
  - ۴- پروتکل کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر در زمینه لغو مجازات اعدام (۱۹۹۰) (داشب، ۱۳۸۵: ۶۶).
- ورود مباحث حقوق بشری به عرصه مقابله با مواد مخدر، ابتدا از حوزه مجازات اعدام بوده است. در پاراگراف دوم اعلامیه سیاسی مصوب نشست ویژه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۱۹۹۸، چهار نکته

مهم وجود داشت که مورد چهارم یعنی اشاره به منشور سازمان ملل متحد و حقوق بشر از اهمیت ویژه ای برخوردار است.^۱

مورد چهارم به طور بالقوه، پیامدهای گسترده‌ای را در بر داشته است. به این موضوع در طول نشست پنجاه و یکم کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد نیز پرداخته شد. در این نشست که در ۱۰ الی ۱۴ مارس ۲۰۰۸ توسط برخی از سازمان‌های غیردولتی به همراه دولت‌های عضو تشکیل شد، در زمینه تناسب مجازات اعدام برای جرائم مربوط به مواد مخدر، بحث و گفتگو شد.

ماده ۳۶ کنوانسیون ۱۹۶۱ بیان می‌دارد که هیچ چیزی در این اعلامیه اصل انطباق مجازات با قوانین داخلی کشورها را در خصوص جرائمی که به آن اشاره شد، خدشه‌دار نمی‌کند؛ و مشابه آن، در ماده ۳ کنوانسیون ۱۹۸۸ نیز دوباره همین را تأکید می‌کند. ماده ۳۹ کنوانسیون ۱۹۶۱، پا را از این هم فراتر گذاشته و بیان می‌داشت که هیچ مفادی از این کنوانسیون نباید مانع اتخاذ تدابیر کنترلی سخت گیرانه‌تر و شدیدتر از آنچه که در این کنوانسیون ارائه شده است شود.

تا این تاریخ ما شاهد این هستیم که هیچ‌یک از اسناد پیشین، خواستار لغو مجازات اعدام نشده بودند و هیچ‌یک از مفاد کنوانسیون‌های مواد مخدری تا پیش از سال ۱۹۹۸، خواستار لغو مجازات اعدام برای جرائم جدی و مهم مواد مخدری، منع و یا محدود کردن آن نبودند؛ اما این رویکرد با تصویب اعلامیه ژوئن ۱۹۹۸ تغییر کرد (The International Harm Reduction Association, 2007: 15). با نظر به این اسناد می‌توان دریافت که رویکرد برخورد سخت گیرانه با عرضه مواد مخدر از طریق مجازات شدید قاچاقچیان، با تعدیل‌هایی مواجه شد.

انجمن بین‌المللی کاهش آسیب^۲ که سازمانی غیردولتی است و توسط تعدادی از دولت‌های عضو حمایت می‌شود، در پنجاه و یکمین نشست کمیسیون مواد مخدر در سال ۲۰۰۸، استدلال کرد که جرائم مربوط به مواد مخدر واجد شرایط مجازات اعدام نیست؛ به گفته این نهاد، این شرایط که توسط حقوق بین‌الملل مخصوصاً میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۳ (ماده ۶ این میثاق) اعلام شده و برای مواردی است که در آن جرم و جنایت عمدی بوده و منجر به عوارض مرگبار یا بسیار وخیم می‌شود در خصوص جرائم مرتبط با مواد مخدر

۱. این چهار مورد عبارت بودند از: ۱- مفهوم مسئولیت مشترک (که قبلاً در اعلامیه ۱۹۸۴ کنترل قاچاق و سوء مصرف مواد مخدر به عنوان مسئولیت جمعی از آن یاد شده بود)؛ ۲- رویکرد متوازن؛ ۳- احترام به حاکمیت ملی و تمامیت ارضی کشورها؛ و ۴- اشاره به منشور سازمان ملل متحد و حقوق بشر.

2. International Harm Reduction Association

3. International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR)

صادق نیست. بررسی تعهدات ملی با تعهدات ناشی از میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی همواره مورد انتقاد بسیاری از کشورها بوده است که مجازات اعدام را برای جرائم جدی و سنگین مواد مخدر در نظر گرفته‌اند. در صورتی که کشورها و سازمان‌های بین‌المللی که خواستار لغو مجازات اعدام هستند استدلال می‌کنند که جرائم مربوط به مواد مخدر ویژگی‌های لازم برای آنکه عاملان آن مستحق اعدام و مرگ باشند را ندارد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 71).

در اعلامیه سیاسی مصوب ۱۹۹۰ در نشست ویژه مجمع عمومی، هیچ روشی برای ارزیابی مستقل حرکت‌های روبه‌جلو و اجرای مفاد آن که حاوی برنامه‌های عملی باشد، ارائه نشد. تنها پیش‌بینی‌شده بود که کمیسیون مواد مخدر می‌بایست اطلاعات به دست آورده از اعضا را به‌منظور افزایش همکاری‌های مشترک در جهت مبارزه با مشکل مواد مخدر مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد. اگرچه با توجه به کنوانسیون‌ها، هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر می‌تواند علیه اعضای غیر متعهد، تحریم‌های بین‌المللی اعمال کند اما هیچ مکانیسم تحریمی رسمی در اعلامیه سیاسی و یا برنامه‌های اقدام وجود ندارد.

در این اعلامیه یک «روند ارزیابی دوره‌ای» (به‌عنوان مثال گزارش در مورد فعالیت‌های صورت گرفته در مدت زمان‌های مشخصی) پیش‌بینی‌شده بود که این امکان را فراهم می‌ساخت بتوان نتیجه و خروجی نهایی اقدامات انجام‌شده را مورد سنجش قرارداد اما این پیشنهاد رد شد. یکی از مشکلات جدی در ارتباط با چنین رویکردی این بود که برای اکثر کشورها، اطلاعات پایه در سال ۱۹۹۸ در دسترس نبود و هنوز هم پس از گذشت بیش از دو دهه، اغلب چنین اطلاعاتی در دسترس نیستند. با این حال، اعلامیه سیاسی با توجه به تشویق دولت‌ها به تجدیدنظر کردن در رویکردها و برنامه‌هایشان در زمینه کنترل مواد مخدر، به‌عنوان ابزاری ارزشمند شناخته و باعث تقویت همکاری‌های بین‌المللی شد (United Nations, 1999: 1).

در نهایت حاصل این برنامه‌ها، موفقیت‌های بزرگی بود که در کاهش سطح زیر کشت کوکائین، برای مثال، در پرو و بولیوی در دهه ۱۹۹۰ و در کلمبیا در سال‌های نخست قرن ۲۱ به وجود آمد. در مراکش تولید حشیش در بین سال‌های ۲۰۰۳ تا ۲۰۰۵ به‌طور قابل ملاحظه‌ای کاهش یافت. در میانمار و لائوس که تولید تریاک بسیار زیاد بود موفقیت‌های بزرگی به دست آمد اما این موفقیت‌ها تحت‌الشعاع گسترش سریع تولید تریاک در افغانستان قرار گرفت. در این مقطع زمانی، اطلاعات مربوط به تقاضا که در دسترس است، نشان می‌دهد که استفاده از مواد مخدر در ایالات متحده و اروپا تثبیت و در مواردی کاهش یافته است (به‌غیر از تقاضا برای کوکائین)، اما تقاضا برای مواد مخدر در تعداد زیادی از کشورهایی که در مسیر ترانزیت مواد مخدر بودند و

اغلب شامل کشورهای در حال توسعه می‌شدند، همچنان رو به افزایش بود (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 72).

۳-۱۰- کاهش تقاضا، راه‌حلی برای مقابله با مواد مخدر

اعلامیه راهنمای اصول کاهش تقاضای مواد مخدر^۱، یکی دیگر از دستاوردهای نشست مجمع عمومی در سال ۱۹۹۸ بود که راهنمایی‌هایی را برای کاهش تقاضا ارائه می‌کرد. کنوانسیون بین‌المللی مواد مخدر، راهنمایی‌های خوبی را در خصوص کاهش تقاضا به کشورها ارائه می‌دهد. در طرح جامع چند رشته‌ای برای اقدامات آینده در ۱۹۸۷، نمونه‌هایی از این توصیه‌ها دیده می‌شد اما آن‌ها فقط به عنوان توصیه، تنظیم شده بودند. کنوانسیون ۱۹۸۸، اظهار می‌کند که کشورها می‌توانند برای گسترش و توسعه اقداماتی که در راستای کاهش تقاضا انجام می‌دهند به طرح جامع چند رشته‌ای مراجعه کنند اما این، به معنای اجباری بودن استفاده از آن نیست. در مقابل، اعلامیه راهنمای اصول، به دولت‌ها با بیان اصول دقیق چگونگی طراحی یک استراتژی ملی برای کاهش تقاضا، یاری می‌رساند. فصل اول این اعلامیه بیان می‌دارد که مؤثرترین رویکرد برای مقابله با مواد مخدر، رویکردی جامع، متعادل و هماهنگ است که توسط آن کنترل عرضه و کاهش تقاضا، یکدیگر را تقویت کرده و باهم به پیش برده شوند. بند ۵ این اعلامیه، برای اولین بار به مقوله کاهش آسیب اشاره می‌کند که تا پیش از این در هیچ یک از اسناد رسمی سازمان ملل متحد مطرح نشده بود (Ibid: 73).

۳-۱۱- کمک به کشاورزان، ابتکاری جدید در کاهش عرضه

برنامه‌های عملیاتی در مورد همکاری‌های بین‌المللی برای ریشه‌کن کردن کشت غیرقانونی مواد مخدر و توسعه جایگزین در سال ۱۹۹۸ برای اولین بار در سیستم کنترل بین‌المللی مواد مخدر بیان می‌دارد که اقدام به توسعه جایگزین برای دهقانانی که درآمد پایینی دارند بسیار پایدارتر و مناسب‌تر از ریشه‌کنی اجباری آن محصولات است. ماده ۳۰ برنامه عملیاتی اظهار می‌دارد: در مناطقی که منابع جایگزین مناسبی برای کسب درآمد وجود دارد، اقداماتی قانونی علیه کشت مواد مخدر غیرقانونی مورد نیاز است و در ماده ۳۱ با استدلال

---

1. Declaration on the Guiding Principles of Drug Demand Reduction

مشابهی، بیان می‌دارد که در مناطقی که امکان توسعه جایگزین هنوز محیا نشده است، موفقیت‌های این برنامه‌ها را به مخاطره می‌اندازد (Economic and Social, 1998: 6).

تاریخ نشان داده است که هیچ راه‌حل واحدی برای متوقف کردن کشت و تولید مواد مخدر غیرقانونی وجود ندارد. حتی هنگامی که پروژه‌های توسعه جایگزین موفق به نظر می‌رسند بازهم برخی از تولیدکنندگان، کشت آن محصولات را به صورت داوطلبانه کنار نمی‌گذارند. آن‌ها باید این را دریابند که برای کشت‌های غیرقانونی که انجام می‌دهند خطرهایی وجود دارد؛ بنابراین این برنامه، بر اهمیت اجرای هم‌زمان برنامه‌های توسعه جایگزین و فشارهای قانونی تأکید دارد. در این راستا و برای دستیابی به موفقیت‌های بیشتر در خصوص کشت و توسعه جایگزین، به کشورها توصیه‌هایی می‌کند که با عمل به آن‌ها، امکان موفقیت طرح‌ها زیاده‌تر خواهد شد (United Nations International Drug Control Programme, 1998).

در نهایت در نشست مجمع عمومی در سال ۱۹۹۸، طرح «اقدام علیه تولید غیرقانونی، قاچاق و سوء مصرف محرک‌های نوع آمفتامین و پیش سازهای آن‌ها» نیز مورد تصویب قرار گرفت که حاوی عناصر خلاقانه‌تری نسبت به طرح‌ها و برنامه‌های پیشین بود. اقدامات لازم برای تقویت همکاری‌های قضایی و همچنین مقابله با پول‌شویی، از دیگر مواردی بود که در این نشست مورد تصویب قرار گرفتند (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 76-80).

۳-۱۲- ضربه به شبکه‌های قاچاق مواد مخدر با شناسایی جرائم سازمان‌یافته فراملی توسط سازمان ملل متحد

گروه‌هایی که در قاچاق مواد مخدر و دیگر جرائم سازمان‌یافته دست داشتند دامنه فعالیت‌های خود را گسترش داده و برای تحصیل منافع هرچه بیشتر، در کشورهای دیگر نیز شروع به فعالیت می‌کردند و از خلأهای موجود در سطح بین‌المللی بهره می‌بردند. جامعه بین‌المللی متوجه این امر و ضرورت همکاری دولت‌ها برای مبارزه با این جنایات شد. در این زمینه «کنوانسیون ملل متحد علیه جرائم سازمان‌یافته فراملی»^۱ تهیه و تدوین شد و در تاریخ ۱۵ نوامبر ۲۰۰۰ طی قطعنامه ۵۵/۲۵ در اجلاس پنجاه و پنجم به تصویب مجمع عمومی رسید و در

---

1. United Nations Convention against Transnational Organized Crime

دسامبر ۲۰۰۰ در پالرمو^۱، ۱۲۳ دولت از جمله ایران آن را امضا کردند^۲ (سلیمی، ۱۳۸۲: ۱۸۰). این کنوانسیون اگرچه ارتباط مستقیمی با موضوع مبارزه با مواد مخدر ندارد اما با تصویب این کنوانسیون توسط سازمان ملل متحد، گامی مؤثر در جهت مقابله با مواد مخدر برداشته شد.

در خصوص جرائم سازمان‌یافته، تعریف‌های گوناگونی ارائه شده است. در کنوانسیون پالرمو جنایت سازمان‌یافته تعریف نشده، اما به برخی ویژگی‌های آن اشاره شده است: در بند الف ماده ۲ می‌گوید: «گروه مجرم سازمان‌یافته به گروه تشکیل یافته از سه نفر یا بیشتر اطلاق می‌شود که برای یک دوره زمانی مشخص وجود داشته و با هدف ارتکاب یک یا چند جرم یا تخلف شدید مندرج در این کنوانسیون به منظور تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم منفعت مالی یا سایر منافع مادی به صورت هماهنگ فعالیت می‌کند» و در بند ب به «شدید بودن جرم» و در بند پ به «تشکیلاتی عمل کردن» اشاره دارد (بیابانی و مظفری، ۱۳۹۲: ۳۴).

تعریفی که توسط سازمان پلیس جنایی بین‌المللی (اینترپل) ارائه شده را می‌توان از کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه جرائم سازمان‌یافته و فراملی (کنوانسیون پالرمو) نیز استنباط کرد؛ طبق این تعریف جرائم سازمان‌یافته به فعالیت‌های غیرقانونی گروهی مجرمانه با ساختار یکپارچه و متحد اطلاق می‌شود که هدف اساسی آن از این فعالیت‌ها به دست آوردن پول از این راه بوده و غالباً با ایجاد ترس و فساد ادامه حیات می‌دهد. در این کنوانسیون جرائم سازمان‌یافته به جرائم شدید یا جرائم خاص پیش‌بینی شده در کنوانسیون^۳ اطلاق می‌شود که توسط گروهی متشکل از سه نفر یا بیشتر و با هدف تحصیل مستقیم یا غیرمستقیم منفعت مالی یا مادی برای یک دوره زمانی مشخص ارتکاب می‌یابد (شمس ناتری، ۱۳۸۳: ۱۱۰-۱۱۱).

---

۱. در سال ۲۰۰۳، کنوانسیون سازمان ملل متحد در خصوص مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی، به منظور تقویت توان و ظرفیت بین‌المللی در مقابله با جرائم سازمان‌یافته از جمله قاچاق مواد مخدر، اجرایی شد.

۲. دولت جمهوری اسلامی ایران در دسامبر سال ۲۰۰۰ میلادی، یعنی کمتر از دو ماه پس از پذیرش متن کنوانسیون در مجمع عمومی سازمان ملل متحد، آن را امضاء نموده و به دلیل اینکه هنوز الحاق به آن از تصویب مجلس شورای اسلامی نگذشته است، از آن زمان تاکنون صرفاً به عنوان ناظر در نشست‌های کنفرانس اعضای کنوانسیون شرکت می‌نماید (صابری، ۱۳۹۳). دولت یازدهم در سال ۹۳ طرح عضویت در کنوانسیون پالرمو را به مجلس ارائه داد که مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی خواستار مسکوت ماندن سه ماهه لایحه مورد نظر شد و از بررسی ابعاد حقوقی کنوانسیون توسط مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی خبر داد. این در حالی است که کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس در تاریخ سوم تیرماه سال ۹۳، این لایحه را رد کرده و دلیل رد را «ابهام در تامین منافع ملی ناشی از الحاق به کنوانسیون مذکور» ذکر کرده بود. مهم‌ترین مشکلی که در کنوانسیون پالرمو به چشم می‌خورد قرار گرفتن گروه‌های مقاومت از جمله حزب الله در لیست گروه‌های تروریستی و الزام امضاکنندگان این کنوانسیون برای مقابله به گروه‌های مقاومت می‌باشد (صبح قزوین، ۱۳۹۵).

۳. این جرایم عبارت‌اند از عضویت در گروه مجرمانه سازمان‌یافته، تظهير درآمدهای به دست آمده از جرم، فساد اداری و کارشکنی در اعمال عدالت نسبت به جرایم سازمان‌یافته.

در ماده ۵ این کنوانسیون، فقط به جرم انگاری مشارکت در یک گروه مجرمانه سازمان یافته پرداخته شده که علت این امر را باید در ارتباط تام جرائم سازمان یافته فراملی و گروه مجرمانه سازمان یافته جستجو کرد که این دو لازم و ملزوم یکدیگر هستند (قهرمانی افشار و علیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۳۰).

در این کنوانسیون، بعد فراملی این جرم‌ها نیز مورد توجه قرار گرفته است. جرم سازمان یافته فراملی هنگامی تحقق پیدا می‌کند که مرزهای ملی را در ارتباط با موضوع یا جرم قلمرو ارتکاب آن و یا هدف مورد نظر، پشت سر گذاشته و در ورای آن اقداماتی را به اجرا گذارد. قاچاق مواد مخدر به عنوان تجارتی پر سود که سالانه میلیاردها دلار درآمد دارد به صورت فراملی است (شمس ناتری، ۱۳۸۳: ۱۱۵-۱۱۶)؛ اما اگر جرمی صرفاً در چهارچوب سرزمین یک دولت طراحی، سازمان دهی و ارتکاب یافته باشد و آثار آن نیز صرفاً متوجه همان دولت باشد، چنین جرائمی از شمول این کنوانسیون خارج است (سلیمی، ۱۳۸۲: ۱۸۶).

در این کنوانسیون نامی از قاچاق مواد مخدر نیامده اما با توجه به تعریف «جرم سازمان یافته فراملی» بدون تردید «قاچاق مواد مخدر» در زمره جرائم موضوع کنوانسیون قرار می‌گیرد. این کنوانسیون گامی مثبت در جهت مبارزه با مواد مخدر بود. در این کنوانسیون تمهیدات مفصلی برای هماهنگی و همکاری دولت‌ها پیش‌بینی شده است (مقدم، ۱۳۹۱: ۴۸-۴۹).

با تصویب و لازم‌الاجرا شدن این کنوانسیون، گروه‌هایی که به قاچاق مواد مخدر مشغول بودند تحت عنوان جرائم سازمان یافته فراملی قرار گرفتند که شناسایی چنین جرمی باعث می‌شود که همکاری کشورها در این زمینه بیشتر شده و مبارزه با این گروه‌ها هموارتر شود.

۳-۱۳ - یک قرن تلاش بین‌المللی در مبارزه با مواد مخدر

در سال ۲۰۰۸، طی نشست، میزان پیشرفت‌ها در حوزه مقابله با مواد مخدر مورد ارزیابی قرار گرفت. در این نشست که مصادف بود با یک قرن تلاش بین‌المللی در خصوص مبارزه با مواد مخدر، فرصتی بود که سیاست‌ها و برنامه‌هایی را که از سال ۱۹۹۸ تا ۲۰۰۸ انجام گرفته بود را مورد ارزیابی قرار دهند. سؤال ساده بود: آیا تلاش‌های چندجانبه، مشکل جهانی مواد مخدر را کاهش داده است؟ و پاسخ آن این بود: گزارش‌ها نشان می‌دهند که اگر ما به ابعاد فیزیکی این مسئله توجه داشته باشیم (همچون میزان تولید و تعداد معتادان)، می‌توانیم بگوییم که پیشرفت‌هایی حاصل شده است اما اگر در تصویری بزرگ‌تر بخواهیم به مسئله نگاه کنیم و تأثیر مواد مخدر را بر امنیت و توسعه مدنظر داشته باشیم باید بگوییم که همچنان خطر وجود دارد (United Nations

1) Office on Drugs and Crime, 2009. در این نشست سندی تصویب شد که در آن مجدداً بر رفاه و سلامت عمومی افراد، خانواده و جوامع، تأکید می‌شود.

۳-۱۴- در جستجوی راهکارهایی برای مقابله با تقاضا و عرضه

در پنجاه و دومین جلسه کمیسیون مواد مخدر که در سال ۲۰۰۹ برگزار شد، اعلامیه سیاسی و نقشه راه ۲۰۰۹، در خصوص همکاری‌های بین‌المللی برای راهبرد متوازن و هماهنگ در جهت مقابله با معضل جهانی مواد مخدر که از جمله مهم‌ترین اسناد سیاسی سازمان ملل متحد است که اقدام جامعه بین‌المللی در این حوزه را جهت می‌دهد مورد تصویب قرار گرفت. در این اعلامیه بر نقش کلیدی کمیسیون مواد مخدر سازمان ملل متحد به عنوان یکی از دستگاه‌ها و مؤسسات اصلی سازمان ملل متحد که مسئولیت اولیه کنترل مواد مخدر را بر عهده دارد تأکید شده است. بر این اساس کمیسیون، وضعیت جهانی مواد مخدر را رصد نموده، راهبردهای مورد نیاز برای کنترل مواد مخدر تدوین و اقداماتی برای مقابله با معضل جهانی مواد مخدر توصیه می‌نماید از جمله ارائه راهکارهایی برای کاهش تقاضا، تقویت طرح‌های توسعه جایگزین و کاهش عرضه.

در اعلامیه سیاسی و نقشه راه ۲۰۰۹، کمیسیون مواد مخدر به مجمع عمومی توصیه نمود که اجلاس ویژه‌ای را برای مسئله جهانی مواد مخدر برگزار نماید. مجمع عمومی نیز تصمیم گرفت در سال ۲۰۱۶ این اجلاس را برگزار نماید که هدف از آن بررسی پیشرفت اجرای اعلامیه سیاسی و نقشه راه ۲۰۰۹ در حوزه همکاری‌های بین‌المللی برای ایجاد یک راهبرد متوازن و هماهنگ در زمینه مواد مخدر در قالب سه سند بین‌المللی کنترل مواد مخدر و دیگر اسناد سازمان ملل متحد بود (www.unodc.org).

کمیسیون مواد مخدر در سال ۲۰۱۴ بیانیه مشترکی را در سطح وزیران به تصویب رساند که در این بیانیه دستاوردها، چالش‌ها و اولویت‌های اقدام در خصوص مواد مخدر شناسایی شد. در واقع این بیانیه به عنوان یک منبع اساسی برای تهیه و تدارک مقدماتی است که کمیسیون مواد مخدر برای اجلاس ویژه مجمع عمومی برای بررسی مسئله جهانی مواد مخدر در سال ۲۰۱۶ در نظر گرفته است. همچنین کمیسیون مواد مخدر به صورت سالانه تشکیل جلسه داده و طیفی از تصمیمات و قطعنامه‌ها را مورد بررسی و تصویب قرار می‌دهد. مهم‌ترین موضوع جلسات کمیسیون، تهیه و تدوین سیاست‌های کلی دفتر مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد و ارائه راهنمایی‌های لازم به آن است. تا پایان هر سال میلادی، کمیسیون به عنوان نهاد اجرایی برنامه مواد مخدر سازمان

ملل متحد مجدداً جلسه‌ای را به منظور بررسی بودجه و امور اداری برگزار می‌نماید.^۱ هدف از برگزاری این اجلاس‌ها، هماهنگ‌سازی اقدامات برای مقابله با قاچاق مواد مخدر و کنترل رویکردهای جدید در منطقه‌های مستعد است. توصیه‌های مؤسسات فرعی به منظور بررسی و پیگیری به جلسات کمیسیون مواد مخدر تسلیم می‌شود (پلیس بین‌الملل ناجا، ۱۳۹۴).

در سال ۲۰۱۵، هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر، گزارشی را ارائه داد و چند نکته مهم را خاطرنشان می‌کند که عبارت‌اند از:

- یادآور می‌شود که هدف نهایی از معاهدات کنترل مواد مخدر، حصول اطمینان از سلامت و رفاه نوع بشر است؛
  - در پیش گرفتن رویکردی متوازن و بشردوستانه را به عنوان کلیدی برای رسیدن به اهداف مربوط به سلامت و رفاه بشر می‌داند؛
  - دولت‌ها را تشویق می‌کند تا اقدامات عملی و واقع‌بینانه‌ای را برای حافظت از عموم مردم در برابر آسیب‌های حاصل از تعداد رو به رشد مواد روان‌گردان جدید اتخاذ کنند؛ و ...
- هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در این گزارش، بیان می‌دارد که رسالت معاهدات بین‌المللی کنترل مواد مخدر «جنگ با مواد مخدر» نیست (رفیعی، ۱۳۹۱: ۷۳). این تأکید سازمان ملل متحد بر عدم رویارویی نظامی با مسئله مواد مخدر خود دلیل بر تغییر رویکرد سازمان ملل متحد نسبت به نحوه برخورد با این معضل است چراکه به این اعتقاد رسیده که باید از مواد مخدر جرم‌زدایی کرد.

۳-۱۵- وضعیت مواد مخدر در جهان پیش از برگزاری اجلاس ویژه مجمع عمومی سازمان ملل متحد در سال ۲۰۱۶

وضعیت مواد مخدر در جهان در سال ۲۰۱۵ از این قرار بود: مواد روان‌گردان جدید همچنان در ابعاد وسیع در حال گسترش بود. تا اکتبر ۲۰۱۵، کشورهای عضو ۶۰۲ ماده جدید را گزارش داده‌اند. این مقدار نشان‌دهنده افزایش ۵۵ درصدی نسبت به سال گذشته است که ۳۸۸ ماده روان‌گردان جدید گزارش شد.

---

۱. مؤسسات فرعی کمیسیون مواد مخدر عبارتند از: کمیسیون فرعی مواد مخدر غیر مجاز و امور مربوطه در خاور دور و نزدیک و همچنین اجلاس روسای سازمان‌های ملی مبارزه با مواد مخدر در آسیا، آفریقا، اقیانوسیه، آمریکای لاتین، کارائیب و اروپا (پلیس بین‌الملل ناجا، ۱۳۹۴).

چنین سرعتی، چالشی اصلی برای سیستم بین‌المللی کنترل مواد مخدر بود که می‌بایست رویکردهای انعطاف‌پذیرتر و قابل‌اجراتری را برای پرداختن به تهدید مواد روان‌گردان جدید در پیش گرفته شود.

هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر در سال ۲۰۱۵، پروژه سیستم مکاتبه رخدادهای^۱ را آغاز کرد تا دولت‌ها بتوانند رخدادهای مربوط به مواد روان‌گردان جدید (همچون محموله‌های مشکوک، قاچاق، ساخت یا تولید مواد روان‌گردان جدید) را در لحظه مکاتبه کنند.

در افغانستان گزارش‌ها حاکی از نقش اساسی ابتکارهای توسعه جایگزین در جهت مهار کشت خشخاش و فراهم آوردن جایگزین‌های مشروع برای حمایت از کشاورزان و خانواده‌هایشان بود و این طرح توانسته بود به موفقیت‌هایی دست یابد.

بر اساس گزارش هیئت بین‌المللی کنترل مواد مخدر، سیستم بین‌المللی کنترل پیش‌سازها در کنترل تجارت قانونی یک سری از پیش‌سازهای شیمیایی شناخته‌شده، برای پیشگیری آن‌ها از انحراف به سمت کانال‌های غیرقانونی موفق بود. هرچند موادی هنوز هستند که همچنان با استفاده از مواد شیمیایی نوظهوری که هنوز تحت کنترل بین‌المللی قرار نگرفته‌اند، ساخته می‌شوند (www.cnb.gov.sg).

۳-۱۶- تغییر در نگرش سازمان ملل متحد در خصوص جرم‌زدایی از مواد مخدر

اجلاس ویژه ۲۰۱۶ مجمع عمومی که نشست کشورهای عضو سازمان ملل متحد برای بررسی دستاوردها و چالش‌های سیستم بین‌المللی کنترل مواد مخدر بود، در تاریخ ۳۱ فروردین تا ۲ اردیبهشت ۱۳۹۵ (۲۱-۱۹ آوریل ۲۰۱۶) در مقرر سازمان ملل متحد در نیویورک برگزار شد (unic-ir.org: 1395).

حاصل این نشست، یک سند نهایی به نام «تعهد مشترک ما برای ادامه مقابله با مواد مخدر به‌طور مؤثرتر»^۲ بود که در ۱۹ آوریل ۲۰۱۶، مورد تصویب قرار گرفت. این سند حاوی لحنی مثبت در خصوص برنامه‌ها و روش‌های مربوط به جرم‌زدایی و کاهش آسیب است هرچند به‌صراحت از این اصطلاحات نامی نمی‌برد. این سند، همچنین به ظرفیت‌های مواد مخدر تحت کنترل در جهت استفاده‌های پزشکی، اذعان دارد و خواستار افزایش دسترسی معتادان به خدمات بهداشتی است و از دولت‌ها می‌خواهد که در راستای کاستن از تبعیض‌ها و انگ‌هایی که به مصرف‌کنندگان مواد مخدر زده می‌شود تلاش کنند (open society foundations, 2016).

1. International Operations on New Psychoactive Substances Incident Communication System (IONICS)
2. Our joint commitment to effectively addressing and countering the world drug problem

۳-۱۷- حقوق بشر چالش جدی سیستم فعلی مبارزه با مواد مخدر

رویکرد کنونی در قبال مواد مخدر مبتنی بر سه کنوانسیون ۱۹۶۱، ۱۹۷۱ و ۱۹۸۸ سازمان ملل متحد است که یک رویکرد «منع گرایانه» است. به عبارت دیگر سیاست کنونی جهانی در این زمینه مبارزه و مقابله با مواد مخدر از طریق ممنوع سازی مصرف با توسل به مداخلات کیفری و تشدید اقدامات سخت گیرانه به ویژه در حوزه عرضه مواد مخدر است؛ اما کشورهای مختلفی که شامل عمدتاً کشورهای آمریکای شمالی، آمریکای لاتین و برخی از کشورهای آفریقایی می شوند چنین رویکردی را نپذیرفته و آن را ناکارآمد می دانند و پیگیر رویکرد جرم زدایی و قانونی سازی اند و در مقابل کشورهای خاورمیانه، روسیه و چین معتقد به حفظ رویکرد فعلی ولی احتمالاً با انجام برخی اصلاحات و تغییرات در همین رویکردند (پارسینه، ۱۳۹۴). یکی از عمده ترین دلایل تردید در عملکرد فعلی سیستم مبارزه با مواد مخدر، اهمیت یافتن مباحث حقوق بشری و تسری آن به این حوزه است.

رفته رفته حقوق بشر به حوزه های مرتبط با موضوع مبارزه با مواد مخدر تسری یافت. این اندیشه که باید موازین حقوق بشری در مسیر مبارزه با مواد مخدر رعایت شود قوت گرفت و اشخاصی که موافق چنین رویکردی بودند در صدد تلاش برای بیان استدلالات خود برآمدند. در این قسمت به بررسی دیدگاه های آنها خواهیم پرداخت و استدلالاتشان را مورد مطالعه قرار خواهیم داد.

«اصول اخلاقی و اخلاقیات، از آغاز، یک نقش مهم در شکل گیری رژیم بین المللی کنترل مواد مخدر بازی کرده اند. در کنوانسیون ۱۹۶۱ سازمان ملل متحد، کشورها نگرانی های خود را در مورد سلامت و رفاه انسان ها بیان داشتند و وظایف و تکالیفی را در جهت پیشگیری و مقابله با زیان های اعتیاد به مواد مخدر پذیرفتند. اگرچه ممکن است حفاظت از سلامت انسان ها به عنوان هدف اصلی شناخته شده باشد اما قضاوت های ارزشی نسبت به مواد مخدر و افرادی که آنها را تولید، تجارت و مصرف می کنند، به همراه واکنش ها و برخوردهای کیفری، پیامدهای زیادی را به دنبال داشته است. در آینده، هنجارهایی روشن و صریح که مبتنی بر حقوق بنیادین بشر است، برای راهنمایی های مجدد و اخذ سیاست های انسانی تر در قبال مبارزه با مواد مخدر، مورد نیاز هستند» (TNI, 2008: 16).

سیستم کنترل بین المللی مواد مخدر، بر مبنای یک نگرانی برای سلامت و رفاه انسان ها (مقدمه کنوانسیون واحد مواد مخدر ۱۹۶۱) و تهدید ناشی از مصرف و تجارت مواد مخدر شکل گرفته است با توجه به انگیزه های مثبتی که در نخست برای محافظت از جامعه و تمامی افراد جامعه در برابر آسیب های ناشی از برخی از مواد

روان‌گردان وجود داشت اما در بسیاری از کشورهای جهان، سیاست‌های کنترلی مواد مخدر، با به‌کارگیری رژیم‌های سرکوب‌گر اعمال شدند که تأثیرات بسیار مخربی را بر سلامت جامعه در پی داشته و در بسیاری از موارد درمان، بدتر از بیماری قلمداد می‌شده است. تنها چند کشور موضع عمل‌گرایانه‌تر را اتخاذ کرده و شیوه‌های جایگزینی برای مقابله با سوءمصرف مواد مخدر و تلاش برای کاهش آسیب‌های ناشی از آن را برای تک‌تک افراد جامعه و جامعه به‌عنوان یک کل انتخاب کرده‌اند (Barrett, 2010: 140). پس این طرز فکر معتقد است که حتی اگر نگرش اولیه در خصوص اخلاقی بودن مبارزه با مواد مخدر در آغاز صحیح بوده درنهایت نقض آن ثابت شده است.

عده‌ای دیگر مبنای استدلال‌ات خود را بر پایه مسائل اخلاقی و نحوه برخورد دوگانه جامعه بشری با مسئله مواد مخدر قرار می‌دهند و بیان می‌کنند که گفتمان‌های اخلاقی در اسناد و معاهدات بین‌المللی مواد مخدر، هم به‌طور ضمنی و هم به‌طور صریح وجود دارند. بر اساس اخلاق و عرفی که در جامعه وجود دارد، برخی از گیاهان روان‌گردان و برخی از مشتقات آن‌ها تقبیح می‌شوند درحالی‌که بقیه این‌گونه نیستند. این نوع نگرش نسبت به مواد مخدر، در انتخاب افراد در مصرف یا کشت مواد مخدر و نیز درک آن‌ها از تهدیداتی که مواد مخدر می‌تواند برای جامعه داشته باشد اثرگذار است و باعث این نوع برداشت خواهد شد که: اگر تصور ما از مواد مخدر به‌عنوان ماده‌ای باشد که قادر است مردم را «از راه به در کند»، پس ما آن را به‌عنوان یک نقطه‌ضعف اخلاقی خواهیم شناخت و با آن برخورد خواهیم کرد. از این‌رو، تولید و مصرف مواد مخدر طبق تعریف در نظر گرفته شده، به‌عنوان یک جنایت و یا تعدی از اخلاق و عرف حاکم بر جامعه قلمداد خواهد شد و مسلم است که چنین نگرشی، همچنان حکایت از یک نوع قضاوت اخلاقی دارد. تصمیماتی که در جهت عدم دسترسی به نوع ماده مخدر انتخابی مصرف‌کنندگان، سرنگ‌های بهداشتی یا خدمات درمانی مناسب اتخاذ می‌شوند اغلب مبتنی بر قضاوت‌های اخلاقی نسبت به «رفتارهای آن‌ها» هستند، به‌جای تمرکز بر نیازهای بهداشتی آن‌ها (TNI, 2008: 16). این نوع نگرش در تلاش برای بیان این موضوع است که چرا ماده مخدری همچون مشروبات الکلی در جوامع، مجاز و قانونی تلقی می‌شود در صورتی‌که دیگر مواد مخدر در همان جوامع، غیرقانونی اعلام می‌شوند در حالی که معیار درستی برای قانونی بودن و قانونی نبودن این مواد مخدر ارائه نمی‌دهند و اصولاً چنین معیاری وجود ندارد. در ادامه بیان می‌کنند هنگامی ما عملی را در جامعه تقبیح می‌کنیم این باعث می‌شود تمامی افرادی که به‌نوعی در ارتباط با این موضوع قرار می‌گیرند (چه در فرایند تولید مواد مخدر و چه در فرایند مصرف آن) مجرم شناخته و نوع نگرش ما نسبت به رفتار آن‌ها، باعث آن شود که به نیازهای بهداشتی آن افراد دیگر توجه پیشین را نداشته باشیم و این درنهایت آسیب بزرگی به جامعه وارد خواهد آورد.

از دیگر استدلال‌های مبتنی بر رعایت حقوق بشر در این زمینه این است که افراد خود حق دارند که تصمیم گیرند آیا مواد مخدر مصرف کنند یا خیر. آن‌ها خود مسئول سلامتی خود هستند. طرفداران چنین نگرشی بر این اعتقاد هستند که مواد روان‌گردان ذاتاً خوب و یا ذاتاً بد نیستند و ورود اخلاقیات به مباحث مربوط به مبارزه با مواد مخدر را بی‌معنا می‌دانند. آن‌ها بیان می‌دارند: «به خاطر برخی پیچیدگی‌هایی که در مباحث مربوط به سیاست‌گذاری مواد مخدر وجود دارد، باید این را در نظر داشت که این مباحث و این ممنوعیت‌ها ارتباطی با اخلاقی و غیر اخلاقی بودن مواد مخدر ندارد. هر شخصی باید دسترسی قانونی به تمامی انواع مواد مخدر به انتخاب خود داشته باشد و مسئول سلامت خود باشد» (Ibid: 16-17).

رویکردهای مبتنی بر حقوق بشر و رعایت آن، به تنهایی قانونی نیست اما کاربرد این قوانین، بر مبنای اعتبار سازی و هنجاری سازی آن‌ها است. به این خاطر است که برخی معتقدند که قوانین حقوق بشری باید در همه زمان‌ها، در کنار کنوانسیون‌های مواد مخدری، همواره اعمال شوند.

درواقع، اهمیت قوانین حقوق بشری به عنوان وزنه‌ای متعادل‌کننده، شناخته می‌شود بدین معنا که ضمن رعایت مفاد کنوانسیون‌های بین‌المللی در ارتباط با مبارزه با مواد مخدر، باعث می‌شود تعادلی بین رعایت قانون و رعایت اصول حقوق بشری برقرار شود و در مسیر رسیدن به هدف حقوق افراد نادیده انگاشته نشود و به بیانی ساده تر هدف، وسیله را توجیه نکند. به این خاطر است که گروهی معتقدند:

«استفاده از قوانین حقوق بشری و حقوق‌شناسی برای تفسیر و اجرای کنوانسیون‌های مواد مخدری حیاتی است. در حال حاضر سیاست‌های مربوط به کاهش آسیب، به‌طور فزاینده‌ای مورد توجه قرار گرفته که این خود، بیانگر توجه حقوق بین‌الملل به این مسئله است که حاکی از آن است دیگر به کنوانسیون‌های مواد مخدری این اجازه را نمی‌دهد که به‌صورت آزادانه و بدون در نظر گرفتن چنین مسائلی، اقدامات و رویکردهایی را در پیش گیرند. هر دولت، وظیفه دارد که برنامه‌ها و خدمات کاهش آسیب را برای مصرف‌کنندگان مواد مخدر به عنوان یک اولویت در نظر گیرد و اقدام به پیاده‌سازی و عملیاتی کردن آن‌ها کند. پس بنابراین نیاز به بررسی بیشتر کنوانسیون‌های مواد مخدری از منظر حقوق بشر است» (Barrett, 2010: 142).

واضح است که بسیاری از قوانین و سیاست‌های کنترل مواد مخدر به موجب این حقوق، تحت نظارت و کنترل درآمده و محدود شده‌اند.

۳-۱۸- امنیت انسانی و توسعه انسانی شاخص عمل در مسیر مبارزه با مواد مخدر

در سال‌های اخیر، قوانین، اصول و هنجارهای حقوق بشری، تأثیرات بسیار مهمی در مباحث سیاسی بین‌المللی مربوط به حوزه‌های امنیت و توسعه داشته‌اند. کوفی عنان دبیر کل وقت سازمان ملل متحد در سال ۲۰۰۵ بر وابستگی متقابل سه رکن امنیت، توسعه و حقوق بشر تأکید کرد. وی در گزارش خود در مورد ایجاد اصلاحات و تغییراتی در سازمان ملل متحد اشاره کرد که ما از توسعه برخوردار نخواهیم شد مگر با امنیت و از امنیت برخوردار نخواهیم شد مگر با توسعه و از هیچ‌یک از این دو برخوردار نخواهیم شد مگر با احترام به قوانین حقوق بشری و بدون این سه، هیچ موفقیت و پیشرفتی حاصل نخواهد شد (Annan, 2005)؛ و تأکید بیشتر وی حمایت از حقوق بشر نسبت به امنیت و توسعه بود.

از طرفی دیگر برخی معتقد به محور قراردادن «امنیت انسانی» و «توسعه انسانی» در حوزه مبارزه با مواد مخدر هستند و بیان می‌دارند:

«سال‌های متمادی، امنیت به عنوان عدم وجود درگیری‌های مسلحانه یا تهدید یا جنگ شناخته شده و توسعه نیز فقط به عنوان ایجاد شرایط مناسب اقتصادی برای صنعتی شدن تلقی می‌گردید؛ و به حقوق بشر به عنوان قانونی که اتصال «ناچیز» بین این دو (امنیت و توسعه) برقرار می‌کرد اهمیت می‌دادند. این نظرها البته همچنان پابرجا هستند اما به تازگی پس از توسعه هنجارها، اصول و معاهدات حقوق بشری، تلاش‌های مختلفی در جهت قراردادن انسان در کانون سیاست‌هایی که قبلاً صرفاً تحت عنوان اقتصادی یا نظامی شناخته می‌شد صورت گرفته است و مفاهیم «امنیت انسانی» و «توسعه انسانی» مورد بحث قرار گرفته‌اند. توسعه انسانی به طور گسترده متمرکز بر ایجاد محیطی است که در آن، افراد قادرند استعدادهای خود را شکوفا کرده و زندگی خلاقانه‌ای با توجه به نیازها و منافعشان داشته باشند و در نتیجه این مفهوم بسیار بیشتر از رشد اقتصادی است. امنیت انسانی است که در راستای ریشه‌کن کردن خشونت جهانی و ایجاد شرایطی همچون سلامت و امنیت اقتصادی عمل می‌کند. پس فرد و جامعه در هسته هر دو مفهوم قرار دارند. در روشی مشابه، حقوق بشر از نظام مقابله بین‌المللی مواد مخدر می‌خواهد که به سمت راه‌حل‌های مناسب فرهنگی و منطقه‌ای که فرد و جامعه در مرکز آن قرار دارند حرکت کند. این ممکن است به این معنا باشد که با توجه به قانون، فرهنگ، مذهب و شرایط توسعه‌ای و امنیتی خاص هر منطقه و همچنین متناسب با رویکردهای جهانی، منجر به کاهش عرضه و تقاضا شود» (Barrett, 2010: 143).

استدلال دیگر در دفاع از حقوق بشری شدن موضوع مبارزه با مواد مخدر این است که حقوق بشر مسئله‌ای جهانی بوده و مختص به کشور خاصی نیست. آن‌ها عنوان می‌کنند که برخی از کشورها ممکن است چنین دیدگاهی داشته باشند که دفاع دولیشان از اهداف سازمان ملل متحد و حرکت به سمت آن‌ها، ساده‌لوحانه است، اهدافی که درواقع دستور کار سیاسی دولت‌های دیگر است، دولت‌هایی که محرک اصلی تلاش‌های اخیر در نحوه برخورد کشورها با مسئله مواد مخدر بوده‌اند و خواستار تغییر رویکردها از مقابله با عرضه به سمت مقابله با تقاضا با تأکید هرچه بیشتر بر اصول حقوق بشر هستند. در صورتی که به اعتقاد این گروه، این چنین نیست و این گفتمان متوقف نمی‌شود؛ درواقع این گفتمان‌ها، خارج از سیستم سازمان ملل متحد و سیستم بین‌المللی کنترل مواد مخدر که جزئی از آن است مطرح نمی‌شود و درواقع جزئی از آن هستند و نمی‌توان آن را به دولت یا دولت‌های خاصی نسبت داد. کشورها در نهایت باید تسلیم چنین رویکردی شوند چراکه حقوق بشر موضوعی پویاست و گفتمانی نیست که انتظار آن رود که در آینده به دست فراموشی سپرده شود (Ibid, 2010: 144). در حالی که سیاست‌های موجود کنترل مواد مخدر در جهان به شدت تأکید بر جرم انگاری استفاده، در اختیار داشتن، تولید و توزیع مواد مخدر دارند که در تضاد با استانداردهای جهانی حقوق بشری هستند و به نقض جدی حقوق بشر کمک می‌کنند (Adams, 2015).

بان کی مون دبیر کل سازمان ملل متحد نیز از این رویکرد دفاع کرده و در نامه‌ای سرگشاده در سال ۲۰۱۶، بیان می‌کند که جنگ با مواد مخدر شکست خورده است و خواستار یک تغییر در رویکرد سیاست جهانی نسبت به مواد مخدر است و خواستار تغییر رویکرد کشورها از تأکید بر جرم انگاری و مجازات، به سمت سلامت و حقوق بشر است (Associated Press, 2016).

۳-۲۰- انتقادهای حقوق بشری به نظام فعلی مبارزه با مواد مخدر

حال به این موضوع پرداخته خواهد شد که چه مؤلفه‌هایی در بحث مبارزه با مواد مخدر وجود دارند که به اعتقاد برخی منجر به نقض شدید حقوق بشر می‌شوند. از دلایلی که برای اثبات این ادعا مطرح می‌شود شامل این موارد است: مبارزه با مواد مخدر باعث سلب آزادی‌های مدنی، تضعیف معیارهای محاکمه عادلانه، نقض حقوق اقتصادی و اجتماعی، بدنام سازی و برچسب زدن به افراد و گروه‌ها در جامعه و تحمیل مجازات غیر انسانی در جامعه خواهد شد. آن‌ها معتقدند که بسیاری از نقض‌هایی که صورت می‌گیرد شامل مواردی از این قبیل هستند: به‌عنوان مثال ضرب و شتم مصرف‌کننده‌های مواد مخدر توسط پلیس برای کسب اطلاعات، اعدام

فردی که مواد مخدر حمل کرده است (به صرف حمل مواد مخدر)، کشته شدن افراد خانواده‌ای در ایست و بازرسی‌های نیروهای نظامی و انتظامی، زندانی شدن و یا مطرود شدن افرادی که در برنامه‌های کاهش آسیب حامل ویروس اچ آی وی تشخیص داده می‌شوند، آواره شدن خانواده‌هایی که محصولات آن‌ها در اقداماتی که در جهت پاک‌سازی مناطق زیر کشت مواد مخدر صورت می‌گیرد از بین می‌رود، عدم دسترسی بیماران به مسکن‌ها (هنگامی که دسترسی تمام افراد جامعه به ماده مخدر ممنوع اعلام می‌شود بدون در نظر گرفتن شرایط بیماران). این موارد به اعتقاد این گروه، نتیجه مستقیم سیستم فعلی مبارزه با مواد مخدر است و باعث نقض گسترده حقوق بشر می‌شوند. همچنین تأکید می‌کنند همه این اقدامات برای آن صورت می‌گیرد که اعتیاد به مواد مخدر در سه کنوانسیون مربوط به مواد مخدر (کنوانسیون‌های ۱۹۶۱، ۱۹۷۱ و ۱۹۸۸)، به‌عنوان یک «شر» شناخته‌شده که «مبارزه با آن» یک وظیفه اخلاقی تلقی شده و اگر با آن مبارزه نشود جامعه به ورطه سقوط کشیده می‌شود. پیشنهادی که آن‌ها برای برون‌رفت از چنین وضعیتی ارائه می‌دهند جرم‌زدایی از مواد مخدر است^۱ (www.countthecosts.org).

در خصوص جرم‌زدایی لازم است این نکته نیز بیان شود که جرم‌زدایی از در اختیار داشتن مقادیر کم برگ شاهدانه یکی از راه‌های رعایت ظاهر متون بین‌المللی است، متونی که قانونی کردن را منع می‌کنند؛ ضمن آنکه پابندی آن دولت به تعهدات بین‌المللی که به آن باید متعهد باشد خدشه‌دار نمی‌شود. مخلوط ناهمگونی از دغدغه‌های عملی (کاهش منابع تخصیص داده شده به تعقیب مصرف‌کنندگان) و دغدغه‌های فلسفی (مصرف مواد سُبُک در حوزه اعمال و رفتار شخصی قرار می‌گیرند که انسان‌ها آزاد هستند در صورت تمایل انجام دهند) راهنمای کشورهای پر شمار اروپایی و آمریکای لاتینی شده است که این راه میانه را برگزینند (لوموند دیپلماتیک، ۲۰۱۴).

گفتمان حقوق بشری، سیستم کنونی کنترل مواد مخدر را به چالش می‌کشد؛ سیستمی که رویکردها و روش‌های فعلی خود را با استناد به اثرات عینی و ملموس مواد مخدر بر افراد و جوامع پیش می‌برد. این گفتمان به‌جای اندازه‌گیری میزان موفقیت‌ها بر اساس شاخص‌هایی همچون میزان کشف و ضبط مواد مخدر، پاک‌سازی هکتارها زمین از مواد مخدر، دستگیری و پیگرد قانونی افرادی که مواد مخدر در اختیار داشته و یا آن را مصرف می‌کنند به‌طوری که همگی این شاخص‌ها دلالت بر شدت عمل و برخوردهای شدید دارند و محور

---

۱. جرم‌زدایی، عبارت است از عقب‌نشینی حقوق کیفری از رهگذر زائل کردن کامل وصف مجرمانه از جرم یا بیرون بردن رفتار از قلمرو قانون جزا و باقی گذاشتن آن در گستره اقتدار عمومی که مستلزم اعمال کنترل‌های غیر کیفری است (محمودی جانکی، ۱۳۸۷: ۳۲۱).

اصلی همه آن‌ها نیز مقابله با عرضه است، اما حقوق بشر در پی دریافت و فهمی از حقیقت موضوع است و چنین چالشی برای سیستم فعلی کنترل مواد مخدر، چالشی بزرگ محسوب می‌شود.

۳-۲۱- تبیین چرایی ناموفق بودن رویکرد مقابله‌ای

سیستم کنونی کنترل مواد مخدر، چندین پیامد ناخواسته در پی داشته است. این پیامدهای ناخواسته عبارت‌اند از:

۱. ایجاد بازار سیاه مجرمانه: سود حاصل از این تجارت که افزایش صد برابری در قیمت از تولید تا مصرف دارد، باعث می‌شود که بسیاری وارد این چرخه تجارت شوند؛
  ۲. تغییر در اختصاص منابع: با توجه به اینکه می‌بایست برای مبارزه با مواد مخدر منابع مالی صرف شود و منابع نیز محدود است، این امر باعث می‌شود منابعی را که می‌توان برای سلامت و بهداشت عمومی که هدف اصلی کنترل مواد مخدر است در نظر گرفت، صرف مبارزه با مواد مخدر شود؛
  ۳. جابجایی جغرافیایی: به این وضعیت، اثر بالونی نیز گویند زیرا فشار (کنترل شدیدتر) در یک منطقه باعث ایجاد تورم (افزایش تولید) در منطقه‌ای دیگر می‌شود اگرچه ممکن است نهایتاً منجر به کاهش در سطح جهانی شود؛
  ۴. مصرف مواد جایگزین: هنگامی که مخدري تحت کنترل درمی‌آید این احتمال وجود دارد که افراد به سمت مواد دیگری سوق پیدا کنند که یا ارزان‌تر هستند و یا در دسترس‌تر از مواد پیشین؛
  ۵. به حاشیه رانده شدن معتادان: نحوه برخورد با افراد معتاد به مواد مخدر در اغلب موارد باعث می‌شود که این افراد از درمان‌های مناسب برخوردار نشوند و این افراد به‌نوعی از جامعه طرد شوند؛
- این مشکلات، از چالش‌های جدی سیستم کنترلی بین‌المللی مواد مخدر هستند که به‌منظور رسیدگی به آن‌ها، نظام همکاری‌های چندجانبه، نیاز به تقویت بیشتری دارد. برای مقابله با این چالش‌ها باید حداقل چهار هدف را دنبال کرد:
- اصول اساسی باید مورد تأیید مجدد قرار گیرند (چندجانبه گرایی و حفاظت از بهداشت عمومی)؛
  - بهداشت عمومی که اولین اصل و هدف کنترل مواد مخدر است در حال فراموشی است که باید در کانون سیاست‌گذاری‌ها قرار گیرد؛

- عملکرد سیستم کنترل مواد مخدر به وسیله اجرای هم‌زمان قانون، پیشگیری، درمان و کاهش آسیب باید بهبود یابد؛ و درنهایت

- در جهت کاهش عواقب ناخواسته‌ای که در طول اجرای این قوانین به وجود می‌آیند تلاش کرد.
- بهبود عملکرد سیستم، نیاز به چندین اقدام هم‌زمان دارد. این اقدامات شامل: نخست اعمال قانون، دوم پیشگیری (از سوءمصرف مواد مخدر)، سوم درمان و بازپروری و چهارم کاهش عواقب منفی ناشی از مواد مخدر چه برای فرد و چه برای جامعه است.

اگر «کاهش آسیب» به‌طور انحصاری یعنی بدون مؤلفه‌های دیگر انجام شود به‌نوعی به استهزا گرفتن سیستم کنترل مواد مخدر خواهد بود و باعث می‌شود پیام‌های اشتباهی را مخابره کند و سوءمصرف مواد مخدر را تداوم بخشد (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 89-95).

سودهای کلانی که دهه‌ها سال مبارزه با مواد مخدر، به جیب قاچاقچیان مواد مخدر سرازیر کرده از دیگر نتایج نامطلوب رویکرد مقابله‌ای است. برخی بر این عقیده‌اند که قوانین وضع شده در حوزه مواد مخدر، تأثیراتی کاملاً متضاد با اهداف اولیه خود داشته‌اند و این قوانین باعث ایجاد ساختاری سودآور از نظر اقتصادی شده‌اند که بسیار وسوسه‌کننده‌اند. آن‌ها بر این عقیده هستند که ایجاد ممنوعیت برای خرید و فروش مواد مخدر درنهایت باعث ظهور بازاری خواهد شد که سود ناشی از قاچاق مواد مخدر برای بسیاری، درآمدهای کلانی را به ارمغان می‌آورد و این درآمدها چرخه‌ای از فساد را موجب خواهد شد (TNI, 2008: 16).

۳-۲۲- نتیجه‌گیری

با گذشت زمان مشخص شد که این سیستم، پیامدهای ناگوار و ناخواسته‌ای نیز به همراه داشته است. اولین و مهم‌ترین این پیامدها، ایجاد یک بازار سیاه خشن و سودآور است. در مرحله دوم، تمرکز بر اجرا و تعقیب قانون ممکن است ما را از پرداختن به مباحث مربوط به حوزه سلامت غافل کرده و باعث شود که منابع و نیروها را از حوزه سلامت که مسئله و دغدغه اصلی است دور کند. ثالثاً، تلاش‌های اجرایی در یک منطقه جغرافیایی، باعث انتقال و تغییر جهت دادن مشکلات به دیگر مناطق می‌شود. رابعاً، فشار بر بازار برای یک ماده خاص، در مواردی سهواً استفاده از یک ماده مخدر جایگزین را ترویج کرده است و درنهایت، استفاده از سیستم عدالت کیفری در مقابل مصرف‌کنندگان مواد مخدر که اغلب شامل گروه‌های حاشیه‌ای، ضعیف و آسیب‌پذیر جامعه هستند در بسیاری از موارد باعث به حاشیه رانده شدن بیشتر آن‌ها و کاهش خدمات بهداشتی به افرادی که بیشتر

نیاز دارند می‌شود. این پیامدهای ناخواسته نشان‌دهنده چالش‌های جدی است که سیستم کنترل بین‌المللی مواد مخدر با آن روبرو است اما نباید دستاوردهای مهم آن، تحت‌الشعاع این پیامدهای ناخواسته قرار گیرند. تحت سیستم کنترل فعلی، بسیار بعید به نظر می‌رسد که جهان بار دیگر با چنان مشکلی مواجه شود که کشور چین در صد سال پیش با آن مواجه بود (Ibid, 2010: 9).

مجموعه اقداماتی که سازمان ملل متحد در طول این هفت دهه از آغاز تأسیس تا سال ۲۰۱۶ در جهت مقابله با مواد مخدر انجام داده است موفقیت‌آمیز بوده و تمامی داده‌های موجود حاکی از آن است که تولید و مصرف مواد مخدر در مقایسه با پیش از تشکیل سازمان ملل متحد، بسیار کاهش یافته است (به‌جز حشیش که استفاده از آن شایع‌تر از گذشته شده است) (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 81).

مقابله با تطهیر درآمدهای نامشروع حاصل از مواد مخدر و تأسیس گروه ویژه اقدام مالی و کنفرانس پالرمو و مبارزه با جرائم سازمان‌یافته فراملی از دیگر اقدامات مهم سازمان ملل متحد در جهت مقابله با مواد مخدر بود. در دهه ۹۰، این سازمان با بررسی اقدامات و نتایج حاصل از آن‌ها به این نتیجه می‌رسد که می‌بایست هم‌زمان هم رویکرد مقابله با عرضه را دنبال کرد و هم رویکرد مقابله با تقاضا. ظهور رویکردهای مبتنی بر کاهش مجازات تنبیهی و اتخاذ رویکردهای واقع‌بینانه‌تر نسبت به مواد مخدر، آغاز تغییر در رژیم جهانی کنترل مواد مخدر کنونی را نشان می‌دهد (Jelsma, 2011: 1). رژیمی که در گذشته روش سخت‌گیرانه‌ای را در پیش می‌گرفت اما این روش با مباحث حقوق بشری در حال تعدیل شدن است. جامعه جهانی در دهه‌های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ میلادی، جنگ با مواد مخدر را آغاز کرد و در دهه ۹۰، مدارا با مواد مخدر و از سال ۲۰۱۰ به این سو، موضوع قانونی سازی را مطرح می‌کند. در سال‌های اخیر، مباحث جرم‌زدایی از مواد مخدر، به دلیل اتخاذ رویکردهای حقوق بشری توسط سازمان ملل متحد صورت گرفته است.

از انتقادآمیزترین روش و برخورد سخت‌گیرانه که توسط سازمان ملل متحد مورد انتقاد قرار گرفت مجازات اعدام بود. حفاظت از حقوق بشر که پیش‌تر در اعلامیه حقوق بشر که در حدود هفتاد سال پیش تصویب شده بود، مورد شناسایی قرار گرفته است. در ماده ۲۵ این اعلامیه جهانی، سلامت به‌عنوان یک حق اساسی ذکر شده است. پس به این دلیل، روند مبارزه با مواد مخدر و اجرای کنوانسیون‌های مواد مخدر، باید با توجه به سلامت و حقوق بشر، روند خود را ادامه دهد. سازمان ملل متحد روز به روز انتقادهای گسترده‌تری را به سیستم فعلی مبارزه با مواد وارد می‌کند که بیشتر آن‌ها از منظر حقوق بشری این سیستم را مورد سرزنش قرار می‌دهند. موضوع حقوق بشر که امروزه تبدیل به یک جنبش بین‌المللی رو به رشد شده است، در اجرای مقررات و اقدامات مربوط به کنترل مواد مخدر، در حال برجسته شدن است. استفاده از مجازات اعدام برای

جرائم مربوط به مواد مخدر در جامعه جهانی به شدت زیر سؤال رفته و باعث تقابل‌هایی شده است (Pietschmann, Tullis, & Leggett, 2010: 95).

رویکرد مقابله با عرضه علی‌رغم آنکه موفقیت‌هایی در پی داشته، پیامدهای ناخوشایندی نیز به همراه داشته است. تاریخ نشان می‌دهد که برخورد با پدیده بزهکاری با سلاح کیفر، موفقیت‌آمیز نبوده است. اصولاً مبارزه با معلول بدون توجه به علت، در نهایت اقدام مفید و نتیجه بخشی نخواهد بود. اقدامات پیشگیرانه برای جلوگیری از ارتکاب جرم، بهترین راهکاری است که می‌تواند جامعه، اعم از جامعه داخلی یا بین‌المللی را در مقابل پدیده مجرمانه مصون نگه دارد. ولی این راهکار، هیچ وقت با موفقیت صد درصد همراه نخواهد بود (قهرمانی افشار و عزیزاده قلیلو، ۱۳۹۴: ۱۴۰).

با بررسی وضعیت مواد مخدر در جهان و اقداماتی که توسط سازمان ملل متحد در این راستا در طول زمان صورت گرفته است نمی‌توان به این نتیجه رسید که اتخاذ رویکرد مقابله با تقاضا به تنهایی قادر است تمامی مشکلات ناشی از مواد مخدر در جهان را برطرف سازد. این پیام باید به روشنی به مصرف‌کنندگان مواد مخدر داده شود که: برای عبور از این وضعیت ناگوار، به آن‌ها فرصت داده می‌شود و هرگز این اجازه داده نخواهد شد که خودشان و اطرافیان‌شان، تباہ شوند (International Task Force on Strategic Drug Policy, 2006: 14).

همین‌طور کاهش تقاضا زمانی موفق خواهد بود که این سه رکن در کنار یکدیگر دیده و اجرا شوند: (۱) پیشگیری از مواد مخدر و آموزش (۲) درمان مواد مخدر و (۳) مبارزه با مواد مخدر و ممنوعیت آن. برای اتخاذ هر طرح و سیاست مواد مخدری، می‌بایست در گام نخست، اثرات آن را بر کاهش تقاضا و پیشگیری از آن، در نظر گرفته شود (Ibid: 11).

رویکرد مقابله با تقاضا می‌بایست به همراه رویکرد مقابله با عرضه در پیش گرفته شود. زمانی شاهد کاهش این مصائب و مشکلات در کشورهای مختلف جهان خواهیم بود که این دو رویکرد در کنار یکدیگر و هم‌زمان باهم اجرا شوند چرا که مکمل یکدیگرند و اجرای هم‌زمان این دو رویکرد باعث خواهد شد نقاط ضعف یکی به وسیله نقاط قوتی که در رویکرد دیگر وجود دارد پوشانده شود و در نهایت نتیجه مطلوب حاصل شود.

فهرست منابع فصل سوم

فارسی

وب سایت ها

۵. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، کنوانسیون‌ها و پروتکل‌های بین‌المللی در زمینه مبارزه با پول‌شویی و تأمین مالی تروریسم. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۹، از <http://www.cbi.ir/simplelist/9308.aspx>
۶. پارسینه (۱۳۹۴، ۱۷ بهمن). همایش سیاست‌های جایگزین درباره مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۵، از <http://www.parsine.com/fa/news/273243>
۷. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵، ۲۳ بهمن). وزیر کشور: گردش مالی قاچاق مواد مخدر یک هزار و ۵۰۰ میلیارد دلار است. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۷، از <http://www.irna.ir/fa/News/82426615>
۸. صابری، بهزاد (۱۳۹۳، ۱۴ مهر). ایران و نظام جهانی مقابله با جرائم سازمان‌یافته فراملی. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۴، از <http://www.irna.ir/fa/News/81338468>
۹. صبح قزوین (۱۳۹۵، ۲۰ شهریور). کنوانسیون پالرمو چیست و چه تهدیداتی را برای ایران به وجود می‌آورد. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱/۴، از <http://sobheqazvin.ir/news/215267-newscontent>
۱۰. مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد (۱۳۹۵، ۲۳ آذر). بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۰/۱، از <http://www.unic-ir.org>
۱۱. مؤسسه دانشنامه پلیس (۱۳۹۴، ۱۷ خرداد). حمل و تحویل تحت نظارت. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۸، از <http://police.ir/?fkeyid=&siteid=29&pageid=4546&newsview=10195>

کتاب و مقالات

۱. بقایی هامانه، اسماعیل (۱۳۸۵). مقابله با فساد در حقوق بین‌الملل (با تأکید بر کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد). پایان‌نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۲. بیابانی، غلام‌حسین؛ مظفری، افسانه (۱۳۹۲). جرائم سازمان‌یافته ملی و فراملی. مجله کارگاه، دوره ۲، شماره ۲۴، صفحات ۳۱-۴۶.

۳. ذبحی، حسین (۱۳۹۴). شرح و بررسی قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاقات بعدی آن با تکیه بر آرا و نظریه‌های مشورتی. جلد سوم، انتشارات مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
۴. رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۴). آشنایی با یکی از سازوکارهای نوین مبارزه با مواد مخدر: حمل و تحویل بر نظارت. فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی: دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، شماره سی و چهارم و سی پنجم، صفحات ۲۶-۳.
۵. زکریایی، محمدعلی (۱۳۹۲). مقایسه تطبیقی سیاست‌ها و راهبردهای مبارزه با مواد مخدر (دو دهه اخیر). تهران: کمیته مستقل مبارزه با مواد مخدر مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۶. سلیمی، صادق (۱۳۸۲). جنایت سازمان یافته فراملی در کنوانسیون پالرمو و آثار آن. مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۹، صفحات ۱۶۹-۲۱۲.
۷. شمس ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۳). جرائم سازمان یافته. مجله فقه و حقوق، دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۱۰۹-۱۳۰.
۸. عباسی، اصغر (۱۳۸۶). معرفی گروه ضربت اقدام مالی علیه پول شویی. پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی، سال دوم، شماره پنجم، صفحات ۱۴۷-۱۶۹.
۹. کوشا، جعفر؛ شایگان، فرهاد (۱۳۹۰). نگرشی بر قاچاق مواد مخدر و قاچاق مهاجرین در معاهدات بین‌المللی. مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۵۵، صفحات ۱۶۵-۲۱۱.
۱۰. مشاطیان، بهناز (۱۳۸۹). نظام ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران. تهران: انتشارات سازمان ملل متحد در ایران.
۱۱. مقدم، علی اصغر (۱۳۹۱). ارزیابی سیاست‌های مختلف کنترل قاچاق مواد مخدر با استفاده از سیستم‌های پویا (SD) و به کارگیری متدلوژی سیستم‌های نرم (SSM). پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی.

انگلیسی

1. Adams, M. (2015, may 8). **The United Nations has urged the international drug rules**. Retrieved January 24, 2017, from <http://hightimes.com/news/united-nations-asked-to-change-international-drug-laws>
2. Allister, M, & William, B (2000). **Drug Diplomacy in the Twentieth Century**, An International History. New York.
3. Associated Press (US). (2016, April 14). **Open letter to UN chief calls for global drug policy shift**. Retrieved January 2, 2016, from

<http://www.undrugcontrol.info/en/newsroom/latest-news/item/6860-open-letter-to-un-chief-calls-for-global-drug-policy-shift>

4. Annan, K. (2005). **In larger freedom: Towards development, security and human rights for all**, UN Doc No A/59/2005. March 21.
5. Barrett, D. (2010). **Security, development and human rights: Normative, legal and policy challenges for the international drug control system**. International Journal of Drug Policy, 140-144.
6. Count The Costs. **The War on Drugs: Undermining Human Rights**. Retrieved April 10, 2017, from http://www.countthecosts.org/sites/default/files/Human_rights_briefing.pdf
7. Contributors, M. Ronald, A. & Boyer, B. (2005). **A Glossary of Terms for UN Delegates**. Switzerland: Published by the United Nations Institute for Training and Research (UNITAR).
8. Declaration of the International Conference on Drug Abuse and Illicit Trafficking and Comprehensive Multidisciplinary Outline of Future Activities in Drug Abuse Control. Retrieved February 1, 2017, from <http://www.nzdl.org/gsdldmod?e=d-00000-00---off-0cdl-00-0---0-10-0---0---0direct-10---4-----0-0l--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0-0-11-1-OutfZz-8-00-0-0-11-10-OutfZz-8-00&cl=CL1.12&d=HASH6756f63121ab31e2e8bfbfc.5&gt=2>
9. Economic and Social. (1998, January 14). **International cooperation on eradication of illicit drug crops and promotion of alternative development programmers and projects**. Retrieved March 3, 2016, from: https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/CND_Sessions/Other_Documents/1998_2nd-Special-Session-CND-UNGASS/E-CN7-1998-PC-7.pdf
10. International Narcotics Control Board. **The International Narcotics Control Board**, Retrieved February 5, 2017, from <https://www.incb.org/incb/en/about.html>
11. Jelsma, M. (2011, February). **Lessons learned and strategic challenges for the future**. In T. I. (TNI), Series on Legislative Reform of Drug Policies (pp. 1-16). Amsterdam: Transnational Institute (TNI).
12. National Institute on Drug Abuse. (2007). **Monitoring the Future – national survey results on drug use, 1975-2006**. Bethesda: National Institutes of Health Publication.
13. open society foundations. (2016, June). **What Is UNGASS 2016?** Retrieved February 3, 2017, from: <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/what-ungass-2016>

14. Piqueres, S. L. (2016, JUNE 27). **International Day against Drug Abuse and Illicit Trafficking**. Retrieved February 3, 2017, from:
<https://epthinktank.eu/2016/06/27/international-day-against-drug-abuse-and-illicit-trafficking>

15. Pietschmann, T. Tullis, M. & Leggett, T. (2010). **A Century of International Drug Control**. Vienna: United Nations Publications.

16. The International Harm Reduction Association (2007). **The Death Penalty for Drug Offences Violation of International Human Rights Law**, London.

17. **The United Nations Fund for Drug Abuse Control**. Retrieved February 8, 2017, from:
https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1971-01-01_2_page002.html

18. TNI (2008). **10 Years TNI Drugs & Democracy Program 1998-2008**. Amsterdam: Studio Zest Publications.

19. Treaties Office (2007, August 9). **Summary of Treaty**. Retrieved February 10, 2017, from
<http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?redirect=true&treatyId=526>

20. United Nations. (1998). **Commentary on the United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic substances 1988**. New York: United Nations Office on Drug and Crime Publications.

21. United Nations. (1992). **The United Nations and Drug Abuse Control**. New York: United Nations Office on Drug and Crime Publications.

22. United Nations. (1999). **Action Plan against Illicit Manufacture, Trafficking and Abuse of Amphetamine-type Stimulants and their Precursors**. Vienna: United Nations Office on Drug and Crime Publications.

23. United Nations. (1999). **Political Declaration, Guiding Principles of Drug Demand Reduction and Measures to Enhance International Cooperation to Counter the World Drug Problem Special Session of the General Assembly Developed to Countering the World Drug Problem together**. Vienna: United Nations Office on Drug and Crime Publications.

24. United Nations International Drug Control Program (1998, June 8-10). **United Nations General Assembly Special Session on the World Drug Problem**. Retrieved February 10, 2017, from <http://www.un.org/ga/20special/presskit/themes/altdev-6.htm>

25. United Nations (2009). **The international drug control conventions**. New York: United Nations Office on Drug and Crime Publications.
https://www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf
26. United Nations Office on Drugs and Crime(2015). **World Drug Report 2015**. Retrieved February 1, 2017, from
https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf
27. United Nations Office on Drugs and Crime(2016). **UNODC Annual Report covers activities during 2016**. Retrieved February 1, 2017, from
https://www.unodc.org/documents/AnnualReport2015/Annual_Report_2016_WEB.pdf
28. The United Nations Treaty Collection. **Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General**. Retrieved February 1, 2017, from
https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en

فصل چهارم:

**سیر تحول رویکردهای قانون‌گذاری ایران در زمینه
مقابله با مواد مخدر و اثرات رویکردهای سازمان ملل متحد
بر آنها**

این فصل در صدد پاسخ به این پرسش است که مجموعه قوانین مصوب سازمان ملل متحد در حوزه مبارزه با مواد مخدر در طول هفت دهه گذشته از زمان تأسیس سازمان ملل متحد تاکنون (۱۹۴۵-۲۰۱۶)، چه اثراتی بر روند سیاست‌گذاری ایران در این حوزه به‌جای گذاشته است؟ برای پاسخ به این سؤال، نخست قوانین مصوب کشور در حوزه مبارزه با مواد مخدر در طول این هفت دهه مورد بررسی قرار خواهد گرفت و رویکردهایی که ایران برای مقابله با این معضل اتخاذ کرده بیان می‌شود. سپس با تجزیه و تحلیل این قوانین، پاسخ داده خواهد شد که شکل‌گیری این قوانین به عنوان عینی‌ترین نمود سیاست‌گذاری تا چه میزان تحت تأثیر قوانین بین‌المللی و مصوبات سازمان ملل متحد قرار داشته‌اند.

۴-۲- نمایی از وضعیت کنونی مشکل مواد مخدر در ایران

تعداد کل معتادان در ایران در سال ۱۳۹۳، در حدود ۱.۵ میلیون نفر تخمین زده شده است، البته آمار ارائه شده با آماری که دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد ارائه می‌دهد، تفاوت چشم‌گیری دارد. به گزارش سازمان ملل متحد تعداد معتادان در ایران بین ۲ تا ۴ میلیون نفر متغیر است. در سال ۹۳ حدود ۵۰۰ تن انواع مواد مخدر و روان‌گردان‌ها در ایران از قاچاقچیان کشف و ضبط شده است، این کشفیات عبارت‌اند از: حدود ۷۷ درصد تریاک (معادل ۴۳۵ تن)، ۱۴ درصد حشیش (معادل ۸۱ تن)، هروئین ۳ درصد (معادل ۱۵ تن). تعداد دستگیرشدگان قاچاقچی و معتاد به ترتیب در حدود ۳۰۰ هزار و ۱۰۰ هزار نفر بوده است (اهم اقدامات ستاد مبارزه با مواد مخدر طی سال‌های ۹۲-۹۳، ۱۳۹۳). مصرف مواد مخدر در کشور حدود ۵۰۰ تن در سال است. بیشترین مواد مصرفی در کشور تریاک و شیشه هستند و سایر مواد در رتبه‌های بعدی قرار دارند (ذبحی، ۱۳۹۴: ۳، ج ۳). این نمایی کلی بود از وضعیت کنونی مشکلات ناشی از مواد مخدر در کشور.

۴-۳- آغاز روند قانون‌گذاری در ایران در حوزه مواد مخدر

قوانین مصوب، در آغاز تنها به نحوه تنظیم کشت مواد مخدر و توزیع آن در میان مردم می‌پرداخت و درواقع هدف این قوانین ایجاد زمینه‌ای تازه برای اخذ مالیات از مردم بود، اما کم‌کم با افزایش اعتیاد در میان

مردم و فشاری که از طرف مردم و گروه‌های اجتماعی و مراجع بین‌المللی بر دولت وارد شد، جرم‌انگاری در این زمینه آغاز شد (رحمدل، ۱۳۸۵: ۱۵۰). واکنش قانون‌گذار ابتدا با تعیین جزای نقدی آغاز شد که در برخی موارد با مصادره مواد مخدر ممنوعه و حبس‌های کوتاه‌مدت نیز همراه گشت و به‌مرور زمان با تجدیدنظر در قوانین، بر میزان مجازات‌ها افزوده شد.

در یک نگاه کلی می‌توان روند قانون‌گذاری در حوزه مواد مخدر در ایران معاصر را، این گونه تقسیم‌بندی کرد:

۱- از ابتدا تا سال ۱۳۳۴ (سیاست کنترل؛ نظارت دولت بر کاشت و خرید و فروش مواد مخدر)؛

۲- از سال ۱۳۳۴ تا انقلاب (سیاست تولید و توزیع دولتی به همراه اعمال مجازات شدید)؛

۳- دوران پس از انقلاب (سیاست تحریم و مبارزه) (خسروی، ۱۳۹۳).

۴-۴-۱- ابتدا تا سال ۱۳۳۴ (سیاست کنترل؛ نظارت دولت بر کاشت و خرید و فروش مواد مخدر)

اولین قانون مدون راجع به مواد مخدر در ایران در سال ۱۲۸۹ ه.ش توسط مجلس شورای ملی به تصویب رسید؛ به تعبیری یک سال پس از معاهده ۱۹۰۹ شانگهای. این قانون اگرچه به نام «قانون تحدید تریاک» نام‌گذاری شد، اما هیچ محدودیتی برای کشت خشخاش و تولید تریاک در آن پیش‌بینی نشده و در آن تنها مدت هفت سال مهلت جهت ترک اعتیاد معتادان در نظر گرفته شده بود. قانون یاد شده، چهار سال بعد، یعنی در سال ۱۲۹۳ ه.ش اصلاح شد (علیزاده، ۱۳۹۳: ۶۹ و ۷۵).

هرچند تصویب این قانون، آغاز خوبی برای پیشگیری از اعتیاد به تریاک بود اما در عمل توفیق چندانی به دست نیاورد؛ زیرا: ۱- برای سوء مصرف کنندگان سوخته تریاک به‌جز ضبط سوخته کشف‌شده مجازاتی مقرر نشده بود؛ ۲- سوخته‌های کشف‌شده را تبدیل به شیر می‌کردند و دوباره به معتادان شیره ای می‌دادند؛ ۳- بر اثر عدم کنترل دولت بر مصرف کنندگان تریاک و فرآورده‌های آن و جدی نگرفتن اجرای قانون توسط مأموران و مقطعی عمل کردن آن‌ها، نه تنها از شمار معتادان در سال ۱۲۹۷ کاسته نشد، بلکه روز به روز بر تعداد آن‌ها افزوده شد؛ ۴- از مهم‌ترین مشکلاتی که در طول کشت خشخاش در ایران از مشروطه تا انقلاب اسلامی ادامه داشت، رویکرد اقتصادی تولید و صدور تریاک بود که تمام دولت‌ها در طول حدود هفتاد سال به تریاک به‌صورت کالایی صادراتی و ارزآور می‌نگریستند. این دید اقتصادی در ماده ۵ این قانون آشکارا دیده می‌شد که به‌موجب آن، تریاکی که از کشور خارج می‌شد، به خاطر ارزآوری آن از پرداخت مالیات معاف بود؛ ۵-

چون نص صریحی بر حرام بودن سوء مصرف تریاک در منابع فتوا وجود نداشت مراجع تقلید هم از صدور فتوا مبنی بر حرمت آن خودداری می کردند و تنها عالمی که در باب حرمت تریاک کتاب «ذوالفقار در حرمت کشیدن تریاک» را نوشت و در سال ۱۲۷۷ منتشر شد، ملاعلی گنابادی بود که مرجع تقلید به شمار نمی آمد (اما با گذشت زمان، بسیاری از مراجع تقلید به صراحت فتوا به حرمت اعتیاد و مقدمات مواد مخدر دادند)؛ ۶. جامع و مانع نبودن قوانین و ابهام در برخی مواد قانونی که به اعمال سلیقه های متفاوت متولیان اجرای قانون می انجامید (اسعدی، ۱۳۸۸: ۶۷-۶۹).

۴-۴-۲- نظارت مستقیم دولت در امر خرید و فروش مواد مخدر

در سال ۱۳۰۵ ه.ش (۱۹۲۶ م.)، یک کمیسیون تحقیق مرکب از یک آمریکایی، یک فرانسوی و یک ایتالیایی از طرف جامعه بین المللی برای بررسی وضعیت مزارع خشخاش به ایران آمده و گزارش دقیق و جامعی در این زمینه تهیه کردند. بنا به توصیه کمیسیون مذکور، مسئله تریاک چه از لحاظ بین المللی و چه از لحاظ داخلی، مورد توجه قرار گرفت و در نتیجه در تیر ماه ۱۳۰۷ ه.ش (۱۹۲۸ م.)، دومین قانون مربوط به مواد مخدر با عنوان «قانون انحصار دولتی تریاک» در ۱۶ ماده تصویب شد. به موجب این قانون، تولید و فروش تریاک و مجازات مرتکبان قاچاق، تحت نظر مستقیم دولت قرار گرفت. بر اساس این قانون کلیه تریاک تولیدی می بایست با نرخ معمول و با نظر یک کارشناس به دولت فروخته می شد و مؤسسه ای نیز به نام «انحصار تریاک» تشکیل شد. اخذ مجوز از دولت جهت صادرات تریاک به خارج از کشور نیز در این قانون الزامی شد.

در سال ۱۳۰۷ ه.ش (۱۹۲۸ م.)، قانون مجازات مرتکبان قاچاق تریاک به تصویب رسید که هدف آن مبارزه با واردات و صادرات تریاک بدون مجوز دولت بود و برای این منظور مجازات نقدی و حبس کوتاه مدت پیش بینی شده بود. اثری که این قانون از خود به جای گذاشت، ترویج شیره کشی بود زیرا با توجه به مواد ۲، ۴ و ۶ این قانون، نگهداری تا ۱۶ مثقال سوخته بلامانع بود و بیش از این مقدار، کشف و ضبط می شد و دارنده آن در برابر هر مثقال، به یک ریال جزای نقدی محکوم می شد در حالی که برای تریاک سه برابر بیشتر از سوخته آن، جریمه مقرر شد. همچنین در این قانون برای شیره و آلات و ادوات آن، به جز ضبط وسایل و جریمه نقدی، مجازات دیگری پیش بینی نشده بود، دامنه شیره کشی گسترش یافت و شیره خانه های متعددی تأسیس و در نتیجه روز به روز قاچاق سوخته رواج بیشتری یافت. این قانون نه تنها خواسته های جهانی برای مقابله با مواد مخدر را برطرف نساخت بلکه عاملی برای تشویق به تولید تریاک و قاچاق آن نیز شد، زیرا اگرچه مقرر شده بود که از

سال ۱۳۰۸ ه.ش. (۱۹۲۹ م.)، مصرف داخلی تریاک سالانه یک‌دهم کاهش یابد و در یک دوره ده ساله، ترک اعتیاد صورت گیرد و تریاک فقط برای مصارف پزشکی مورد استفاده قرار گیرد، اما تولید تریاک از ۲۹۱ تن در سال ۱۳۰۸ (۱۹۲۹ م.)، به ۴۴۸ تن در سال ۱۳۱۷ (۱۹۳۸ م.) افزایش یافت. همچنین شیره کش خانه‌های رسمی افزایش و با حذف مالیات‌های سنگین، بهای تریاک کاهش یافته و کشاورزان به قدری خشخاش کاشتند که انبارهای دولتی پر شد و عرضه بر تقاضا پیشی گرفت. در سال ۱۳۱۰ و ۱۳۱۱ (۱۹۳۱ و ۱۹۳۲ م.)، در این قانون اصلاحاتی به عمل آمد که اولی راجع به باندرو^۱ل تریاک و حق کشف مأموران بود و دومی مقرراتی را وضع کرد که بر اساس آن، قبل از کشت تریاک، باید اظهارنامه‌ای به مؤسسه انحصار تریاک ارائه می‌شد که در غیر این صورت، تریاک ضبط و کشت حاصله معدوم می‌شد و به‌موجب این قانون برای شیره حمل کردن و تأسیس شیره کش خانه، جزای نقدی در نظر گرفته شد (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۶ و ۷۷).

پس به‌طور کلی می‌توان گفت در دوره سلطنت رضاشاه، دولت انحصار تجارت تریاک در داخل کشور را بر عهده گرفت. تدریجاً با افزایش جمعیت، تغییر ساختار اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی ایران در دهه‌های ۳۰ تا ۵۰ و افزایش درآمدها، ورود مظاهر فرهنگ غربی، تخلیه روستاها و گسترش شهرنشینی و حاشیه‌نشینی و سایر عوامل، مسئله مواد مخدر در ایران به‌صورت بحران درآمد؛ چراکه مواد مخدر از شکل مصرف محدود و عمدتاً تفننی خود که تولید و توزیع آن تحت نظارت و یا دست کم با اطلاع دولت بود و به برخی از مناطق ایران محدود می‌شد، خارج و به اعتیاد روزافزون اقشار مختلف مردم به انواع مواد افیونی به‌ویژه هروئین و نیز تشکیل باندهای مواد مخدر منجر شد و تجارتی پررونق و سودآور را در پی داشت (پیشین: ۷۲).

از اواخر دهه ۴۰، حکومت پهلوی اقداماتی مبنی بر محدودسازی کشت خشخاش و مبارزه با توزیع و مصرف مواد مخدر آغاز کرد که با فراز و نشیب‌هایی تا سال ۱۳۵۷ ادامه داشت؛ اما اقدامات کنترلی، تأثیر بازدارندگی چندانی نداشت. از تعداد معتادان، میزان تولید و توزیع و نحوه مقابله با قاچاق و مصرف مواد مخدر در سال‌های قبل از انقلاب، آمار دقیقی در دست نیست.

۴-۵-۱- از سال ۱۳۳۴ تا انقلاب (سیاست تولید و توزیع دولتی به همراه اعمال مجازات شدید)

همان‌گونه که بیان شد در زمان حکومت پهلوی، گسترش بی‌حد و حصر کشت خشخاش و گسترش اعتیاد به مواد مخدر در جامعه ایران در دهه ۱۹۶۰ از یک سو و فشارهایی که از طرف جامعه بین‌المللی به دولت وارد

۱. نوار یا کاغذ دراز و باریک که بر روی کالا چسبانند که نشانه کنترل کیفیت و بازرسی و نو بودن کالا است (لغتنامه دهخدا).

می‌شد از سوی دیگر، باعث شد دولت ایران سیاست‌های جنایی شدیدتری در مقابل قاچاق مواد مخدر اتخاذ کند. دولت با تنظیم لایحه‌ای در ۵ ماده و یک تبصره تحت عنوان «قانون منع کشت خشخاش و استعمال تریاک» مصوب ۱۳۳۴/۸/۷، کشت خشخاش را ممنوع و تهیه و ورود مواد افیونی و استفاده از اماکن عمومی برای استعمال، ساختن و وارد کردن آلات و ادوات استعمال و... را به قید مجازات مندرج در آیین‌نامه اجرایی قانون جرم‌انگاری کرد. برای اجرای قانون مزبور «سازمان منع کشت خشخاش و مبارزه با استعمال و قاچاق مواد افیونی» تشکیل شد. این قانون تا اندازه‌ای خلأ موجود در نظام مبارزه با پدیده مجرمانه قاچاق مواد مخدر و اعتیاد را پر کرد و قاچاقچیان مواد مخدر، مورد تعقیب و مجازات قرار گرفتند (اسعدی، ۱۳۸۸: ۸۳).

۴-۵-۲- تشدید رویکرد مقابله‌ای با تعیین مجازات اعدام برای مرتکبان اصلی

به نظر می‌رسد اعمال مقررات و کیفرهای مقرر در قانون ۱۳۳۴، به دلایلی در امر مبارزه با مواد مخدر توفیق چندانی نیافت. روند افزایش میزان مجازات با تصویب «قانون راجع به اصلاح قانون منع کشت خشخاش و استعمال تریاک» در ۱۳۳۸/۲/۱۹ به اوج خود رسید و قانون‌گذار با تعیین «مجازات اعدام» برای نخستین بار، مبارزه با قاچاق مواد مخدر را وارد مرحله جدیدی کرد. این مجازات در قوانین بعدی مربوط به مواد مخدر از جمله «قانون تشدید مرتکبان اصلی جرائم مندرج در قانون اصلاح قانون منع کشت خشخاش و اجازه موقوفی تعقیب و اجرای مجازات سایر مرتکبان جرائم یاد شده مصوب ۳۱ خرداد ۱۳۴۸» ابقا شده است و به ظاهر از سال ۱۳۵۳ با شدت هرچه تمام‌تر تا انقلاب اسلامی، به وسیله دادگاه‌های نظامی اجرا شده است. بعد از انقلاب تاکنون نیز در قوانین مربوط به مواد مخدر، این مجازات حفظ شده است (کاظمی، ۱۳۹۴: ۱۰۳).

۴-۶- مجازات اعدام، موافقان و مخالفان

همان‌طور که گفته شد مجازات اعدام با «قانون منع کشت خشخاش و استعمال تریاک مصوب ۱۳۳۸/۳/۳۱» وارد حقوق ایران شد و سپس در قوانین بعدی مربوط به مواد مخدر از جمله «قانون تشدید مرتکبان اصلی جرائم مندرج در قانون اصلاح قانون منع کشت خشخاش و اجازه موقوفی تعقیب و اجرای مجازات سایر مرتکبان

جرائم یادشده مصوب ۱۳۴۸/۳/۳۱» ابقا شد. بعد از انقلاب تاکنون نیز در قوانین مربوط به مواد مخدر، این مجازات حفظ شده است^۱ (پیشین: ۱۰۲-۱۰۳).

اگرچه از زمان شروع نخستین بحث‌ها در مورد مجازات اعدام برای جرائم مواد مخدر و روان‌گردان، مخالفت‌ها و موافقت‌ها در این خصوص وجود داشت، اما در سال‌های اخیر، با توجه به ورود مباحث حقوق بشری به حوزه مبارزه با مواد مخدر، شاهد فشارهای گسترده‌ای به ایران در راستای لغو حکم اعدام برای جرائم مربوط به مواد مخدر هستیم. این فشارها به همراه ملاحظات سیاست‌گذاری داخلی باعث شده است که ایران دست به اقداماتی بزند و در راستای تعدیل حکم اعدام، اقداماتی را به انجام برساند. در این راستا، طرحی تحت عنوان «الحاق یک ماده به قانون مبارزه با مواد مخدر» به مجلس شورای اسلامی در بهمن‌ماه سال ۱۳۹۵ ارائه شد^۲ که هدف از آن تغییر حکم اعدام به حبس ابد به‌جز موارد مسلحانه در قاچاق مواد مخدر است. طبق این طرح، ماده‌ای به‌عنوان ماده «۴۶» به قانون مبارزه با مواد مخدر الحاق می‌شود که براساس آن، مرتکبان جرائم مرتبط با مواد مخدر جز در شرایطی که مفسد فی‌الارض تشخیص داده شوند، به‌جای حکم اعدام به حبس محکوم می‌شوند. این طرح در صورت تصویب در صحن علنی مجلس منجر به این خواهد شد که کشف بیش از ۳۰ گرم هروئین و بیش از ۵ کیلو تریاک که در قانون فعلی مجازات اعدام دارد تحت شمول این فرآیند قرار نگیرد و این افراد از مجازات اعدام رهایی یابند^۳؛ البته این مهم منوط به تصمیم‌گیری نهایی در صحن علنی مجلس است که باید مورد بررسی دقیق نمایندگان واقع شود (خبرگزاری مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۶).

لغو و یا ادامه اجرای مجازات اعدام برای مرتکبین جرائم مواد مخدری همواره موافقین و مخالفینی داشته است. به‌طورکلی در توجیه وجود مجازات اعدام، دو نظریه اساسی وجود دارد. یکی از این نظریه‌ها، نظریه استحقاقی و نظریه دوم، نظریه بازدارندگی است. نظریه استحقاقی بر استحقاق فرد به مجازات شدن به خاطر صدمه زدن به جامعه تأکید دارد و میزان مجازات به میزان صدمه وارد شده، قصد عامل و ورود صدمه بستگی

---

۱. ۲۲ کشور در دنیا برای قاچاق مواد مخدر، مجازات اعدام تعیین کرده اند. این کشورها عبارتند از: موریسیوس، برونئی، دارالسلام، برمه، چین، هند، اندونزی، کره جنوبی، مالزی، سنگاپور، سریلانکا، تایوان، تایلند، ترکیه، الجزایر، بحرین، مصر، عراق، سوریه، امارات متحده عربی، ایالات متحده آمریکا و ایران (کاظمی، ۱۳۹۴: ۱۰۲).

۲. این طرح همچنان در مجلس شورای اسلامی در حال بررسی است.

۳. در حال حاضر حمل شیشه، کراک و مشتقات هروئین تا سقف یک کیلوگرم در مسیر اعدام قرار می‌گیرد و ۸۰ درصد زندانیان بیش از یک کیلوگرم مواد مخدر حمل کرده اند (خبرگزاری خانه ملت، ۱۳۹۵). این خود گویای وضعیت شرایط اعدام در کشور است. یحیی کمالی پور نایب رئیس کمیسیون قضایی و حقوقی مجلس، گفت: در بند اصلی این طرح عنوان شده اعدام از مجازات مواد مخدر به‌استثنای ۳ مورد حذف می‌شود، به عنوان مثال برای شخص مجرم استفاده کننده از سلاح در حمل مواد مخدر اعدام حذف نمی‌شود، همچنین متهم حمل‌کننده مواد مخدر با سابقه بیش از ۱۰ سال حبس باید اعدام شود، از سوی دیگر حذف اعدام برای متهمان حمل‌کننده مواد مخدر به صورت سازمان‌یافته وجود ندارد (پیشین).

دارد. طبق نظریه بازدارندگی، مجازات اعدام، نه فقط مرتکب را از ارتکاب جرم باز می‌دارد بلکه دیگران نیز با گرفتن درس عبرت، از ارتکاب جرم مستوجب اعدام، خودداری می‌کنند (کاظمی، ۱۳۹۴: ۱۰۴).

برخی بر این اعتقادند که قانونگذار بعد از انقلاب هر جا که به تصورش با مشکل تعیین مجازات اعدام مواجه بوده است به صبغه مذهبی متوسل شده و به عبارتی از قبیل مفسد فی الارض یا محارب تمسک جسته است (رحمدل، ۱۳۸۳: ۷۰).

موافقان لغو حکم اعدام برای جرائم مواد مخدر نیز استدلال‌ات خود را ارائه می‌دهند. این دسته اعتقاد دارند یکی از مؤلفه‌های جرم انگاری، همسویی مجازات جرم با میزان قبح اجتماعی آن است تا اینکه عادلانه بودن مجازات و تناسب آن با جرم توجیه گردد. چه بسا مجازات‌های ناهماهنگ با افکار عمومی، مورد اقبال مردم بالأخص قضات و دست اندرکاران امر خطیر مبارزه با مواد مخدر قرار نگیرد. اینجاست که اهداف مقنن در مبارزه با جرائم مواد مخدر با شکست مواجه می‌شود. افکار عمومی به هیچ وجه قبح اجتماعی جرائم قتل عمد یا تجاوز به عنف را در مقایسه با فروش ۳۱ گرم هروئین در داخل کشور که مجازات همگی اعدام است به یک میزان بر نمی‌تابد. عدم رعایت تعادل و توازن در جرم انگاری مواد مخدر توسط قانونگذار بر مبنای تناسب مجازات با جرم، به‌روشنی نمایانگر انحراف قانون‌گذار از مسیر سیاست کیفری درست و ضابطه‌مند می‌باشد (اکبری، ۱۳۹۳: ۱۶).

محمدعلی اسفغانی سخنگوی کمیسیون قضایی حقوقی مجلس شورای اسلامی نیز عقیده دارد: «ما ۳۷ سال است در بحث مبارزه با مواد مخدر تلاش و هزینه کرده ایم البته در این راه جان عزیزترین فرزندان ایران فدا شده و هزینه‌های مالی و معنوی بسیار سنگینی هم پرداخته‌ایم اما نه تنها نتیجه‌چندانی نگرفته‌ایم بلکه فقط آثار سوء این اقدام‌ها تحت عناوین حقوق بشری نصیب کشورمان شده است» (مؤسسه فرهنگی مطبوعاتی ایران، ۱۳۹۵).

حسین ذبحی نیز که یکی دیگر از منتقدان مجازات اعدام است می‌گوید:

«ازجمله ایرادهای قانون مبارزه با مواد مخدر وجود مجازات سنگین اعدام و حبس ابد است که اکثریت عمده آن‌ها اجرا نمی‌شود و با اعمال عفو و تخفیف‌های مکرر به میزان قابل توجه کاهش می‌یابد. اکثریت قریب به اتفاق محکومان به اعدام که با اعمال عفو و تخفیف مجازات روبه‌رو شده‌اند، کمتر از ده سال حبس تحمل کرده‌اند و بیشتر آن‌ها پس از آزادی مجدداً اقدام به تکرار جرم نموده‌اند. این نحو مجازات و عفوهای مکرر نتیجه‌ای جز لوٹ شدن مجازات اعدام و باقی ماندن تبعات و آثار بیرونی و هجمه مخالفان علیه نظام را در بر نداشته است».

در ادامه او معتقد است که اگر به جای مجازات اعدام و حبس‌های ابد، مانند بسیاری از کشورها مجازات بدون عفو و تخفیف ۳۰ تا ۵۰ سال تعیین می‌شد و واقعاً اجرا می‌گشت، اثر بازدارندگی آن بیشتر بود و تبعات بیرونی کمتری داشت (ذبحی، ۱۳۹۴: ۳۱-۳۲).

۴-۷- راهبردها و سیاست‌های ایران پس از انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷

پس از پیروزی انقلاب اسلامی، مجموعه اقداماتی که از سال ۵۷ تاکنون در زمینه رویارویی با پدیده مواد مخدر و اعتیاد در کشور صورت گرفته است، طی این مدت اگرچه هیچ‌گاه راهبرد مصوبی نداشته، اما روح حاکم بر قوانین و اقدامات اجرایی بیانگر راهبردهایی به شرح زیر است، اگرچه برخی از راهبردها در عمل تحقق نیافته و در حد سیاست باقی مانده‌اند.

راهبرد نخست: از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷: ممنوعیت کشت خشخاش، جرم انگاری اعتیاد و اعمال قوانین شدید کیفری

راهبرد دوم: از ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۶: نگرش سیستمی (تشکیل ستاد مبارزه با مواد مخدر با عضویت دستگاه‌های مختلف)، تشدید قوانین بر علیه قاچاقچیان، توسعه تعاملات بین‌المللی و درمان معتادین
راهبرد سوم: از سال ۱۳۷۶ به بعد: تغییر نگرش از مقابله با عرضه به سمت کاهش تقاضا (با اولویت امر پیشگیری، درمان و کاهش آسیب)، اصلاح نگرش از جنایی و کیفری به پیشگیری و درمان، ایجاد پشته‌های علمی، نظری و پژوهشی و تهیه و تدوین راهبردهای ملی مبارزه با مواد مخدر و توانمندسازی سازمان‌های غیردولتی.

پس از دومین قانون مربوط به مواد مخدر تحت عنوان «قانون انحصار دولتی تریاک» در سال ۱۳۰۷ تا سال ۱۳۶۷، قوانین متعدد دیگری نیز در راستای مبارزه با این معضل تصویب شدند که به عقیده برخی از کارشناسان مسائل اجتماعی، هیچ‌یک نتوانستند این پدیده شوم را مهار کنند تا اینکه در سال ۱۳۶۷، مجمع تشخیص مصلحت نظام، قانون مبارزه با مواد مخدر را تصویب کرد و در سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۸۹ نیز این مصوبه، اصلاحیه‌ها و الحاق‌هایی داشت که در حال حاضر لازم‌الاجرا است (علیزاده، ۱۳۹۳: ۶۹).

۴-۷-۱- راهبرد نخست: از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷: ممنوعیت کشت خشخاش، جرم انگاری اعتیاد و اعمال قوانین شدید کیفری

وقوع انقلاب در ایران در سال ۱۳۵۷، انقلاب اجتماعی بزرگی را در پی داشت که علاوه بر جابجایی قدرت سیاسی، متضمن دگرگونی‌های فرهنگی و اجتماعی نیز بود. در سال‌های نخست پس از انقلاب، تحت تأثیر نظام ارزشی برآمده از انقلاب مبارزه با مواد مخدر شکل خاصی به خود گرفت. از نگاه جامعه انقلابی، معتاد مجرمی بود که باید اصلاح شود و دوباره به دامن جامعه باز گردد. همچنین مسئولان و مردم، قاچاق مواد مخدر را مقوله‌ای سیاسی در جهت ضربه زدن به انقلاب اسلامی تلقی کرده، مقابله با آن را فریضه می‌دانستند. تأثیر دیدگاه‌های بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران امام خمینی نیز نگاه امنیتی به مسئله را تقویت می‌کرد. با چنین نگرشی، مبارزه هم‌زمان با قاچاق و مصرف مواد مخدر از سال ۱۳۵۸ به شدت آغاز شد. قاچاق مواد مخدر برابر و هم معنا با ضدانقلابی بود و پرونده‌های مربوطه در دادگاه‌های انقلاب اسلامی مورد رسیدگی قرار می‌گرفت. تحت تأثیر نگاه منفی جامعه به پدیده اعتیاد، اردوگاه‌های بازپروری و ترک اعتیاد افزایش یافت و در کنار آن گران شدن قیمت مواد مخدر بر اثر مبارزه گسترده با ورود و قاچاق مواد افیونی موجب ترک اعتیاد عده زیادی از معتادان شد (شهیدی، ۱۳۷۵).

در تاریخ ۱۹ خرداد ۱۳۵۹، لایحه قانونی تشدید مجازات مرتکبان جرائم مواد مخدر و اقدامات تأمینی و درمانی، به منظور مداوا و اشتغال به کار معتادان، توسط شورای انقلاب به تصویب رسید که اولین قانون در خصوص تعیین مجازات برای جرائم مواد مخدر پس از استقرار نظام جمهوری اسلامی است. از مشخصه‌های این قانون، یکی این است که برای نخستین بار حشیش و ترکیبات دیگر آن، از قبیل بنگ و چرس و مانند آن‌ها، در ردیف مواد افیونی (تریاک، سوخته و شیر تریاک) قرار گرفت؛ دیگر این که مجازات و تنبیه بدنی برای جرائم مواد مخدر پیش‌بینی شد. مواد افیونی، مرفین و هروئین از مواد مخدر صنعتی و کوکائین و... تفکیک شد و برای هریک ماده جداگانه‌ای وضع و مجازات اعدام نیز ابقا شد (کاظمی، ۱۳۹۴: ۱۰۵).

در این دوره مسئولان با تعداد زیادی معتاد مواجه بودند که فقط ۱۷۰ هزار نفر از آن‌ها معتاد رسمی کارت دار باقیمانده از سال‌های قبل از انقلاب بودند که به علت عدم دسترسی به تریاک، دولت موقت را تحت فشار قرار داده بودند. در این دوره هیئت‌وزیران دولت موقت در تاریخ ۳ شهریور ۱۳۵۸ تصویب‌نامه‌ای ذیل عنوان «تصویب‌نامه فروش تریاک به معتادان» به تصویب رسانید که به موجب آن، سازمان معاملات تریاک که وابسته به وزارت کشاورزی و عمران روستایی بود، مجاز شد که تریاک حاصل از شیرهای خشخاش مناطق مختلف

کشور را از روز اول شهریور از قرار هر گرم ۳۰ ریال به بیماران معتادی که مجاز به دریافت سهمیه تریاک بوده و کارت و کوپن دریافت سهمیه تریاک صادره از وزارت بهداشتی و بهزیستی را در دست داشتند با رعایت مقررات مربوطه به فروش رسانند. در این شرایط، سخت‌گیری و شدت عمل نسبت به قاچاقچیان و واردکنندگان مواد مخدر بالا گرفت و دادگاه‌های انقلاب و حکام شرع، با سرعت نسبت به صدور احکام اعدام قاچاقچیان مواد مخدر اقدام کردند و از طرف دیگر کشاورزانی که در رژیم گذشته با استفاده از قانون کشت محدود دست به کشت خشخاش زده بودند، حاضر به فروش تریاک به دولت موقت نبودند و آن‌ها را با قیمت بیشتر به قاچاقچیان می‌فروختند. مجموعه این عوامل به همراهی تقلباتی که معتادان سهمیه بگير در کارت و کوپن و شناسنامه‌ها می‌کردند، دولت موقت را پس از گذشت مدتی در حوزه فروش تریاک دولتی با اشکالات عمده‌ای مواجه کرد و ناچار، در تاریخ ۶ بهمن‌ماه ۱۳۵۸، حدود یک سال پس از انقلاب، شورای انقلاب لایحه‌ای را به تصویب رساند که به موجب آن به وزارت کشاورزی و عمران روستایی اجازه داده شد یک‌صد تن تریاک خالص یا شیره‌ای که محتوی یک‌صد تن تریاک خشک باشد توسط سازمان معاملات تریاک طبق مقررات و ضوابط مربوطه از کشور هندوستان خریداری نماید. در این لایحه آمده است که این تریاک برای تأمین تریاک موردنیاز بیماران معتادی است که برای آن‌ها کارت و کوپن مجاز از طرف وزارت بهداشتی و بهزیستی صادر شده است و باید «به نحوی مصرف شود که به‌طور خالص در اختیار مصرف‌کنندگان قرار نگیرد» و اعمال سیاست تدریجی ناخالص کردن تریاک با ورود همین سفارش آغاز می‌شود (مقدم، ۱۳۹۱).

مهم‌ترین سیاست‌های کیفری در این قانون را می‌توان بدین شرح برشمرد:

۱- منع کشت خشخاش و پیش‌بینی مجازات ۳ تا ۱۵ سال زندان برای بار اول و اعدام در صورت تکرار آن (ماده ۲۰)؛

۲- پیش‌بینی اعدام برای واردکننده، سازنده و فروشنده این مواد و همچنین برای کسی که بیش از یک کیلو را نگهداری، حمل و یا مخفی کند؛

۳- مصادره اموال منقول و یا غیر منقول افرادی که به علت ارتکاب جرائم یاد شده تحت تعقیب قرار گیرند؛

۴- جرم شناختن اعتیاد و دستگیری و مجازات معتادان ولگرد؛

۵- مکلف شدن دولت به تهیه مراکز مجهز برای بازپروری و آموزش معتادان (ماده ۱۹) (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۷ و ۷۸).

در اینجا مشاهده می‌کنیم که بروز انقلاب، باعث تغییر رویکردهای ایران نسبت به مبارزه با مواد مخدر و افزایش شدت عمل در آن شده است و کنوانسیون‌های بین‌المللی در این تغییر رویکرد نقش مستقیمی نداشتند؛ اما نمی‌توان گفت که آن‌ها بی‌تأثیر بوده‌اند. این تأثیرات را که می‌توان به‌عنوان اثرات غیر مستقیم از آن نام برد به‌این ترتیب بوده است که دست دولت‌ها را برای شدت عمل در مبارزه با مواد مخدر، باز می‌گذاشت.

۴-۷-۲- راهبرد دوم: از ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۶: نگرش سیستمی برای تأثیرگذاری بیشتر رویکرد مقابله‌ای

پس از خاتمه جنگ تحمیلی، در سال ۱۳۶۷ مجمع تشخیص مصلحت نظام با تصویب «مصوبه مبارزه با مواد مخدر»، چرخشی در سیاست جنایی تقنینی ایجاد نمود. مهم‌ترین موارد این تغییر سیاست را که نسبت به قوانین قبلی در مورد مجازات اعدام تا حدی از اعتدال برخوردار است، می‌توان به شرح زیر برشمرد: طبق این مصوبه برای کشت خشخاش در مرتبه چهارم ارتکاب جرم، وارد کردن، صادر کردن، تولید، توزیع، خرید، فروش و در معرض فروش قرار دادن بیش از ۵ کیلو تریاک، حمل، نگهداری و اختفا بیش از ۵ کیلو تریاک، وارد کردن، صادر کردن، تولید، توزیع، خرید، فروش، در معرض فروش قرار دادن، حمل، اختفا و نگهداری بیش از ۳۰ گرم هروئین، مرفین و کوکائین مجازات اعدام تعیین شد (رحمدل، ۱۳۸۵: ۱۵۲).

با شروع اجرای «قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام»، شیوه مقابله با مواد مخدر شکل تازه‌ای به خود گرفت. از ویژگی‌های دیگر این تغییرات می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- این قانون جدید در حوزه مبارزه با مواد مخدر که در دی‌ماه ۱۳۶۷ به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید، راهکارهای حقوقی مبارزه جدی با این معضل را فراهم آورد؛
- ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری در راستای ایجاد تمرکز و یکپارچگی در روندها و سیاست‌گذاری‌ها و نیز هماهنگی میان سازمان‌ها و نهادهای ذی‌ربط در امر مبارزه با مواد مخدر شکل گرفت؛
- نیروهای سه‌گانه کمیته انقلاب اسلامی، شهربانی و ژاندارمری در قالب نیروی انتظامی در یکدیگر ادغام شدند و سازمان واحدی را تشکیل دادند؛
- از نیروی نظامی سپاه پاسداران و سرمایه‌گذاری کلان برای کنترل نوار مرزی شرق کشور به‌صورت مقطعی استفاده شد (مقدم، ۱۳۹۱: ۷۰).

نکته بارز دیگر این قانون، ماده ۳۳ آن است که برای اولین بار به امر مبارزه با مواد مخدر با دید وسیعی نگریده و نشان می‌دهد که مسئولان وقت دریافتند صرف دستگیری مجرمان مواد مخدر و اعزام آن‌ها به مراجع قضایی و صدور احکامی مانند اعدام و یا حبس و اخذ جریمه‌های سنگین و شلاق، کارساز نبوده و چاره کار نیست و این مطلب در اذهان قوت گرفت که تا عزمی جدی و اراده‌ای ملی و همه‌جانبه در کار نباشد، از بین رفتن جرائم مواد مخدر و روان‌گردان، رؤیایی بیش نیست؛ بنابراین، بر طبق ماده ۳۳، امر مبارزه با مواد مخدر به ستادی محول شد که ریاست آن به بالاترین مسئول وقت قوه مجریه، یعنی نخست‌وزیر واگذار شد. لازم به ذکر است که اعضای ستاد را مقامات ارشد قضایی، انتظامی، اطلاعاتی، اطلاع‌رسانی، فرهنگی و بهداشتی تشکیل می‌دادند (کاظمی، ۱۳۹۴: ۱۰۶).

ستاد مبارزه با مواد مخدر به‌منظور پیشگیری از اعتیاد و مبارزه با قاچاق مواد مخدر تشکیل شده است تا کلیه عملیات اجرایی، قضایی و برنامه‌های پیشگیری و آموزش عمومی و تبلیغ علیه مواد را هماهنگی و مدیریت کند با ریاست رئیس جمهور و اعضای ذکر شده در قانون تشکیل می‌شود (ذبحی، ۱۳۹۴: ۳۳).

۴-۷-۲-۱- تأکید بر کاهش آسیب در دهه ۱۳۷۰

«قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاق موادی به آن» مصوب ۱۳۶۷، در ۱۳۷۶ به تصویب مجمع تشخیص مصلحت نظام رسید. به‌موجب ماده ۱۵ این قانون، اعتیاد چون گذشته جرم انگاشته شد. با این همه به معتادان اجازه داده شد به مراکز ترک اعتیاد مجاز مراجعه کنند. این شیوه ترک اعتیاد نیز که به درمان سرپایی اعتیاد شهرت گرفت و از آن می‌توان به ترک اختیاری و مجازات اجباری هم یاد کرد (نشر حقوقی عدلیه) بر اساس ماده ۲۹ آیین‌نامه اجرایی قانون یاد شده و در اجرای ماده ۳۳ قانون اصلاح مبارزه با مواد مخدر، کمیته‌های تخصصی با عناوین آموزش عمومی، پیشگیری و درمان و بازپروری، تبلیغات و مقابله با عرضه و...، توسط دبیرخانه ستاد ایجاد خواهد شد. همچنین ماده ۴ این آیین‌نامه در اجرای ماده ۱۵ قانون مزبور، بیان می‌کند که «کلیه مراکز درمانی، پزشکان و کلینیک‌های خصوصی که دارای مجوز ترک اعتیاد از سوی وزارت بهداشت و درمان هستند می‌توانند نسبت به درمان معتادان اقدام کنند» (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۸).

همکاری‌های بین‌المللی برای مقابله با قاچاق مواد مخدر امری حیاتی محسوب می‌شود. جنبه فراملی، فرامرزی و سازمان‌یافته بودن قاچاق مواد مخدر، قانونگذار را بر آن داشته است که در راستای مبارزه فراگیر با این جرائم، تحت تأثیر بندهای ۲ و ۳ و ۸ سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر (مقابله با عوامل اصلی داخلی و بین‌المللی مواد مخدر، کنترل مرزها و جلوگیری از اقدامات غیرقانونی) به نیروی انتظامی اجازه دهد در چارچوب موافقت‌نامه‌های دو یا چندجانبه بین ایران و سایر کشورها جهت شناسایی مجرمان این قانون، ردیابی منابع مالی، کشف راه‌های ورود یا عبور محموله تحت کنترل را در داخل و خارج از کشور ردیابی و رصد نماید (بند ۱۳ اصلاحیه موضوع الحاق ماده ۴۳ به قانون). در این راستا قانونگذار به موجب بند ۱۴ اصلاحیه (الحاق ماده ۴۴ به قانون)، وزارت اطلاعات را مکلف نموده تا ضمن جمع‌آوری اطلاعات لازم در زمینه شبکه‌های اصلی منطقه‌ای و بین‌المللی قاچاق مواد مخدر، نسبت به شناسایی و تعقیب آن‌ها و ارائه سرویس اطلاعاتی به نیروی انتظامی و مراجع ذیصلاح اقدام نماید. بدین ترتیب مشخص می‌گردد سیاست جنایی تقنینی ایران تحت تأثیر کنوانسیون‌های بین‌المللی در خصوص مبارزه با مواد مخدر و کنوانسیون ۱۹۸۸ سازمان ملل متحد، همکاری مؤثر با دیگر کشورها را در قالب توافق‌نامه‌های دو یا چندجانبه یا از طریق اینترپل مدنظر قرار داده و سیاست جنایی فراگیر و کلان را در مقام مبارزه با جرائم مواد مخدر به کار گرفته است (اکبری، ۱۳۹۳: ۱۳).

از محاسن و گام‌های مثبت اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر در سال ۱۳۸۹ این است که به همکاری و مشارکت‌های دولت با سایر کشورها جهت تعقیب و رصد مجرمین مواد مخدر و محموله‌های آن‌ها و همچنین مشارکت سازمان‌های غیردولتی و مردم‌نهاد در امر درمان و ترک اعتیاد با کنترل و نظارت دولت تصریح گردیده است (پیشین: ۲۹).

۴-۸- تأثیر معاهدات بین‌المللی بر جرم‌انگاری مواد مخدر در ایران

کنوانسیون ۱۹۸۸ وین، آخرین سند جامع بین‌المللی درباره مبارزه با قاچاق مواد مخدر است که دولت جمهوری اسلامی ایران نیز به آن پیوسته است و بنابراین در حکم قانون داخلی ایران محسوب می‌شود.^۱ این کنوانسیون منضم به ماده‌واحدۀ ای مشتمل بر یک مقدمه و ۲۴ ماده در مجلس شورای اسلامی مورخ ۱۳۷۰/۰۹/۰۳ تصویب شد (کریمی، ۱۳۸۸: ۱۰)؛ و ارتکاب به اعمال زیر در قانون ایران جرم کیفری محسوب شد:

- تولید، ساخت، تقطیر، تهیه، ارسال ترانزیت، حمل‌ونقل، ورود و یا صدور هرگونه مواد مخدر یا داروی روان‌گردان بر خلاف مواد معاهده ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن و یا معاهده ۱۹۷۱؛
- کشت خشخاش، بوته کوک و یا گیاه شاهدانه، به‌منظور تولید مواد مخدر بر خلاف مواد مندرج در معاهده ۱۹۶۱ و اصلاحیه آن؛
- در اختیار داشتن و یا خرید هرگونه ماده مخدر و یا داروی روان‌گردان به‌منظور ارتکاب به هر یک از فعالیت‌های مندرج در بند اول؛
- ساخت، حمل و یا توزیع تجهیزات، مواد و یا داروهای یاد شده با علم به اینکه احتمال دارد از آنها برای کشت غیرقانونی، تولید و یا ساخت داروهای روان‌گردان استفاده شود؛
- سازمان‌دهی، مدیریت و یا تأمین بودجه برای ارتکاب به هر یک از جرائم یاد شده در بندهای اول تا چهارم؛
- تبدیل و یا انتقال اموال با علم به اینکه اموال مزبور ناشی از ارتکاب به جرائم این قانون بوده و یا مشارکت در جرم و یا جرائم مزبور به‌منظور مخفی کردن و یا کتمان اصل نامشروع اموال و یا معاونت با هر شخصی که ارتکاب به چنین جرم یا جرائمی دست داشته جهت فرار از عواقب قانونی اقدامات خود؛
- مخفی کردن و کتمان ماهیت واقعی، منبع، محل واگذاری، جابه‌جایی حقوق مربوط و یا مالکیت اموال با علم به اینکه این اموال از جرم یا جرائم این قانون و یا مشارکت در انجام چنین جرائمی ناشی شده‌اند.

۱. به موجب ماده ۹ قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران، مقررات عهدی که بر طبق قانون اساسی بین دولت ایران و سایر دول منعقد شده باشد در حکم قانون است.

اعمال زیر مشروط بر اصول و مفاهیم یاد شده در قوانین اساسی و یا عادی هر یک از اعضا (کشورها)، می‌توانند جرم تلقی شوند:

- تحصیل، تملک و یا استفاده از اموال، با علم به اینکه این اموال از جرم و یا جرائم ناشی از جرائم موضوع این قانون و یا مشارکت در انجام چنین جرائمی به دست آمده‌اند؛
- در اختیار داشتن تجهیزات و یا مواد و یا اشیاء، با علم به اینکه اقلام مزبور به‌منظور کشت غیرقانونی، تولید و یا ساخت مواد مخدر و یا داروهای روان‌گردان مورد استفاده قرار گرفته و یا خواهند گرفت؛
- تشویق و یا ترغیب علنی دیگران به هر وسیله‌ای به‌منظور ارتکاب به هر یک از جرائم موضوع آن ماده و یا مصرف غیرقانونی مواد مخدر و یا داروهای روان‌گردان؛
- شرکت، همکاری و یا تبانی در شروع به جرم و معاونت، مشارکت و تسهیل و تشویق ارتکاب هر یک از جرائم موضوع این ماده؛
- در اختیار داشتن، خرید و یا کشت مواد مخدر و یا داروهای روان‌گردان برای مصرف شخصی بر خلاف مقررات معاهده ۱۹۶۱، اصلاحیه آن و یا معاهده ۱۹۷۱، چنانچه از روی عمد ارتکاب یافته باشند (علیزاده، ۱۳۹۳: ۷۹ و ۸۰).

۹-۴- قانون فعلی ایران در قبال معتادان

در سال‌های اخیر، سیاست راهبردی پیشگیری و درمان معتادان به‌عنوان یکی از راهکارهای اساسی و مؤثر برای مبارزه با این پدیده شوم مورد توجه و تأکید دستگاه‌های مقابله از جمله ستاد مبارزه با مواد مخدر قرار گرفته است. از سه محور اساسی ورود، عرضه و تقاضای مواد، کاهش مصرف از طریق درمان، ترک و کاهش آسیب داوطلبانه و اجباری معتادان، نقش اساسی در مبارزه با ایفا می‌کند (ذبحی، ۱۳۹۴: ۱۸).

در ماده ۱۵ اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر (مصوب ۱۳۸۹/۲/۲۹) که در آن مجمع تشخیص مصلحت نظام، قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب سال ۱۳۷۶ را اصلاح و تصویب کرد آمده که تنها معتادانی «مجرم» نیستند که به مراکز درمانی ترک اعتیاد مراجعه کرده و گواهی تحت درمان داشته باشند و معتادانی که مبادرت به درمان یا ترک اعتیاد نمایند مجرم‌اند (روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۹/۹/۲۸).

پس همچنان در قانونگذاری جدید مواد مخدر نیز مشاهده می‌شود که مجرم تلقی نشدن معتاد، مشروط به شروطی است. اگرچه همچنان معتاد بیمار تلقی نمی‌شود اما این گام مثبتی است که دیدگاه قبلی نسبت به فرد

معتاد را تا حد قابل ملاحظه‌ای تعدیل می‌کند. سخنگوی ستاد مبارزه با مواد مخدر پرویز افشار با اشاره به اینکه در ماده ۱۵ قانون مبارزه با مواد مخدر گفته شده است که مصرف مواد جرم است اما اگر معتادی به مراکز کاهش آسیب مراجعه کند از تعقیب کیفری معاف است اظهار کرد: در ماده ۱۶ قانون مبارزه با مواد مخدر هم آمده است که فرد معتاد به زندان نمی‌رود و به مراکز ترک اجباری منتقل می‌شود تا تحت پروسه‌های درمانی قرار بگیرد که نشان از انعطاف و رویکرد متفاوت این قانون است (خبرگزاری اعتیاد، ۱۳۹۴).

در ارتباط با اعتیاد که همواره جرم انگاری آن در ایران دستخوش تغییرات گسترده‌ای بوده، باید ذکر نمود که سیاست جنایی جوامع در این خصوص متفاوت است. بعضی معتاد را بیمار می‌دانند و برخی او را مجرم و درخور مجازات. ایران برای مقابله با پدیده اعتیاد، سیاست‌های چندگانه‌ای را در پیش گرفته است. سیاست جنایی ایران در مبارزه با اعتیاد به‌سوی جرم انگاری اعتیاد به مواد مخدر، بیشتر از جرم‌زدایی آن گرایش داشته است. با توجه به ناکارایی سیاست جرم انگاری محض و جلوگیری از اتلاف هزینه و وقت دستگاه قضایی و انتظامی، بیمار دانستن شخص معتاد، در برخورد مناسب به نظر می‌رسد. در بسیاری از موارد اصلاح مجرمین و معتادین متضمن صرف هزینه‌های گزاف و انجام اقدامات بی‌شمار و درگیر نمودن نیروهای بسیاری است، لذا تقویت اقدامات پیشگیرانه خود موجب جلوگیری از هدر رفتن نیروها و کاهش هزینه‌های می‌گردد. پاسخ‌های کیفری نیز می‌بایست به‌عنوان آخرین حربه سیاست جنایی، به گونه‌ای تغییر یابد که فرد معتاد را به درمان اختیاری خود، تحریک و تشویق کند. به نظر می‌رسد در اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۸۹ سیاست جنایی ایران در قبال رفتار اعتیاد به مواد مخدر، بیش از گذشته به این سمت متمایل شده است. قابل ذکر است که اصلاحات انجام شده در این زمینه در ترغیب معتادان به درمان داوطلبانه و امکان تعویق تعقیب آن‌ها با معیارهای بین‌المللی منطبق است (نشر حقوقی عدلیه).

نبود امکانات کافی و استفاده نکردن از ظرفیت سازمان‌های غیردولتی به خاطر تسلط نگاه امنیتی به این مقوله، باعث ناکارآمدی کاهش آسیب در جامعه ما علی‌رغم قانون‌گذاری در این حوزه شده است. به‌عنوان مثال، قضات دادسراها به علت کمبود ظرفیت مراکز درمان و کاهش آسیب اجباری یا نبود آن مرتکب تخلف می‌شوند و به‌جای اعزام معتادان به مراکز درمانی با تفهیم اتهام و صدور کیفرخواست تحت عنوان اعتیاد، معتادان دستگیر شده را برای اعمال مجازات به دادگاه معرفی می‌کنند. نتیجه این اقدام ورود معتادان به زندان، افزایش تقاضای مواد در زندان و آلودگی زندانیان می‌شود (ذبیحی، ۱۳۹۴: ۱۷-۱۸).

علی‌رغم اقدامات مختلف سیاسی و کنترلی در سال‌های مختلف پس از انقلاب، نه‌تنها مسئله مواد مخدر در کشور حل نشد و از بین نرفت بلکه بنا به عوامل زیر ابعاد وسیع و گسترده‌تری نیز به خود گرفت:

۱- وقوع جنگ تحمیلی و اولویت‌های آن باعث شد تا توان نظامی، امنیتی و انتظامی کشور معطوف جنگ شود. درواقع برای حفظ مرز در غرب کشور، نوار مرزی شرق که دروازه ورود مواد مخدر بود تا حد زیادی قابل نفوذ شد.

۲- تداوم جنگ تحمیلی، توان اقتصادی کشور را تحلیل برد و زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی گسترش پدیده اعتیاد و قاچاق مواد مخدر را فراهم کرد.

۳- اقدام‌های انجام‌شده عمدتاً جنبه سلبی داشتند و کمتر ایجابی بودند، ازاین‌رو بسیاری از قاچاقچیان و معتادان پس از مدتی به وضعیت سابق خود بازمی‌گشتند.

۴- عارضه‌های روانی و فرهنگی که هر جنگ فرسایشی به جوامع جنگ‌زده تحمیل می‌کند و به‌ویژه پس از جنگ، خود را نشان می‌دهد در گسترش این معضل بی‌تأثیر نبود.

۵- شاهد کمبود امکانات و تجهیزات نیروها و فقدان آموزش و استفاده مناسب از مهارت‌ها و ابزارهای نوین در راستای مقابله با مواد مخدر هستیم.

۶- استفاده اندک از اصول و شگردهای اطلاعاتی.

۷- کم توجهی به ابعاد بین‌المللی قضیه و عدم همکاری با سایر کشورها و نهادهای بین‌المللی در این راستا

۸- افزایش تولید و ترانزیت مواد مخدر از پاکستان و افغانستان به ایران بر اثر ضعف حاکمیتی این دولت‌ها و افزایش تقاضای مصرف در بازارهای اروپا و آمریکا (رفیعی، ۱۳۹۱: ۸۲).

آنچه از بررسی برنامه‌های «ارکان برنامه جامع ملی»، «برنامه چهارم توسعه» و «برنامه ایران ۱۴۰۰» قابل استناد است، تغییر در نگرش برنامه‌ها به سمت راهبرد کاهش تقاضا و پیشگیری است. البته چنانچه بررسی خود را به ۱۰ سال اخیر محدود نکرده و دو یا سه دهه را مورد توجه قرار دهیم، ملاحظه می‌شود که رویکردها در انتخاب راهبرد، استراتژی و سیاست‌ها از مقابله با عرضه به سمت پیشگیری و کاهش تقاضا در نوسان بوده است. به‌این ترتیب شاید بتوان این امر را به مثابه تحلیل برنامه ریزان و سیاست‌گذاران مبنی بر ناکارآمدی سیاست‌های مقابله‌ای و در مقابل، کارآمدی بیشتر استراتژی کاهش تقاضا قلمداد کرد (زکریایی، ۱۳۹۲: ۶).

به عنوان مثال بند (ز) ماده ۹۷ قانون برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بر تهیه طرح ملی مبارزه با مواد مخدر و روان گردان بر اساس محورهای مختلف تصریح نموده است از جمله: پیشگیری از اعتیاد به مواد مخدر و قاچاق آن با استفاده از تمامی امکانات و توانمندی های علمی، در اولویت قراردادن استراتژی کاهش آسیب و خطر، کاردرمانی و آموزش مهارت های زندگی سالم و روان درمانی و درمان اجتماع مدار معتادان، جلوگیری از تغییر الگوی مصرف مواد مخدر به داروهای شیمیایی و صنعتی، تقویت نقش مردم و سازمان های غیردولتی در امر پیشگیری و مبارزه با اعتیاد (اکبری، ۱۳۹۳: ۱۸).

بازار مواد مخدر همچون هر بازار دیگری تابع سازوکار عرضه و تقاضا است؛ بنابراین، برای کنترل آن باید تقاضا یا عرضه یا هر دو را تحت کنترل درآورد؛ اما بر مبنای دلایل روشن و قاطع، استراتژی کنترل تقاضا نسبت به کنترل عرضه، در کنترل بازار مواد مخدر بهتر عمل خواهد کرد:

۱- عرضه در پاسخ و در مقام برآوردن نیاز و تقاضا شکل می گیرد. تا زمانی که تقاضایی (آشکار یا پنهان) وجود نداشته باشد، عرضه ای وجود نخواهد داشت و برای آن بازاری شکل نخواهد گرفت.

۲- در صورتی که تقاضا همچنان وجود داشته باشد، استراتژی کنترل عرضه به جای اینکه تهدیدی برای بازار مواد مخدر باشد، در نهایت منجر به افزایش قیمت مواد مخدر خواهد شد.

۳- آنچه محرک تلاش در جهت کنترل عرضه است، (نه درستی آن)، این واقعیت است که تقاضا در اساس، نامشهود و درونی است و بنابراین، در قیاس با عرضه به سختی می توان آن را مهار کرد. به نحوی که برای مهار آن باید غیرمستقیم و به واسطه اتخاذ منظر سیستمی و مدیریت کلان پیش زمینه ها و بسترهایی که افراد جامعه در آن قرار دارند، عمل کرد درحالی که با دیدی سطحی و غیر واقع بینانه، مهار عرضه واجد این مشخصات محدود کننده نیست.

۴- و نهایتاً استدلال آخر را می توان کم اثر بودن تلاش های بسیاری دانست که سالهاست، در جهت کنترل سوء مصرف مواد مخدر از رهگذر مهار عرضه و قاچاق، در جریان است. سه نوع شیوه پیشگیری برای مواد مخدر وجود دارد:

۱- پیشگیری اولیه که هدف از آن، جلوگیری از آغاز مصرف مواد مخدر است؛
۲- پیشگیری ثانویه که مصرف مواد مخدر را در میان افرادی که آن را آغاز کرده اما به آن معتاد نشده اند، محدود می کند؛

۳- مبارزات آگاهی بخشی که هدف از آن، کاهش اثرات ناگوار سوء مصرف مواد مخدر در جامعه است (فرتوک زاده، معزز و رجبی نهوجی، ۱۳۹۲: ۱۸۶ و ۱۸۷).

با توجه به این موارد، بهترین راهکار در مقابله با مواد مخدر، مقابله با عرضه است و درعین حال غافل نبودن از دیگر روش‌ها؛ چراکه تمامی این رویکردها می‌بایست هم‌زمان با یکدیگر دنبال شوند اما آنچه که مهم است این است که نباید تمرکز بیش از اندازه بر راهکار مقابله با عرضه داشت.

دکتر فربرز رئیس دانا در پژوهش خود در سال ۱۳۸۲ به این نتیجه دست یافته است که:

«دلیل عمده نوسان در کمیت کشفیات، به دلیل بازدهی و عملکرد ارگان‌های مبارزه با مواد مخدر نیست، بلکه به تغییر سطح تولید و ترانزیت مواد از طریق ایران مربوط است و تاکنون هیچ‌گونه ارتباط معناداری میان هزینه‌های ایجادشده یا تعداد تلفات در سال‌های مختلف با کشفیات مواد مخدر یافت نشده است» (رئیس دانا، ۱۳۸۲: ۲۶).

در طول سالیان دراز که بر مقابله با عرضه تمرکز شده بود، می‌بینیم که در عمل، نتیجه مناسبی به دست نیامد که این نشان از ناکارآمدی این رویکرد دارد. در برخی مواقع، برخورد با عرضه نتیجه عکس نیز داده به این صورت که دستگیری و توقیف مواد، سود ناشی از تجارت غیرقانونی مواد را به دلیل کمبود آن و افزایش قیمت آن در بازار افزایش داده است؛ لذا برای کنترل مصرف (تقاضا) مواد مخدر، اساسی‌ترین دیدگاه اقتصادی بر این نکته متمرکز است که دست‌یابی به نتیجه مطلوب اگر حول محور مبارزه و بیکاری و فقر با تمرکز بر مناطق مرزی صورت گیرد موفق خواهد بود. هنگامی که کشوری تصمیم به مقابله با عرضه مواد مخدر می‌گیرد، قوانین بسیار سخت‌گیرانه‌ای را وضع می‌کند، این اعمال قانون به نحو شدید و مجازات سنگین، منجر به عکس‌العمل - های تدافعی مجرمان جوان می‌شود و آن‌ها خود را مجرم حرفه‌ای فرض کرده و بر ادامه اقدامات غیرقانونی خود پافشاری می‌کنند (پیشین: ۴۰، ۴۳).

۴-۱۱- حمل و تحویل تحت نظارت، ابتکار سازمان ملل متحد و تأثیر آن بر ایران

حمل و تحویل تحت نظارت به نسبت دیگر شیوه‌های مبارزه با مواد مخدر، روشی شناخته‌شده در نظام حقوقی ایران به شمار نمی‌رود. همچنین از آنجا که حمل و تحویل تحت نظارت ممکن است به بیرون از مرزهای داخلی ایران تسری یابد، به ثمر نشستن تلاش‌های دست‌اندرکاران مبارزه با مواد مخدر و اجرای موفقیت‌بار این روش در گرو همکاری‌های بین‌المللی (منطقه‌ای و جهانی) خواهد بود. بدین سان اندیشیدن راه‌کارهایی چون امضای توافق‌نامه‌های منطقه‌ای (برای نمونه در چهارچوب اکو)، تأسیس پلیس منطقه‌ای و امضای تفاهم‌نامه‌های همکاری‌های پلیسی (برای نمونه در چهارچوب اکو پول) و ارتقای هماهنگی‌ها و همکاری‌ها به سطح جهانی (برای نمونه در چهارچوب سازمان ملل متحد یا اتحادیه اروپا) راه‌گشا به نظر می‌رسد.

بر این پایه به دنبال برگزاری پنجمین نشست شورای برنامه‌ریزی اکو در ایران و سرانجام تصویب «برنامه اقدام اکو برای کنترل مواد مخدر» در عشق‌آباد در سال ۱۹۹۵، روش حمل و تحویل تحت نظارت به‌منزله یکی از مهم‌ترین تدبیرهای منطقه‌ای برای مبارزه با مواد مخدر به رسمیت شناخته شد و به کشورهای عضو اختیار داده شد تا بر پایه ماده ۱۱ کنوانسیون ۱۹۸۸، تدابیر لازمی را برای به‌کارگیری این روش بیندیشند. افزون بر این، آموزش همه دست‌اندرکاران مبارزه با مواد مخدر (به‌ویژه مأموران ویژه نظارت و مراقبت) نیز یکی دیگر از مؤلفه‌های اجرای موفقیت‌بار روش حمل و تحویل تحت نظارت در ایران است. بدین ترتیب می‌توان گفت با تلاش‌هایی که چه در سطح داخلی و چه در سطح بین‌المللی برای مبارزه با مواد مخدر انجام شده، زمینه بکارگیری روش و تحویل تحت نظارت در ایران بیش‌ازپیش فراهم شده است (رایجیان اصلی، ۱۳۸۴: ۲۳).

۴-۱۲- عدم‌حمایت جامعه بین‌المللی از تلاش‌های ایران در جهت مقابله با مواد مخدر

سازمان ملل متحد و دفتر مقابله با مواد مخدر در ایران، همکاری‌هایی را با دولت انجام داد که هدف از این همکاریها و مساعدت‌ها در سال‌های ۲۰۱۱-۲۰۱۴، ارتقاء و افزایش همکاری بین شرکا ملی در زمینه کنترل مواد مخدر و پیشگیری از جرم بود. علاوه بر این، برنامه کشوری جدید دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد، سازمان‌های غیردولتی، کادر آکادمیک و مؤسسات تحقیقاتی را نیز به‌عنوان استفاده‌کنندگان اصلی تحت پوشش قرار گرفت.

این برنامه از سه جزء اصلی تشکیل شده بود که به شرح زیر هستند:

۱- مدیریت مرزی و قاچاق مواد مخدر

- کمک و حمایت به مسئولین کشوری در ارتقاء مدیریت مرزی، ظرفیت کنترل مواد مخدر، پیش‌سازها و محرک‌های نوع آمفتامین از طریق ابتکارهای بین‌المللی، منطقه‌ای و ملی؛
- کمک به مسئولین در روند شناسایی و اقدام علیه مأموران و شبکه‌های مواد مخدر و جرائم سازمان‌یافته.

۲- کنترل اچ‌آی‌وی و کاهش تقاضای مواد مخدر

- کمک به اجرای برنامه‌های جامع کاهش تقاضای مواد مخدر، کنترل اچ‌آی‌وی و کاهش آسیب؛
- حمایت از برنامه‌ها برای دسترسی آسان معتادان تزریقی، شرکای جنسی آن‌ها و زندانیان به خدمات درمانی و پیشگیری از ایدز و اچ‌آی‌وی و ایدز؛

۳- کمک به بسیاری از مسئولین کشوری و سازمان‌های غیردولتی جهت اجرای راهکارهای ابداعی در زمینه کاهش تقاضای مواد مخدر

همچنین دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران همکاری جنوب-جنوب را در سطح کشوری و جهانی ارتقاء می‌دهد. این دفتر از سال ۲۰۰۷، به منظور ابتکارات توانمندسازی شامل تبادل تجارب در زمینه اعتیاد تزریقی، درمان نگهدارنده متادون و تبادل سوزن و سرنگ سفرهای مطالعاتی را برای ۳۵ کشور آسیایی و آفریقایی به ایران فراهم کرده است. این دفتر در زمینه پیشگیری از جرم، در ارتقاء همکاری واحدهای اطلاعات الی ایران و کشورهای در حال توسعه در مقابله با پول‌شویی مساعدت می‌نماید (مشاطیان، ۱۳۸۹: ۲۵).

به‌رغم آنکه ایران بیشترین هزینه را در مقابله با مواد مخدر پرداخته و می‌پردازد، سازمان ملل متحد نه تنها کمک قابل توجهی به ایران نکرده است بلکه همواره ایران را به خاطر آنچه این سازمان نقض حقوق بشر توسط ایران می‌نامند، کشور ما را مورد نکوهش قرار می‌دهد.

اداره کل مطالعات و پژوهش‌های ستاد مبارزه با مواد مخدر ریاست جمهوری به تاریخ ۱۳۷۶/۱۲/۱۷ در گزارشی تحت عنوان: «اگر ایران از ترانزیت مواد مخدر جلوگیری نکند چه خواهد شد؟» به ارزیابی نتایج حاصل از آزادسازی ترانزیت مواد مخدر پرداخته و اعلام کرده است که نتایج حاصل از مبارزه با قاچاق مواد مخدر بیشتر به نفع اروپاییان تمام شده است تا ایران. حال این سؤال پیش می‌آید که اگر ایران به مبارزه با قاچاق چیان نپردازد و اجازه دهد کاروان‌های قاچاق از خاک و فضای ایران برای حمل محموله‌های قاچاق مواد مخدر به سمت اروپا و کشورهای حوزه خلیج فارس و یا مناطق شمالی و... استفاده کنند چه اتفاقی رخ می‌دهد؟ شاید تصور شود وضعیت داخلی کشور به مخاطره می‌افتاد و ما شاهد گرایش جمعیتی زیادی از هموطنان به سمت قاچاق مواد مخدر و در نتیجه زیر سؤال رفتن در سطح مجامع داخلی و بین‌المللی می‌شویم و آمار اعتیاد نیز افزایش می‌یابد. ولی واقعیت ظاهراً به‌جز این باورهاست. اگر اجازه ترانزیت مواد مخدر را می‌دادیم باعث نتایج زیر می‌شد: ۱- کاهش تلفات جانی در مبارزه با این امر ۲- کاهش بسیار زیاد هزینه‌های مالی ۳- جلوگیری از سرریز شدن مواد مخدر در حال عبور، در داخل کشور ۴- جلوگیری از خروج پول‌های معتادان از کشور و جلوگیری از ثروت‌اندوزی باندهای قاچاق بین‌المللی ۵- کاهش اعدام‌ها (که اکثراً افراد ساده لوح و آلت دست قاچاق چیان بین‌المللی هستند) و در نتیجه کاهش فشارهای بین‌المللی در خصوص اعدام ۶- و در نهایت خروج هزاران تن مواد مخدر و سرازیر شدن آن به اروپا و سایر کشورهای موردنظر قاچاق چیان، همانند بمبی بود که جهان را تاکنون منفجر می‌ساخت و مسلماً کشورهای اروپایی را به فکر وامی‌داشت تا در خصوص تولید در

مرزهای شرقی ایران تجدیدنظر نمایند و حداقل نسبت به کنترل تولید در این کشورها اقدام نمایند. این گزارش، درواقع به بیان واقعیت موجود در مورد سیاست جنایی ایران در زمینه مبارزه با قاچاق مواد مخدر پرداخته است. واقعیتی که دولت ایران آگاهانه یا ناآگاهانه چشمان خود را بر روی آن‌ها بسته است (رحمدل، ۱۳۸۵: ۱۵۹-۱۶۰).

۴-۱۳- واکنش ایران نسبت به رویکرد سازمان ملل متحد در قبال لغو مجازات اعدام

گسترش اعتیاد به مواد مخدر در جامعه ایران در دهه ۱۹۶۰ و فشاری که از طرف جامعه داخلی و مراجع بین‌المللی به دولت وارد شد، دولت ایران را به اتخاذ سیاست جنایی شدیدتری در مقابل قاچاق مواد مخدر واداشت. این سیاست در طی آن زمان آهنگ یکنواختی نداشته است. دولت ابتدا برای نشان دادن شدت عمل خود مجازات اعدام را در سال ۱۳۳۸ وارد قلمرو مواد مخدر نمود و طی سال‌های ۱۳۴۹ و ۱۳۵۹، این مجازات را در سطحی گسترده اجرا نمود. ولی در اوایل دهه ۱۳۷۰، رفته‌رفته سیاست جنایی تقنینی^۱ خود را تعدیل نمود و از تعداد موارد مشمول مجازات اعدام کاست و نرمش‌هایی را در مورد مجازات اعدام از خود نشان داد.^۲ مقاومتی که سیاست قضایی در عمل از خود نشان داد سیاست جنایی تقنینی را به نرمش واداشت. از جمله موارد تأثیرگذار سیاست جنایی قضایی می‌توان به رویه قضایی و به‌خصوص نقش ارزنده دیوان عالی کشور، نقش نیروی انتظامی، ستاد مبارزه با مواد مخدر و سرانجام دیدگاه مردم در مورد مجازات اعدام اشاره نمود (رحمدل، ۱۳۸۵: ۱۴۹).

این که دلیل انعطاف قانون‌گذار در خصوص مجازات اعدام چه بوده است و چرا ابتدا با شدت و خشونت بیشتر این مجازات را وارد قانون نمود و بعداً رفته‌رفته سعی کرد از موارد اعمال آن بکاهد باید گفت که رویه

---

۱. سیاست جنایی عبارتست از کلیه تدابیر و اقدام‌های پیشگیرانه و سرکوبگرانه‌ای که توسط دولت و جامعه مدنی، جداگانه و یا با مشارکت یکدیگر، جهت پیشگیری از جرم، مبارزه با بزهکاری، اصلاح و یا سرکوب مجرم بکار برده می‌شود. ابزار مورد استفاده سیاست جنایی شامل سیاست جنایی تقنینی، سیاست جنایی قضایی و سیاست جنایی مشارکتی است. سیاست جنایی تقنینی با استفاده از ابزار قوانین که شامل قانون اساسی، قوانین جزایی و آئین دادرسی کیفری می‌باشد و سیاست جنایی قضایی با استفاده از ابزارهای قضایی که مقام قضایی بنا بر اختیارات خود می‌تواند از آن‌ها استفاده کند مانند مجازات‌های جایگزین حبس یا نظام نیمه آزادی و ... سعی در رسیدن به اهداف سیاست جنایی مطلوب را دارند (پژوهه، ۱۳۹۳).

۲. سازمان عفو بین‌الملل اعلام کرده است که در سال ۲۰۱۶، تعداد حداقل ۱۰۳۲ نفر در جهان اعدام شده‌اند که به گفته این سازمان حدود ۵۵ درصد این اعدام‌ها در ایران صورت گرفته است (www.amnesty.org).

قضایی و وضعیت موجود، قانون‌گذار را به فکر اصلاح روش‌ها انداخته و قانون‌گذار به این نکته پی برده است که امکان حصول نتیجه موردنظر وجود ندارد (پیشین، ۱۳۸۵: ۱۵۰).

۴-۱۴- تلاش برای تحول در سیاست‌گذاری‌های مخدری ایران

اخیراً صدای پای تحولاتی هم‌سو در حوزه سیاست‌گذاری، از برخی نهادهای تصمیم‌گیر، مراجع و مقامات حوزه مواد مخدر و سلامت مبنی بر آزادسازی و حتی قانونی سازی مواد در ایران شنیده می‌شود. تمامی گمانه‌زنی‌ها، ابتکارات و برنامه‌های پیشنهادی، تاکنون ذیل عنوان مدیریت مصرف و تغییر الگوی مصرف از مواد پرخطر به مواد کم‌خطر ارائه شده است. این تلقی که با تمایز قائل شدن بین موادی که بسیار برای سلامتی مضر هستند همچون مواد صنعتی و جایگزینی مواد مخدری گیاه‌پایه، می‌توان پیامدهای سوء روان‌شناختی و جسمانی اعتیاد را کاهش داد، با لذات فرضیه‌ی درستی است؛ اما نکته بسیار حائز اهمیت این موضوع است که آیا بستر حقوقی/قضایی نظام عدالت کیفری ایران، آمادگی پذیرش تغییر در سیاست‌های خود در زمینه کاهش تقاضا و کاهش آسیب از جمله اتاق‌های امن مصرف، قانونی سازی مواد مخدر گیاه‌پایه را دارد؟ مجید علائی بیان می‌دارد:

«تحول در گفتمان حقوقی و تغییر جهان‌بینی حقوقی به‌ویژه نسبت به جرم، بزه دیده و کیفردهی پیش زمینه ضروری برای تصویب قوانین جدیدی است که در حوزه سیاست‌گذاری‌های مواد مخدر، مصرف‌کننده را بیمار و نه مجرم می‌داند. با نگاهی به شکاف‌ها و تناقضات موجود در گفتمان حقوقی غالب در حوزه‌ی مواد مخدر به‌طور عام و مواد قانون مبارزه با مواد مخدر که در چارچوب مدل نظام عدالت سزا دهنده و باز پرورانه تدوین شده است به‌طور خاص، مصرف‌کننده مواد عملاً در میانه تعریف بز هکار و بیمار از برنامه‌ای به برنامه دیگر دچار سردرگمی است. لذا به نظر می‌رسد، به هیچ وجه بستر تحول در سیاست‌گذاری‌های مخدری جمهوری اسلامی ایران به‌سوی آزادسازی و قانونی سازی فراهم نشده است» (علائی، ۱۳۹۵).

به گفته دکتر علی هاشمی، رئیس کمیسیون آسیب‌های اجتماعی مجمع تشخیص مصلحت نظام: «در برنامه ششم توسعه^۱، مدیریت مصرف مواد مخدر گنجانده شده که اتفاق بسیار بزرگی است. به این مفهوم که برای

---

۱. برنامه ششم توسعه از سال ۱۳۹۵ آغاز و تا سال ۱۳۹۹ ادامه دارد. در ماده ۲۶ این سند که در خصوص معضل مواد مخدر تنظیم شده است آمده است که در راستای اجرایی کردن سیاست‌های کلی مبارزه با مواد مخدر و سیاست‌های کلان برنامه ششم توسعه کلیه دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده ۵ قانون مدیریت خدمات کشوری مکلف‌اند ضمن اجرای دقیق تکالیف مندرج در سند راهبردی طرح ملی مبارزه همه‌جانبه با مواد مخدر، روان‌گردان‌ها و پیش‌سازها با رویکرد اجتماعی و با محوریت پیشگیری از اعتیاد درمان، باز توانی و کاهش آسیب صیانت و حمایت اجتماعی، مقابله با عرضه مواد مخدر و روان‌گردان‌ها و پیش‌سازها و بازنگری در عناوین مجرمانه و مجازات‌های مرتبط اقدام لازم را به عمل آورند (پایگاه اطلاع‌رسانی دولت، ۱۳۹۵)

مهار پدیده مواد مخدر در کنار مبارزه همه‌جانبه سخت‌افزاری در مهار عرضه، اولویت ویژه‌ای نیز به تقاضا در کشور داده شده است» (خبرگزاری تسنیم، ۱۳۹۵).

اثرگذاری بر هزینه‌های اجتماعی مواد مخدر به‌منظور کاهش این هزینه‌ها، مقوله‌ای است که در بلند مدت قابل حصول است. از سوی دیگر با توجه به متغیرهای مؤثر بر هزینه‌ها، بدون شک، راهبردهای پیرامون مقابله با عرضه، کمترین تأثیر را بر کاهش هزینه‌ها دارد. از این رو ضروری است راهبردهای مقابله با عرضه به سمت راهبردهای برون‌گرا (کاهش تقاضا، همکاری‌های منطقه‌ای و ...) تغییر مسیر دهد. همچنین به دلیل کارایی محدود بخش دولتی، دعوت از بخش خصوصی و نهادهای غیر دولتی در پیشبرد اهداف مؤثر خواهد بود؛ البته تنها با مشارکت سازمان‌های غیر دولتی توفیقی به دست نمی‌آید بلکه طراحی سیاست‌هایی که موجب تغییر در متغیرهای تأثیرگذار بر هزینه‌ها باشد، شرط لازم برای کاهش هزینه‌های مواد مخدر محسوب می‌شوند؛ بنابراین سیاست‌های مبارزه با مواد مخدر در کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت، نیازمند ساماندهی هستند به‌طوری‌که سیاست‌های کوتاه مدت بر هزینه‌های مستقیم، سیاست‌های بلند مدت بر هزینه‌های جانبی و سیاست‌های بلند مدت بر هزینه‌های غیر مستقیم (مصرف‌کنندگان، جامعه و دولت) می‌توانند اثرگذار باشند (برومند جزی، ۱۳۹۳: ۴۵).

۴-۱۵ - نتیجه‌گیری

روند قانون‌گذاری در مورد مواد مخدر در ایران از سال ۱۲۸۹ ه.ش آغاز شد. در آغاز تنها به نحوه تنظیم کشت مواد مخدر و توزیع آن در میان مردم پرداختند و درواقع هدف این قوانین ایجاد زمینه‌ای تازه برای اخذ مالیات از مردم بود اما کم‌کم با افزایش اعتیاد در میان مردم و فشاری که از طرف مردم و گروه‌های اجتماعی و مراجع بین‌المللی بر دولت وارد شد، جرم‌انگاری در این زمینه آغاز شد تا جایی که در سال ۱۳۳۸، مجازات اعدام برای مرتکبین آن تعیین شد. سیاست جنایی تقنینی ایران در زمینه تعیین مجازات اعدام برای جرائم مواد مخدر تحولات مختلفی را پشت سر گذاشته است. این سیاست از تعیین مجازات اعدام برای جرائم و واگذاری صلاحیت رسیدگی به این جرائم در دادگاه‌های اختصاصی شروع شده و در برهه‌ای از زمان از نظر شدت برخورد به اوج خود رسیده است. به‌مرورزمان با روشن شدن ثمربخش نبودن مبارزه شدید رفته‌رفته از شدت عمل کاسته شده و قانون‌گذار سعی در ایجاد راه‌هایی برای فرار از اعمال این مجازات نموده است (رحمدل، ۱۳۸۵: ۱۶۳).

در سال‌های اولیه پس از انقلاب اسلامی نیز این رویکرد سخت‌گیرانه در قبال مبارزه با مواد مخدر به شدت دنبال شد و دلیل اصلی آن، نگرش جامعه در نحوه برخورد با این معضل بود که مقابله با عرضه را بهترین راهکار برای مقابله با این پدیده می‌دانست. این تغییر رویکرد ایران متأثر از جامعه بین‌المللی نبود بلکه متأثر از نگرش‌های انقلابی بود که در آن دوران طرفداران زیادی داشت.

پس از انقلاب اسلامی، ایران راهبردهای متفاوتی را در خصوص این معضل در پیش گرفته است. راهبرد نخست: از سال ۱۳۵۷ تا ۱۳۶۷: ممنوعیت کشت خشخاش، جرم‌انگاری اعتیاد و اعمال قوانین شدید کیفری؛ راهبرد دوم: از ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۶: نگرش سیستمی (تشکیل ستاد مبارزه با مواد مخدر با عضویت دستگاه‌های مختلف)، تشدید قوانین بر علیه قاچاقچیان، توسعه تعاملات بین‌المللی و درمان معتادین و راهبرد سوم: از سال ۱۳۷۶ به بعد: تغییر نگرش از مقابله با عرضه به سمت کاهش تقاضا.

در سال‌های اخیر با توجه به تجربیاتی که از مبارزه شدید با قاچاق چیان مواد مخدر و ناکارآمدی رویکرد تحمل صفر حاصل شده، برخی اشخاص و گروه‌ها در دستگاه‌ها و نهادهای اجرایی و قانون‌گذاری در کشور، در صدد لغو مجازات‌های اعدام برآمده‌اند که این امر همسو با رویکرد سازمان ملل متحد است چراکه این سازمان با تسری یافتن مباحث حقوق بشری به حوزه مقابله با مواد مخدر، از کشورها می‌خواهد که در راه مقابله با مواد مخدر همواره حقوق بشر را رعایت نمایند و یکی از حقوق اصلی که سازمان ملل متحد بر آن تأکید دارد حق زندگی است و بر این عقیده است که مجازات اعدام برای جرائم مرتبط با مواد مخدر نقض حقوق بشر محسوب می‌شود و باید این مجازات را برای مرتکبین آن لغو کرد.

فهرست منابع فصل چهارم

فارسی

وب سایت ها

۱. پایگاه اطلاع رسانی دولت (۱۳۹۵، ۱۲ مرداد). **متن کامل لایحه برنامه ششم توسعه منتشر شد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۶ از <http://dolat.ir/detail/281959>
۲. پایگاه خبری اعتیاد (۱۳۹۴، ۲۴ اسفند). **نظر یک مسئول درباره خلاءهای قانونی مبارزه با مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۲۸ از <http://adna.ir/news/1338>
۳. پژوه (۱۳۹۳، ۲۴ آبان). **سیاست جنایی**. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۳ از http://pajoohe.ir/%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%D8%AA-%D8%AC%D9%86%D8%A7%D8%A6%DB%8C__a-28752.aspx
۴. تقدسی، علی (۱۳۹۵). **تغییر جهت در سیاست جنایی ایران در خصوص جرم اعتیاد به مواد مخدر**. چهارمین کنفرانس علوم و مهندسی ایتالیا- رم، قابل دسترسی در سایت https://www.civilica.com/Paper-ICESCON04-ICESCON04_403
۵. حسینی، سید محمد (۱۳۸۸، ۵ تیر). **افغانستان و مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۵/۲۳ از <http://www.avapress.com/vdci.pa3ct1a5zbc2t.html>
۶. خسروی (۱۳۹۳). **مصوبات سازمان ملل متحد و بررسی قوانین اعتیاد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۱۶ از http://daneshjoo.epage.ir/fa/module.content_Page.40-02-09.html
۷. خبرگزاری اعتیاد (۱۳۹۴، ۲۴ اسفند). **نظر یک مسئول درباره خلاءهای قانونی مبارزه با مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۵ از <http://adna.ir/news/1338>
۸. خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۴، ۱۵ اسفند). **حضور جدی ایران در سیاست گذاری جهانی مبارزه با مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۲ از <http://tn.ai/1019389>
۹. خبرگزاری مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵، ۲۶ بهمن). **ناکارآمدی شیوه مبارزه با مواد مخدر / کاهش مجازات اعدام نخستین گام مجلس در اصلاح قانون**. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۷ از <http://www.icana.ir/Fa/News/323596>

۱۰. خبرگزاری مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵، ۲۳ اسفند). کمیسیون قضایی مجلس به حذف مشروط مجازات اعدام رای داد. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۰، از <http://www.icana.ir/Fa/News/327696>
۱۱. خبرگزاری مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۶، ۴ فروردین). تلاش مجلس برای بازبینی در مجازات اعدام قاچاقچیان مواد مخدر در سال ۹۵/تأکید بر استفاده از مجازات تنبیهی جایگزین. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۰، از <http://www.icana.ir/Fa/News/327966>
۱۲. ستاد مبارزه با مواد مخدر (۱۳۹۳). اهم اقدامات ستاد مبارزه با مواد مخدر طی سال‌های ۹۲ و ۹۳، به مناسبت ۵ تیر ماه سالروز جهانی مبارزه با مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۲، از www.dchq.ir
۱۳. صداوسیما جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴، ۱۲ اردیبهشت). تجارت جهانی مواد مخدر؛ اقدام‌های جهانی برای مبارزه با تجارت مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۱۵، از <http://news.irib.ir/archive/item/67383>
۱۴. صرامی، حمید (۱۳۹۵، ۴ آبان). نظر ستاد مبارزه با مواد مخدر درباره آزادسازی ماری‌جوانا. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۶، از <http://www.fardanews.com/fa/news/590278>
۱۵. عبدالحانی، شاهین (۱۳۹۲، ۹ آبان). قوانین جامع سد محکمی در برابر تجارت افیون. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۶، از <http://www.abdolkhani.com/index.php?ToDo=ShowArticles&AID=36121>
۱۶. علائی، مجید (۱۳۹۵، ۱ دی). بررسی گذار در نظام عدالت بین‌المللی و جنبش موازی در سیاست‌گذاری مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۰، از <http://cudras.ir/2016/12/21>
۱۷. علیزاده (۱۳۹۵، ۱۱ دی). گیاه کوکا. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۹، از <http://catira.ir/ma/189>

کتاب و مقالات

۱. ابراهیمی، محمد (۱۳۹۲). نقش سازمان ملل متحد در مبارزه با مواد مخدر در افغانستان. مطالعات مبارزه با مواد مخدر، سال پنجم، شماره شانزدهم و هفدهم، صفحه ۶۰.
۲. اسعدی، سید حسن (۱۳۸۸). مواد مخدر و روان‌گردان در حقوق جنایی ملی و بین‌المللی. تهران: نشر میزان.

۳. اکبری، عباسعلی (۱۳۹۳). **بررسی و نقد سیاست جنایی حاکم بر جرائم مواد مخدر در ایران با تاکید بر اصلاحیه سال ۱۳۸۹ قانون مبارزه با مواد مخدر**. پژوهش‌نامه حقوق کیفری، سال ۵، شماره ۲، صفحات ۷-۳۴.
۴. برفی، محمد (۱۳۷۸). **از میکده تا ماتمکده اعتیاد**. تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول.
۵. برومندجری، شهرزاد (۱۳۹۳). **شاخص اندازه‌گیری هزینه‌های اجتماعی مواد مخدر در ایران**. فصلنامه سیاست اجتماعی و اعتیاد، دوره ۱، شماره ۴، صفحات: ۳۳-۴۶.
۶. داشاب، مهریار (۱۳۸۵). **سیر تحول جنبش النای مجازات اعدام در شورای اروپا**. مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۸، صفحات ۶۳-۹۰.
۷. رئیس دانا، فریبرز (۱۳۸۲). **بازار مواد مخدر در ایران، نگاهی ویژه به بازار تهران**. فصلنامه اعتیاد پژوهی، دوره ۱، شماره ۴، صفحات ۱۳-۴۴.
۸. رحمدل، منصور (۱۳۸۵). **تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر**. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۱، صفحات ۱۴۹-۱۶۵.
۹. سازمان بهزیستی کشور (۱۳۶۸). **بررسی اعتیاد و بازپروری معتادان**. تهران: انتشارات سازمان بهزیستی.
۱۰. ساکی، محمدرضا (۱۳۸۰). **جرائم مواد مخدر از دیدگاه حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی**. چاپ اول، تهران: انتشارات خط سوم.
۱۱. سامانیان، مصیب؛ اسفندیاری، ابوالقاسم؛ یزدان پناه، محمدرضا (۱۳۸۸). **شناخت مواد مخدر و عوارض اعتیاد**. تهران: انتشارات سالوک.
۱۲. شهیدی، محمدحسین (۱۳۷۵). **مواد مخدر، امنیت اجتماعی و راه سوم**. تهران: نشر اطلاعات، چاپ اول.
۱۳. فرتوک زاده، حمیدرضا؛ معزز، هاشم؛ رجبی نهوجی، میثم (۱۳۹۲). **سیاست ها و راهبردهای کنترل مصرف مواد در ایران**. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۴۸، صفحات: ۱۶۹-۱۹۹.
۱۴. کاظمی، مسعود (۱۳۹۴). **تأثیر مجازات اعدام بر بازدارندگی از جرائم مواد مخدر و روان‌گردان**. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، دوره ۱، شماره ۴، صفحات ۱۰۱-۱۱۸.
۱۵. کریمی، مجید (۱۳۸۸). **بررسی نقش جامعه جهانی در مبارزه با مواد مخدر**. تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس مبارزه با مواد مخدر ناجا.

۱۶. محمودی جانکی، فیروز (۱۳۸۷). **جرم‌زدایی به‌منزله یک تغییر**. فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، شماره ۱، صفحات ۳۲۱-۳۵۰.

انگلیسی

1. **Chapter vi narcotic drugs and psychotropic substances**. Retrieved February 4, 2017. From:
https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-18&chapter=6&clang=_en#1
2. **Chapter VI narcotics and psychotropic substances**. Retrieved February 5, 2017, from https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-16&chapter=6&clang=_en
3. Contributors, M. Ronald, A. & Boyer, B. (2005). **A Glossary of Terms for UN Delegates**. Switzerland: Published by the United Nations Institute for Training and Research (UNITAR).
4. **Information about drugs**. Retrieved February 5, 2017, from www.unodc.org/unodc/en/illicit-drugs/definitions
5. International Task Force on Strategic Drug Policy (2006). **A new approach to reduce drug demand**.
6. Inkanatura. (2016, May 30). **Coca Tea or mate de Coca**. Retrieved February 5, 2017, from <http://www.cocanatural.com/en/arti.asp?ref=coca-tea-or-mate-de-coca-the>
7. Pietschmann, T. Tullis, M. & Leggett, T. (2010). **A Century of International Drug Control**. Vienna: United Nations Publications.
8. **Presentation**. Retrieved February 8, 2017, from: <http://www.crime-prevention-intl.org/en/about-us/presentation.html>
9. **Single Convention on Narcotic Drugs 1961**. Retrieved February 3, 2017, from: <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/single-convention.html>
10. The United Nations Office on Drugs and Crime. (2015, January 10). **The United Nations Office on Drugs and Crime**. Retrieved February 8, 2017, from <http://www.unvienna.org/unov/en/unodc.html>

11. The United Nations. **Political Declarations on the world drug problem**. Retrieved February 7, 2017, from https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CND/Political_Declarations/Political-Declarations_Index.html

12. United Nations (1991). **Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988**. New York: United Nation Office on Drug and Crime Publications.

13. **The United Nations International Drug Control Program: facts and figures**. Retrieved February 8, 2017, from <http://www.un.org/ga/20special/presskit/pubinfo/info1.htm>

14. United Nations Office on Drugs and Crime(2009). **Political Declaration and Plan of Action on International Cooperatin towards an Integrated and Balanced Strategy to Counter the World Drug Problem**. Retrieved 3 February, 2017, from <https://www.unodc.org/documents/ungass2016/V0984963-English.pdf>

15. United Nations Office on Drugs and Crime(1955). **Legal Trade in Narcotics in 1953**. Retrieved February 1, 2017, from https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1955-01-01_1_page011.html

16. Winkler, D. Jonathan, P. Doris, A. & Gernot, T. (2004). **Estimating the relative efficiency of various forms of prevention at**. Socio-economic planning sciences, 43-56.

نتیجه‌گیری پایانی:

**تبیین رابطه «رویکردهای سازمان ملل متحد» و «سیاست-
گذاری مقابله با مواد مخدر ایران»**

سازمان ملل متحد از بدو تأسیس تا کنون در حوزه مقابله با مواد مخدر فعال بوده و تصمیماتی که در این مدت زمان اتخاذ کرده بسیار حائز اهمیت بوده چرا که تغییر در رویکردهای این سازمان در خصوص مبارزه با مواد مخدر، بر دیگر کشورها نیز تأثیرگذار است. این سازمان با تصویب سه کنوانسیون در حوزه مقابله با مواد مخدر، اقدام به قانون گذاری در این حوزه کرده و در طی گذشت چندین دهه، دستاوردهای مطلوبی نیز در این خصوص به دست آورده است.

در سال های آغازین شکل گیری سازمان ملل متحد، رویکرد این سازمان، رویکردی مبتنی بر مقابله با عرضه بود که با توجه به مفاد کنوانسیون واحد در خصوص مواد مخدر و روان گردان مصوب ۱۹۶۱ و کنوانسیون مبارزه با مواد روان گردان مصوب ۱۹۷۱ این موضوع کاملاً مشهود است. در این کنوانسیون ها، تأکید بیشتر بر مقابله با عرضه بود و به دیگر ابعاد این معضل جهانی توجه چندانی نشده بود؛ همچنین این کنوانسیون ها اختیار عمل وسیعی به دولت ها می داد و دولت ها قادر بودند در جهت مقابله با مواد مخدر هر اقدامی از جمله اعمال مجازات اعدام برای مرتکبین قاچاق مواد مخدر را در نظر گیرند. پس فضای بین المللی در آن زمان، برای تشدید برخورد کشورها با قاچاق مواد مخدر و اعمال مجازات اعدام برای مرتکبین مهیا بود.

در سال ۱۹۸۸، سازمان ملل متحد کنوانسیون دیگری را به تصویب رساند که در این کنوانسیون ضمن آنکه همچنان رویکرد مقابله با عرضه را در نظر داشت و آن را سرلوحه مقابله با مواد مخدر می دانست، اما به مقوله مقابله با تقاضا و کاهش آسیب نیز پرداخت و از کشورها خواست که در این حوزه ها نیز به قانون گذاری بپردازند.

هم زمان با تصویب کنوانسیون های بین المللی مواد مخدری توسط سازمان ملل متحد، نشست ها و اعلامیه های دیگری نیز این سازمان به تصویب رساند که هر کدام با توجه به شرایط جهانی به حوزه های خاصی از این معضل می پرداختند. پس از تصویب کنوانسیون ۱۹۸۸، تأکید بیشتر این اعلامیه ها و نشست ها، همواره بر تلاش برای کاهش آسیب و کاهش تقاضا بوده است.

به غیر از اقداماتی که سازمان ملل متحد مشخصاً در جهت مقابله با مواد مخدر انجام داد، اقدامات دیگری نیز انجام شد که خاستگاه اصلی فکری آن، مقابله با مواد مخدر بود اما به دیگر حوزه ها نیز تسری یافت. اقداماتی همچون مبارزه با تروریسم و مبارزه با قاچاق انسان و غیره. از جمله این اقدامات مهم سازمان ملل متحد می توان به تصویب کنوانسیون سازمان ملل متحد در خصوص مبارزه با جرائم سازمان یافته فراملی موسوم به کنوانسیون پالرمو مصوب سال ۲۰۰۳ اشاره کرد. این کنوانسیون توانست با تصویب مواردی از قاچاق مواد مخدر در سطح وسیع و بین المللی جلوگیری به عمل آورد. اقدام دیگر، مبارزه با پولشویی بود. سیستم مبارزه با پولشویی

موفقیت‌های بزرگی را در پی داشت چراکه عنصر حیاتی کل صنعت مواد مخدر، سیستم تطهیر پول است. این نهاد بین‌المللی در نهایت توانست گام مؤثری در جهت مقابله با مواد مخدر در جهان بردارد.

در سال‌های اخیر ادبیات حقوق بشری نسج و به حوزه‌های مختلف و گوناگونی تسری یافته است. حوزه مقابله با مواد مخدر نیز از این گفتمان متأثر شده و در تلاش است که رویکردهای خود را مطابق با این حقوق بازتعریف نماید. از اصلی‌ترین این حقوق حق حیات است. اگرچه در گذشته مجازات اعدام برای مرتکبین جرائم مواد مخدری در کشورهای مختلف جهان رواج داشت و چنین مجازاتی کمتر مورد سوال قرار می‌گرفت اما در دوران کنونی، حساسیت سازمان‌های بین‌المللی و به‌خصوص سازمان ملل متحد در این خصوص، بسیار زیاد شده و خواستار لغو آن هستند.

این رویکردها و نوع نگرش‌های سازمان‌های بین‌المللی بر ایران نیز تأثیرگذار بوده است. اگرچه تمامی اقدامات ایران در حوزه قانون‌گذاری در زمینه مواد مخدر متأثر از سازمان ملل متحد نبوده اما در سال‌های اخیر نتوانسته است که نسبت به این رویکردها بی‌اعتنا باشد.

رویکرد ایران در این حوزه، همواره فراز و نشیب‌هایی را به همراه داشته و جز مقاطعی کوتاه در تاریخ، ایران همواره سیاست سخت‌گیرانه‌ای را نسبت به عرضه مواد مخدر دنبال می‌کرده است. این تغییر رویکردها جز در سال‌های اخیر، هیچ‌کدام تحت تأثیر جامعه بین‌المللی نبوده و در مواردی که برخورد با مواد مخدر تشدید شده بیشتر متأثر از فضای داخلی کشور و وسعت ابعاد این معضل بوده است. در سال‌های حکومت پهلوی با توجه به گسترش ابعاد این معضل در سطح کشور، برای نخستین بار مجازات اعدام در سال ۱۳۳۸ برای مرتکبین در نظر گرفته شد. این نمونه‌ای از شدیدترین نوع برخورد با مواد مخدر و اتخاذ رویکردی به شدت سخت‌گیرانه در این خصوص بود.

این رویکرد تا وقوع انقلاب اسلامی ادامه داشت. با وقوع انقلاب اسلامی در سال ۱۳۵۷، بار دیگر ایران روش برخورد شدید با مواد مخدر را در پیش گرفت. با توجه به شرایط آن زمان، اعتقاد عمومی بر آن بود که معضل مواد مخدر یکی از حربه‌های دشمن برای ضربه زدن به کشور و نظام نوپای آن است و جز برخورد شدید با آن، نمی‌توان به حل این معضل در جامعه امید داشت. این اعتقاد باعث شد که در اوایل انقلاب شمار زیادی در خصوص قاچاق مواد مخدر اعدام و یا زندانی شوند. این رویکرد رفته‌رفته با توجه به تغییر دولت‌ها در ایران و تغییر نگرش دولت‌مردان به این موضوع و بررسی نتایج حاصل از آن، منعطف‌تر شد و سخت‌گیری‌ها کاهش یافت. این تغییر رویکرد نیز متأثر از سازمان ملل متحد نبوده و فضای داخلی جامعه و تغییر سیاست‌مداران عامل اصلی چنین تغییری بود.

اما در سال های اخیر به خاطر پررنگ تر شدن و اهمیت یافتن مباحث حقوق بشری در سطح جهانی و تسری یافتن آن به دیگر موضوعات و نیز بررسی نتایج حاصل از سال ها مبارزه شدید با مواد مخدر، رویکرد ایران نیز تا حدودی متأثر از سازمان ملل متحد بوده است.

مبارزه شدید و سخت با عرضه مواد مخدر، نتوانست موفقیت های چشمگیری به دست آورد ضمن آنکه پیامدهای نامطلوبی نیز به همراه داشت. این موضوع بود که سازمان ملل متحد را نیز بر آن داشت که رفته رفته رویکرد خود را از مقابله با عرضه به سمت مقابله با تقاضا و کاهش آسیب تغییر دهند.

با توجه به این تغییرات در نوع نگرش سازمان ملل متحد و نیز محدود شدن دامنه اختیارات دولت ها در نحوه برخورد با مجرمان جرائم مواد مخدری، دیگر امکان ادامه سیاست های سخت گیرانه برای کشورها همچون گذشته مهیا نیست. شورای حقوق بشر سازمان ملل متحد در این خصوص قطعاً موضع گیری خواهد کرد و نتیجتاً باعث افزایش فشارهای بیشتر حقوق بشری خواهد شد. مسئله اعدام قاچاقچیان مواد مخدر، یکی از این موارد است که افزایش این فشارها از سوی جامعه بین المللی و سازمان ملل متحد را به دنبال داشته است.

همان گونه که در این رساله نشان داده شد، برنامه های سازمان ملل متحد تأثیرات اندکی در پیشبرد هدف مبارزه با مواد مخدر در داخل کشور داشته است. حتی در مواقعی این سازمان با انتقادهای حقوق بشری خود نه تنها به ایران در این مسیر یاری نرسانده بلکه سد راه کشور ما نیز شده است. آنچه مسلم است این است که ادامه قانون فعلی مجازات اعدام نه تنها فشارهای بین المللی را بر کشور ما وارد می کند بلکه در داخل نیز پیامدهای ناگوار بسیاری به همراه دارد و مشکلات اجتماعی دیگری را به وجود می آورد و طبق تحقیقات صورت گرفته، تأثیر این مجازات بر قاچاق مواد مخدر یا بسیار ناچیز یا به کلی بی تأثیر بوده است. لذا پیشنهاد می شود برای کاهش سطح فشارهای بین المللی و کاهش مشکلات داخلی جامعه، مجازات اعدام برای جرائم مواد مخدری حذف شود.

نهایتاً ایران سه سناریو پیش روی خود دارد:

اول آنکه راه فعلی خود را ادامه داده و در راه مبارزه با مواد مخدر همچنان سیاست تحمل صفر را که ناکارآمدی آن در این پژوهش مشخص شد اجرا کند و با این روش حساسیت کشورهای دیگر را برانگیزد و باعث فشارهایی از جانب جامعه بین المللی بر ایران شود. چنین رویکردی این پیش فرض اساسی که مبارزه با مواد مخدر برای تأمین سلامت افراد جامعه است را نادیده می گیرد و با نوع نگرشی که به معتادان دارد و آنها را مجرم و نه بیمار تلقی می کند عملاً باعث ضربه زدن به سلامت جسمی و روحی افراد معتاد درون جامعه

می‌شود. این افراد از جامعه طرد می‌شوند و خدمات بهداشتی بر اساس این نوع بینش، از آن‌ها دریغ می‌شود یا سطح این خدمات کاهش قابل توجهی می‌یابد به این دلیل که منابع کشور نباید برای مجرمین جامعه هزینه شود. دوم آنکه با الگوبرداری صرف از کشورهای پیشرفته، بدون در نظر گرفتن شرایط کشور، آن طرح‌ها را پیاده‌سازی کند که ضمن صرف منابع مالی و انسانی زیاد، نتیجه مطلوبی حاصل نخواهد شد. سوم آنکه رویکرد سخت‌گیرانه خود را تا حدودی تعدیل کند نه اینکه کاملاً آن را نادیده بگیرد. تولید به نسبت آسان ماری جوآنا و مواد مخدر صنعتی همچنان جز تهدیدات آینده ایران محسوب می‌شوند که نبود عزم راسخ برای مقابله با عرضه، در آینده برای کشور بحران‌های بزرگی را ایجاد خواهد کرد. ضمن آنکه از مقابله با عرضه نباید غافل شد، باید با تقاضا نیز مبارزه کرد و در کنار این روش‌ها، ایران از تجربیات کشورهای دیگر و هم سطح خود نظیر مالزی بهره برده و آن تجربیات را بومی‌سازی کرده و اجرا کند؛ و در نهایت تأمین مواد مخدر معتادان از سوی دولت می‌تواند هم مشکلات سلامتی افراد را که ناشی از ناخالصی مواد است را از بین ببرد و هم باعث کاهش سود قاچاقچیان شود.

فهرست منابع

فارسی

وب سایت ها

۱. بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، **کنوانسیون ها و پروتکل های بین المللی در زمینه مبارزه با پول شویی و تأمین مالی تروریسم**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۹، از <http://www.cbi.ir/simplelist/9308.aspx>
۲. پایگاه اطلاع رسانی دولت (۱۳۹۵، ۱۲ مرداد). **متن کامل لایحه برنامه ششم توسعه منتشر شد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۶، از <http://dolat.ir/detail/281959>
۳. پایگاه خبری اعتیاد (۱۳۹۴، ۲۴ اسفند). **نظر یک مسئول درباره خلاءهای قانونی مبارزه با مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۲۸، از <http://adna.ir/news/1338>
۴. پارسینه (۱۳۹۴، ۱۷ بهمن). **همایش سیاست های جایگزین درباره مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۵، از <http://www.parsine.com/fa/news/273243>
۵. پژوه (۱۳۹۳، ۲۴ آبان). **سیاست جنایی**. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۳، از http://pajoohe.ir/%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%D8%AA-%D8%AC%D9%86%D8%A7%D8%A6%DB%8C__a-28752.aspx
۶. پلیس بین الملل ناجا. (۱۳۹۴، ۷ آبان). **اخبار بین الملل، کمسیون مواد مخدر ملل متحد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۰/۲، از <http://www.interpol.police.ir/?siteid=22&pageid=342&newsview=10392>
۷. تقدسی، علی (۱۳۹۵). **تغییر جهت در سیاست جنایی ایران در خصوص جرم اعتیاد به مواد مخدر**. چهارمین کنفرانس علوم و مهندسی ایتالیا- رم، قابل دسترسی در سایت https://www.civilica.com/Paper-ICESCON04-ICESCON04_403
۸. حسینی، سید محمد (۱۳۸۸، ۵ تیر). **افغانستان و مواد مخدر**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۵/۲۳، از <http://www.avapress.com/vdci.pa3ct1a5zbc2t.html>
۹. خسروی (۱۳۹۳). **مصوبات سازمان ملل متحد و بررسی قوانین اعتیاد**. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۱۶، از http://daneshjoo.epage.ir/fa/module.content_Page.40-02-09.html

۱۰. خبرگزاری اعتیاد (۱۳۹۴، ۲۴ اسفند). نظر یک مسئول درباره خلاءهای قانونی مبارزه با مواد مخدر. بازیابی شده در <http://adna.ir/news/1338> از ۱۳۹۶/۱/۵
۱۱. خبرگزاری تسنیم (۱۳۹۴، ۱۵ اسفند). حضور جدی ایران در سیاست‌گذاری جهانی مبارزه با مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۲ از <http://tn.ai/1019389>
۱۲. خبرگزاری جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۵، ۲۳ بهمن). وزیر کشور: گردش مالی قاچاق مواد مخدر یک هزار و ۵۰۰ میلیارد دلار است. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۷ از <http://www.irna.ir/fa/News/82426615>
۱۳. خبرگزاری مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵، ۲۶ بهمن). ناکارآمدی شیوه مبارزه با مواد مخدر/ کاهش مجازات اعدام نخستین گام مجلس در اصلاح قانون. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۷ از <http://www.icana.ir/Fa/News/323596>
۱۴. خبرگزاری مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۵، ۲۳ اسفند). کمیسیون قضایی مجلس به حذف مشروط مجازات اعدام رای داد. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۰ از <http://www.icana.ir/Fa/News/327696>
۱۵. خبرگزاری مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۶، ۴ فروردین). تلاش مجلس برای بازبینی در مجازات اعدام قاچاقچیان مواد مخدر در سال ۹۵ تأکید بر استفاده از مجازات تنبیهی جایگزین. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۰ از <http://www.icana.ir/Fa/News/327966>
۱۶. مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد (۱۳۹۲). سازمان ملل متحد. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۱۴ از <http://www.unic-ir.org/publication/farsi/UNToday/chapter1.pdf>
۱۷. مؤسسه فرهنگی مطبوعاتی ایران (۱۳۹۵). حقوقدانان و کارشناسان در گفت‌وگو با «ایران» بررسی کردند حذف مجازات اعدام قاچاقچیان مواد مخدر آری یا نه. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۱ از <http://iran-newspaper.com/Newspaper/MobileBlock?NewspaperBlockID=110032>
۱۸. ستاد مبارزه با مواد مخدر (۱۳۹۳). اهم اقدامات ستاد مبارزه با مواد مخدر طی سال‌های ۹۲ و ۹۳، به مناسبت ۵ تیر ماه سالروز جهانی مبارزه با مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۲ از www.dchq.ir
۱۹. ستاد مبارزه با مواد مخدر (۱۳۹۴، ۲۴ فروردین). کمیسیون مواد مخدر در وین با درخواست برای ایجاد شبکه‌های قوی‌تر برای مقابله با مواد مخدر آغاز به کار کرد. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۹/۱۵ از http://dchq.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=203:2013-02-11-13-51-41&catid=371&Itemid=5333
۲۰. صابری، بهزاد (۱۳۹۳، ۱۴ مهر). ایران و نظام جهانی مقابله با جرائم سازمان‌یافته فراملی. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۴ از <http://www.irna.ir/fa/News/81338468>

۲۱. صبح قزوین (۱۳۹۵، ۲۰ شهریور). کنوانسیون پالرمو چیست و چه تهدیداتی را برای ایران به وجود می‌آورد. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱/۴، از <http://sobheqazvin.ir/news/215267-newscontent>
۲۲. صداوسیما جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴، ۱۲ اردیبهشت). تجارت جهانی مواد مخدر؛ اقدام‌های جهانی برای مبارزه با تجارت مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۱۵، از <http://news.trib.ir/archive/item/67383>
۲۳. صرامی، حمید (۱۳۹۵، ۴ آبان). نظر ستاد مبارزه با مواد مخدر درباره آزادسازی ماری‌جوانا. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۶، از <http://www.fardanews.com/fa/news/590278>
۲۴. عبدالحانی، شاهین (۱۳۹۲، ۹ آبان). قوانین جامع سد محکمی در برابر تجارت افیون. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۶، از <http://www.abdolkhani.com/index.php?ToDo=ShowArticles&AID=36121>
۲۵. علیزاده (۱۳۹۵، ۱۱ دی). گیاه کوکا. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۹، از <http://catira.ir/ma/189>
۲۶. علائی، مجید (۱۳۹۵، ۱ دی). بررسی گذار در نظام عدالت بین‌المللی و جنبش موازی در سیاست‌گذاری مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۱۰، از <http://cudras.ir/2016/12/21>
۲۷. لوموند دیپلماتیک (۲۰۱۴، فوریه). «جنگ با مواد مخدر» رو به پایان است. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۳، از <https://ir.mondediplo.com/article2097>
۲۸. مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد (۱۳۹۵، ۲۳ آذر). بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۰/۱، از <http://www.unic-ir.org>
۲۹. مؤسسه دانشنامه پلیس (۱۳۹۴، ۱۷ خرداد). حمل و تحویل تحت نظارت. بازیابی شده در ۱۳۹۵/۱۱/۸، از <http://police.ir/?fkeyid=&siteid=29&pageid=4546&newsview=10195>
۳۰. نشریه حقوقی عدلیه، سیاست‌های تقنینی ایران در پیشگیری از وقوع جرائم مواد مخدر. بازیابی شده در ۱۳۹۶/۱/۷، از <http://adlpub.com/%D8%B3%DB%8C%D8%A7%D8%B3%D8%AA-%D9%87%D8%A7%DB%8C-%D8%AA%D9%82%D9%86%DB%8C%D9%86%DB%8C-%D8%A7%DB%8C%D8%B1%D8%A7%D9%86-%D8%AF%D8%B1-%D9%BE%DB%8C%D8%B4%DA%AF%DB%8C%D8%B1%DB%8C-%D8%A7%D8%B2-%D9%88-2/>

۱. ابادینسکی، هوارد (۱۳۸۴). **مواد مخدر، نگاه اجمالی**. ترجمه: محمدعلی زکریایی و جلیل کریمی و مهدی دهقانی کاظمی، تهران: انتشارات جامعه و فرهنگ.
۲. ابراهیمی، محمد (۱۳۹۲). **نقش سازمان ملل متحد در مبارزه با مواد مخدر در افغانستان**. مطالعات مبارزه با مواد مخدر، سال پنجم، شماره شانزدهم و هفدهم، صفحه ۶۰.
۳. اسعدی، سید حسن (۱۳۸۸). **مواد مخدر و روان‌گردان در حقوق جنایی ملی و بین‌المللی**. تهران: نشر میزان.
۴. افشاری، اسماعیل (۱۳۷۶). **مروری بر فعالیت‌های بین‌المللی کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد**. رساله ارتقای مقام، وزارت امور خارجه جمهوری اسلامی ایران.
۵. اکبری، عباسعلی (۱۳۹۳). **بررسی و نقد سیاست جنایی حاکم بر جرائم مواد مخدر در ایران با تأکید بر اصلاحیه سال ۱۳۸۹ قانون مبارزه با مواد مخدر**. پژوهش‌نامه حقوق کیفری، سال ۵، شماره ۲، صفحات ۷-۳۴.
۶. باقرزاده میانجی، احد (۱۳۷۸). **همکاری‌های بین‌المللی در مبارزه با مواد مخدر**. تهران: مرکز انتشارات علمی دانشگاه آزاد اسلامی، چاپ اول.
۷. برفی، محمد (۱۳۷۸). **از میکرده تا ماتمکرده اعتیاد**. تهران: انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ اول.
۸. برومندجری، شهرزاد (۱۳۹۳). **شاخص اندازه‌گیری هزینه‌های اجتماعی مواد مخدر در ایران**. فصلنامه سیاست اجتماعی و اعتیاد، دوره ۱، شماره ۴، صفحات: ۳۳-۴۶.
۹. بقایی هامانه، اسماعیل (۱۳۸۵). **مقابله با فساد در حقوق بین‌الملل (با تأکید بر کنوانسیون سازمان ملل متحد برای مبارزه با فساد)**. پایان‌نامه جهت اخذ مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۰. بیابانی، غلام‌حسین؛ مظفری، افسانه (۱۳۹۲). **جرائم سازمان‌یافته ملی و فراملی**. مجله کارگاه، دوره ۲، شماره ۲۴، صفحات ۳۱-۴۶.
۱۱. تقوی، ابراهیم (۱۳۸۰). **خیال دیو**. تهران: انتشارات دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی.
۱۲. جباری، منصور (۱۳۸۱). **حقوق بین‌الملل هوایی**. تهران: انتشارات فروزش.
۱۳. داشاب، مهریار (۱۳۸۵). **سیر تحول جنبش الغای مجازات اعدام در شورای اروپا**. مجله پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۸، صفحات ۶۳-۹۰.

۱۴. ذبحی، حسین (۱۳۹۴). شرح و بررسی قانون اصلاح قانون مبارزه با مواد مخدر و الحاقات بعدی آن با تکیه بر آرا و نظریه‌های مشورتی. جلد سوم، انتشارات مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضائیه.
۱۵. رایجیان اصلی، مهرداد (۱۳۸۴). آشنایی با یکی از سازوکارهای نوین مبارزه با مواد مخدر: حمل و تحویل بر نظارت. فصلنامه دیدگاه‌های حقوقی: دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، شماره سی و چهارم و سی پنجم، صفحات ۳-۲۶.
۱۶. رفیعی، رامک (۱۳۹۱). بررسی مواد روان‌گردان و مخدر در اسناد ملی و بین‌المللی. پایان‌نامه جهت دریافت مدرک کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد دامغان.
۱۷. رئیس دانا، فریبرز (۱۳۸۲). بازار مواد مخدر در ایران، نگاهی ویژه به بازار تهران. فصلنامه اعتیاد پژوهی، دوره ۱، شماره ۴، صفحات ۱۳-۴۴.
۱۸. رحمدل، منصور (۱۳۸۵). تحولات سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در زمینه مجازات اعدام در جرائم مواد مخدر. مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره ۱، صفحات ۱۴۹-۱۶۵.
۱۹. زکریایی، محمدعلی (۱۳۹۲). مقایسه تطبیقی سیاست‌ها و راهبردهای مبارزه با مواد مخدر (دو دهه اخیر). تهران: کمیته مستقل مبارزه با مواد مخدر مجمع تشخیص مصلحت نظام.
۲۰. سازمان بهزیستی کشور (۱۳۶۸). بررسی اعتیاد و بازپروری معتادان. تهران: انتشارات سازمان بهزیستی.
۲۱. ساکی، محمدرضا (۱۳۸۰). جرائم مواد مخدر از دیدگاه حقوق داخلی و حقوق بین‌المللی. چاپ اول، تهران: انتشارات خط سوم.
۲۲. سامانیان، مصیب؛ اسفندیاری، ابوالقاسم؛ یزدان پناه، محمدرضا (۱۳۸۸). شناخت مواد مخدر و عوارض اعتیاد. تهران: انتشارات سالوک.
۲۳. سلیمی، صادق (۱۳۸۲). جنایت سازمان‌یافته فراملی در کنوانسیون پالرمو و آثار آن. مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوقی بین‌المللی جمهوری اسلامی ایران، شماره ۲۹، صفحات ۱۶۹-۲۱۲.
۲۴. شهیدی، محمدحسین (۱۳۷۵). مواد مخدر، امنیت اجتماعی و راه سوم. تهران: نشر اطلاعات، چاپ اول.
۲۵. شمس ناتری، محمدابراهیم (۱۳۸۳). جرائم سازمان‌یافته. مجله فقه و حقوق، دوره ۱، شماره ۱، صفحات ۱۰۹-۱۳۰.
۲۶. علیزاده، حمیده (۱۳۹۳). میزان انطباق جرم انگاری مواد مخدر ایران با اسناد بین‌المللی. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، دوره ۱، شماره ۳، صفحات: ۸۴-۶۵.

۲۷. عباسی، اصغر (۱۳۸۶). **معرفی گروه ضربت اقدام مالی علیه پول شویی**. پژوهشنامه حقوق و علوم سیاسی، سال دوم، شماره پنجم، صفحات ۱۴۷-۱۶۹.
۲۸. فرتوک زاده، حمیدرضا؛ معزز، هاشم؛ رجیبی نهوجی، میثم (۱۳۹۲). **سیاست ها و راهبردهای کنترل مصرف مواد در ایران**. فصلنامه علمی پژوهشی رفاه اجتماعی، شماره ۴۸، صفحات: ۱۶۹-۱۹۹.
۲۹. قهرمانی افشار، نیوشا؛ علیزاده قلیلو، سعید (۱۳۹۴). **بررسی جرائم سازمان یافته با تأکید بر قاچاق مواد مخدر و راهکارهای پیشگیرانه آن**. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، شماره ۲، صفحات: ۱۲۳-۱۵۰.
۳۰. قضایی، صمد (۱۳۷۳). **پزشکی قانونی**. تهران: انتشارات دانشگاه تهران
۳۱. کاویان، مرجان؛ لواسانی، فهیمه؛ رحیمی موقر، آفرین؛ حسینی، مهدی؛ گلدیان، ژاکلین؛ طهرانی، عاتکه. **راهنمای پیشگیری از سوء مصرف مواد برای دست اندر کاران رسانه های گروهی**. تهران: دفتر برنامه کنترل مواد مخدر سازمان ملل متحد.
۳۲. کاظمی، مسعود (۱۳۹۴). **تأثیر مجازات اعدام بر بازدارندگی از جرائم مواد مخدر و روان گردان**. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، دوره ۱، شماره ۴، صفحات ۱۰۱-۱۱۸.
۳۳. کریمی، مجید (۱۳۸۸). **بررسی نقش جامعه جهانی در مبارزه با مواد مخدر**. تهران: دفتر تحقیقات کاربردی پلیس مبارزه با مواد مخدر ناجا.
۳۴. کوشا، جعفر؛ شایگان، فرهاد (۱۳۹۰). **نگرشی بر قاچاق مواد مخدر و قاچاق مهاجرین در معاهدات بین المللی**. مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۵۵، صفحات ۱۶۵-۲۱۱.
۳۵. محمدنژاد، پرویز (۱۳۷۲). **علل گرایش به مواد مخدر و تأثیر آن در جرم**. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه شهید بهشتی.
۳۶. محمودی جانکی، فیروز (۱۳۸۷). **جرم زدایی به منزله یک تغییر**. فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۳۸، شماره ۱، صفحات ۳۲۱-۳۵۰.
۳۷. مشاطیان، بهناز (۱۳۸۹). **نظام ملل متحد در جمهوری اسلامی ایران**. تهران: انتشارات سازمان ملل متحد در ایران.
۳۸. مشتاقی، حسین (شهریور ۱۳۶۷). **اسناد جدید در زمینه مبارزه با مواد مخدر**. ماهنامه پیام یونسکو، شماره ۴.

۳۹. مقدم، علی اصغر (۱۳۹۱). ارزیابی سیاست های مختلف کنترل قاچاق مواد مخدر با استفاده از سیستم های پویا (SD) و به کارگیری مدل‌های سیستم های نرم (SSM). پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه علامه طباطبائی.

۴۰. میدانی، فرید (۱۳۸۳). قاچاق بین المللی سازمان یافته مواد مخدر و جنایات بین المللی. پایان نامه کارشناسی ارشد دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبائی.

۴۱. نبوتی، محمدرضا (۱۳۹۰). خلاصه گزارش هیئت بین المللی کنترل مواد مخدر در خصوص اجرای کنوانسیون های بین المللی کنترل مواد مخدر در منطقه غرب آسیا. انتشارات کمیته مستقل مبارزه با مواد مخدر.

انگلیسی

1. Adams, M. (2015, may 8). **The United Nations has urged the international drug rules**. Retrieved January 24, 2017, from <http://hightimes.com/news/united-nations-asked-to-change-international-drug-laws>
2. Allister, M. & William, B (2000). **Drug Diplomacy in the Twentieth Century**, An International History. New York.
3. Associated Press (US). (2016, April 14). **Open letter to UN chief calls for global drug policy shift**. Retrieved January 2, 2016, from <http://www.undrugcontrol.info/en/newsroom/latest-news/item/6860-open-letter-to-un-chief-calls-for-global-drug-policy-shift>
4. Annan, K. (2005). **In larger freedom: Towards development, security and human rights for all**, UN Doc No A/59/2005. March 21.
5. Barrett, D. (2010). **Security, development and human rights: Normative, legal and policy challenges for the international drug control system**. International Journal of Drug Policy, 140-144.
6. **Chapter VI narcotics and psychotropic substances**. Retrieved February 5, 2017, from https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=VI-16&chapter=6&clang=_en
7. Contributors, M. Ronald, A. & Boyer, B. (2005). **A Glossary of Terms for UN Delegates**. Switzerland: Published by the United Nations Institute for Training and Research (UNITAR).

8. Count The Costs. **The War on Drugs: Undermining Human Rights**. Retrieved April 10, 2017, from http://www.countthecosts.org/sites/default/files/Human_rights_briefing.pdf

9. Declaration of the International Conference on Drug Abuse and Illicit Trafficking and Comprehensive Multidisciplinary Outline of Future Activities in Drug Abuse Control. Retrieved February 1, 2017, from <http://www.nzdl.org/gsdImod?e=d-00000-00---off-0cdl--00-0----0-10-0---0---0direct-10---4-----0-0l--11-en-50---20-about---00-0-1-00-0-0-11-1-OutfZz-8-00-0-0-11-10-OutfZz-8-00&cl=CL1.12&d=HASH6756f63121ab31e2e8bfbc.5>2>

10. Economic and Social. (1998, January 14). **International cooperation on eradication of illicit drug crops and promotion of alternative development programmers and projects**. Retrieved March 3, 2016, from: https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/CND_Sessions/Other_Documents/1998_2nd-Special-Session-CND-UNGASS/E-CN7-1998-PC-7.pdf

11. **Information about drugs**. Retrieved February 5, 2017, from www.unodc.org/unodc/en/illicit-drugs/definitions

12. International Task Force on Strategic Drug Policy (2006). **A new approach to reduce drug demand**.

13. International Narcotics Control Board. **The International Narcotics Control Board**, Retrieved February 5, 2017, from <https://www.incb.org/incb/en/about.html>

14. Inkanatura. (2016, May 30). **Coca Tea or mate de Coca**. Retrieved February 5, 2017, from <http://www.cocanatural.com/en/arti.asp?ref=coca-tea-or-mate-de-coca-the>

15. Jelsma, M. (2011, February). **Lessons learned and strategic challenges for the future**. In T. I. (TNI), Series on Legislative Reform of Drug Policies (pp. 1-16). Amsterdam: Transnational Institute (TNI).

16. National Institute on Drug Abuse. (2007). **Monitoring the Future – national survey results on drug use, 1975-2006**. Bethesda: National Institutes of Health Publication.

17. open society foundations. (2016, June). **What Is UNGASS 2016?** Retrieved February 3, 2017, from: <https://www.opensocietyfoundations.org/explainers/what-ungass-2016>

18. Pietschmann, T. Tullis, M. & Leggett, T. (2010). **A Century of International Drug Control**. Vienna: United Nations Publications.

19. Piqueres, S. L. (2016, JUNE 27). **International Day against Drug Abuse and Illicit Trafficking**. Retrieved February 3, 2017, from:
<https://epthinktank.eu/2016/06/27/international-day-against-drug-abuse-and-illicit-trafficking>
20. **Presentation**. Retrieved February 8, 2017, from: <http://www.crime-prevention-intl.org/en/about-us/presentation.html>
21. **Single Convention on Narcotic Drugs 1961**. Retrieved February 3, 2017, from:
<https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/single-convention.html>
22. The International Harm Reduction Association (2007). **The Death Penalty for Drug Offences Violation of International Human Rights Law**, London.
23. **The United Nations Fund for Drug Abuse Control**. Retrieved February 8, 2017, from: https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1971-01-01_2_page002.html
24. The United Nations Office on Drugs and Crime. (2015, January 10). **The United Nations Office on Drugs and Crime**. Retrieved February 8, 2017, from
<http://www.unvienna.org/unov/en/unodc.html>
25. The United Nations. **Political Declarations on the world drug problem**. Retrieved February 7, 2017, from
https://www.unodc.org/unodc/en/commissions/CND/Political_Declarations/Political-Declarations_Index.html
26. TNI (2008). **10 Years TNI Drugs & Democracy Program 1998-2008**. Amsterdam: Studio Zest Publications.
27. Treaties Office (2007, August 9). **Summary of Treaty**. Retrieved February 10, 2017, from
<http://ec.europa.eu/world/agreements/prepareCreateTreatiesWorkspace/treatiesGeneralData.do?redirect=true&treatyId=526>
28. United Nations. (1998). **Commentary on the United Nations Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic substances 1988**. New York: United Nations Office on Drug and Crime Publications.
29. United Nations (1991). **Convention against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances 1988**. New York: United Nations Office on Drug and Crime Publications.
30. United Nations. (1992). **The United Nations and Drug Abuse Control**. New York: United Nations Office on Drug and Crime Publications.

31. United Nations. (1999). **Action Plan against Illicit Manufacture, Trafficking and Abuse of Amphetamine-type Stimulants and their Precursors**. Vienna: United Nation Office on Drug and Crime Publications.
32. United Nations. (1999). **Political Declaration, Guiding Principles of Drug Demand Reduction and Measures to Enhance International Cooperation to Counter the World Drug Problem Special Session of the General Assembly Developed to Countering the World Drug Problem together**. Vienna: United Nation Office on Drug and Crime Publications.
33. United Nations International Drug Control Program (1998, June 8-10). **United Nations General Assembly Special Session on the World Drug Problem**. Retrieved February 10, 2017, from <http://www.un.org/ga/20special/presskit/themes/altdev-6.htm>
34. **The United Nations International Drug Control Program: facts and figures**. Retrieved February 8, 2017, from <http://www.un.org/ga/20special/presskit/pubinfo/info1.htm>
35. United Nations Office on Drugs and Crime(2009). **Political Declaration and Plan of Action on International Cooperation towards an Integrated and Balanced Strategy to Counter the World Drug Problem**. Retrieved 3 February, 2017, from <https://www.unodc.org/documents/ungass2016/V0984963-English.pdf>
36. United Nations (2009). **The international drug control conventions**. New York: United Nation Office on Drug and Crime Publications. https://www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf
37. United Nations Office on Drugs and Crime(2015). **World Drug Report 2015**. Retrieved February 1, 2017, from https://www.unodc.org/documents/wdr2015/World_Drug_Report_2015.pdf
38. United Nations Office on Drugs and Crime(2016). **UNODC Annual Report covers activities during 2016**. Retrieved February 1, 2017, from https://www.unodc.org/documents/AnnualReport2015/Annual_Report_2016_WEB.pdf
39. United Nations Office on Drugs and Crime(1955). **Legal Trade in Narcotics in 1953**. Retrieved February 1, 2017, from https://www.unodc.org/unodc/en/data-and-analysis/bulletin/bulletin_1955-01-01_1_page011.html
40. The United Nations Treaty Collection. **Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General**. Retrieved February 1, 2017, from https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en

41. Winkler, D. Jonathan, P. Doris, A. & Gernot, T. (2004). **Estimating the relative efficiency of various forms of prevention at**. Socio-economic planning sciences, 43-56.

اسناد:

۱. امیر ارجمند، اردشیر (۱۳۸۱). **مجموعه اسناد بین‌المللی حقوق بشر (جلد اول)**. تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۲. روزنامه رسمی جمهوری اسلامی ایران (۱۳۸۹، ۲۸ آذر). **اصلاحیه قانون مبارزه با مواد مخدر مصوب ۱۳۷۶**، بازپایی شده در ۱۳۹۵/۱۲/۱۷، از <http://rooznamehrasmi.ir/Laws/ShowLaw.aspx?Code=3241>
3. United Nations (2009). **The international drug control conventions**. New York: United Nation Office on Drug and Crime Publications.
4. https://www.unodc.org/pdf/convention_1961_en.pdf
5. <http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r122.htm>
6. https://www.unodc.org/documents/commissions/CND/Political_Declaration/Political_Declaration_1987/1987_Declaration_of_the_International_Conference_on_Drug_Abuse_and_Illicit_Trafficking.pdf
7. https://www.incb.org/documents/PRECURSORS/1988_CONVENTION/1988Convention_E.pdf
8. The United Nations Treaty Collection. **Multilateral Treaties Deposited with the Secretary-General**. Retrieved February 1, 2017, from https://treaties.un.org/Pages/ParticipationStatus.aspx?clang=_en

Title:

Evaluation of United Nations' approaches toward Narcotic drugs between 1945 to 2016 and its implementations on Islamic Republic of Iran

Abstract:

Narcotic drugs Issues have become a worldwide challenge in 21st century attracted the efforts to counter collectively during 1909 to 1945. This process of counter actions experienced a new turning point after the foundation of UN, consequently led to the following institutionalization under the Organization and different respected convention ratifications. In this respect, the approachment of UN to the issue since 1990 was mainly focused on prevention of supply, and then, supply and demand. The policy of Iran under Pahlavi regime until 1978-1979 was strict, and in the beginning of 2000s shifted to its modest form. In this paper, we benefited from an Analytic- Descriptive approach using empirical study as well as evaluation of UN programs. At the end, we answer the question about the UN approach regarding Narcotic since its birth and its influences on Iran stances and policies on the issue; It has finally became clear that the answer of Iran to the problem until 2000s was mainly affected by internal political and social situation of the county, and since 2000s, was predominantly affected by human right discourse of UN especially on execution.

M.Sc. Thesis

**Evaluation of United Nations' approaches toward Narcotic
drugs between 1945 to 2016 and its implementations on Islamic
Republic of Iran**

Supervisor:

Dr. Mohammad Hasan Skeikholeslami

Advisor:

Dr. Esmail Baghaei Hamaneh

By:

Ali Ghasemifard

June 2017